

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

PETRA PODREBERŠEK
MENTORICA: DOC. DR. VALENTINA HLEBEC

**HIERARHIČNI PRISTOP MERJENJA EGOCENTRIČNIH
SOCIALNIH OMREŽIJ**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2005

KAZALO

1.	UVOD	5
2.	SOCIALNA OMREŽJA	7
2.1.	Definicija omrežja	7
2.2.	Značilnosti omrežij	15
3.	SOCIALNA OPORA	19
3.1.	Viri socialne opore	25
3.2.	Oblike socialne opore	27
3.3.	Zaznava socialne opore	28
4.	EMPIRIČNE RAZISKAVE O EGOCENTRIČNIH SOCIALNIH OMREŽIJ IN IZMENJAVI SOCIALNE OPORE	29
4.1.	Vpliv demografskih značilnosti anketirancev na velikost in sestavo njihovih omrežij	29
4.2.	Značilnosti egocentričnih socialnih omrežij in socialna opora	34
4.3.	Povzetek zastavljenih hipotez	37
5.	KOGNITIVNI INTERVJU	38
6.	REZULTATI	41
6.1.	Demografske značilnosti anketirancev	43
6.2.	Rezultati analize kognitivnega intervjuja	44
6.2.	Rezultati analize egocentričnih socialnih omrežij	60
6.3.1.	Velikost omrežja	60
6.3.2.	Značilnosti omrežij	63
6.3.2.1.	Starost alterjev	66
6.3.2.2.	Spol alterjev	68
6.3.2.3.	Dolžina poznanstva	69
6.3.2.4.	Oddaljenost kraja bivanja	72
6.3.2.5.	Pogostost stikov	72
6.3.2.6.	Sestava omrežja	75
6.3.3.	Izmenjava različnih vrst socialne opore	81
7.	SKLEP	91
8.	LITERATURA	95

Kazalo tabel, grafov in slik:

Tabela 6.1: Najpogostejše navedbe - kodirani odgovori	46
Tabela 6.2: Različni načini odgovarjanja, po krogih	47
Tabela 6.3: Najpogostejše navedbe glede na način odgovarjanja po krogih	49
Tabela 6.4: Načini odgovarjanja po krogih, glede na starost anketirancev	51
Tabela 6.5: Analiza variance (po posameznem krogu).....	53
Tabela 6.6: Povprečna starost anketirancev	54
Tabela 6.7: Različni načini navedb v kategoriji odgovorov 'odnos/značilnost odnosa'....	56
Tabela 6.8: Delež določenega načina odgovarjanja.....	57
Tabela 6.9: Analiza variance (opis razlik alterjev posameznega kroga)	58
Tabela 6.10: Velikost omrežja	63
Tabela 6.11: Povprečna starost alterjev po krogih glede na starost in spol anketirancev.	67
Tabela 6.12: Odstotek žensk po krogih, glede na starost in spol anketirancev	68
Tabela 6.13: Dolžina poznanstva po krogih, glede na starost in spol anketirancev	71
Tabela 6.14: Pogostost stikov, po krogih, glede na starost in spol anketiranca.....	75
Tabela 6.15: Sestava omrežja po krogih, glede na starost in spol anketirancev	79
Tabela 6.16: Odstotek različnih odnosov anketirancev s svojimi alterji, glede na zakonski stan anketirancev.....	80
Tabela 6.17: Število različnih vrst izmenjane socialne opore glede na spol anketirancev	83
Tabela 6.18: Število različnih vrst izmenjane socialne opore po krogih	83
Tabela 6.19: Prejemanje različnih vrst socialne opore s strani alterjev, po krogih, glede na starost in spol anketirancev.....	86
Tabela 6.20: Nudenje različnih vrst socialne opore alterjem, po krogih, glede na starost in spol anketirancev	88
Tabela 6.21: Izmenjava različnih vrst socialne opore glede na sestavo omrežja.....	90
Graf 6.1: Gostota omrežij	64
Graf 6.2: Razlika v velikosti omrežja glede na situacijo izpred 5-ih let.....	64
Graf 6.3: Pomembnost omrežij	65
Graf 6.4: Odstotek alterjev glede na dolžino poznanstva z egom.....	69

Graf 6.5: Porazdelitev alterjev glede na pogostost stikov z anketiranci	73
Graf 6.6: Sestava omrežja	76
Graf 6.7: Izmenjava različnih vrst socialne opore	82
Slika 2.1: Teoretični model omrežij socialne opore - diagram treh koncentričnih krogov	11

1. UVOD

V zadnjih nekaj desetletjih je bilo v svetu narejenih veliko raziskav na temo izmenjave socialne opore in merjenja le-te s pomočjo socialnih omrežij. Temu smo sledili že v nekdanji Jugoslaviji, nato pa tudi v Sloveniji, kjer so raziskovalci prišli do zanimivih ugotovitev na področju socialnih omrežij in socialne opore. Pogosto podatki, zbrani na slovenski (oz. jugoslovanski) populaciji potrjujejo ugotovitve ameriških raziskovalcev ali raziskovalcev drugih kontinentov. V skladu s tem smo se tudi mi odločili, da na slovenski populaciji preverimo veljavnost sicer teoretičnega konstrukta, t. i. hierarhičnega pristopa merjenja egocentričnih socialnih omrežij in z njegovo pomočjo izmerimo egocentrična omrežja anketirancev.

Kahn in Antonuccijeva sta leta 1979 razvila metodo treh koncentričnih krogov kot vizualni pripomoček opornega omrežja starejših. S to metodo sta poskušala obiti nekatere pomanjkljivosti ostalih pristopov zbiranja podatkov in merjenja egocentričnih omrežij. Antonuccijeva pravi, da je ta metoda preprosta, učinkovita in razumljiva splošni javnosti. Tudi vizualna predstava izgradnje omrežja s tremi koncentričnimi krogi bi lahko pomenila prednost pred ostalimi načini pridobivanja podatkov. Namen tega diagrama je zagotoviti anketirancem določen okvir za opisovanje njihovega socialnega omrežja. Diagram treh koncentričnih krogov ne predvideva, kdo je oziroma naj bi bil član omrežja, temveč dopušča posameznikom, da opišejo svoje osebno omrežje po svojem občutku bližine. Prvotno je bila ta metoda izdelana za merjenje egocentričnih omrežij starejše populacije (odrasli nad 50 let), vendar so nadaljnje študije ugotovile, da je (ta metoda) primerna tudi za merjenje egocentričnih omrežij mlajših generacij. Zato lahko rečemo, da presega starostne okvirje. Po mnogih empiričnih raziskavah v Združenih državah Amerike in na Japonskem se je izkazalo, da omenjena metoda presega tudi kulturne, starostne, življenjske in krizne situacije.

Pomemben del tega diplomskega dela bo, poleg merjenja strukture in sestave omrežja ter izmenjave socialne opore, tudi ugotavljanje preseganja kulturnih in starostnih okvirjev tega inštrumenta oziroma veljavnosti metode treh koncentričnih krogov. Zanimalo nas je,

ali je sam inštrument uporaben tudi v slovenskem kulturnem prostoru in primeren za merjenje omrežij vseh polnoletnih oseb, ne le starostnikov. Ta metoda merjenja egocentričnih omrežij je bila v okviru naše raziskave uporabljena prvič v Sloveniji, njeno veljavnost pa smo preverjali s kognitivnim delom ankete.

Poglavja znotraj diplomske naloge si sledijo tako, da najprej teoretično opredelimo glavne pojme. Diplomska naloga se prične s poglavjem, kjer so opredeljeni socialno omrežje, njegove značilnosti in generatorji imen, ki so ključnega pomena za izgradnjo omrežja. Sledi poglavje, v katerem predstavimo različne definicije socialne opore, spoznamo njene različne vire in oblike ter se seznanimo z razlikovanjem med dejanskim in zaznanim opornim dejanjem. V četrtem poglavju so zbrana dognanja nekaterih empiričnih raziskav, nato pa so na njihovi podlagi in podlagi predhodno predstavljene teorije izpeljane glavne hipoteze (te naloge). V petem poglavju je na kratko predstavljena teorija kognitivnega intervjuja, v šestem pa sledijo rezultati empiričnega dela naloge. Najprej predstavimo metodologijo dela in demografske značilnosti anketirancev, temu pa sledijo empirične ugotovitve kognitivnega dela ankete. S kognitivnim intervjujem smo preverjali veljavnost instrumenta, s katerim smo tudi merili egocentrična socialna omrežja in izmenjavo socialne opore znotraj njih. Zadnji del šestega poglavja je namenjen predstavitvi rezultatov analize omrežij glede na nekatere demografske značilnosti anketirancev in umeščenost alterjev v posamezen koncentrični krog po načelu bližine. Zadnje poglavje vsebuje povzetek osnovnih ugotovitev, ugotovitev (ne)veljavnosti merskega instrumenta, pregled zastavljenih hipotez, v njem pa so navedeni tudi predlogi za nadaljnje raziskovanje.

2. SOCIALNA OMREŽJA

2.1. Definicija omrežja

V prvi polovici 20. stoletja se je v okviru sociometrije¹ razvila večina formalnih in analitičnih postopkov za analizo omrežij. Ti so se nato uporabljali v mnogih drugih vedah, še posebej v antropologiji, znotraj katere so britanski antropologi kot pripomoček za kompleksnejše, bolj sistematično in ustrežnejše raziskovanje »iznašli« analizo omrežij (Kogovšek, 2001: 11).

Socialno omrežje je opredeljeno kot končno število akterjev oziroma enot in ene ali več relacij med njimi. Analiza socialnih omrežij predpostavlja pomembnost preučevanja relacij med enotami. Njen osrednji pomen izhaja iz njenega predmeta raziskovanja: to je socialno okolje akterjev, konceptualizirano kot struktura relacij med akterji (Iglič, 1988b: 3). Enota analize tu ni posameznik, kot je to značilno za klasične družboslovne raziskave, pač pa entiteta, ki jo sestavljata dva ali več posameznikov ter relacije (odnosi) med njimi. Enote analize so tako lahko diade, triade ali večje skupine posameznikov. Analiza socialnih mrež preučuje delovanje posameznika z značilnostmi omrežja, del katerega je on sam, z odnosi in s položaji, ki označujejo omrežje in posameznika kot takega.

Igličeva (1988a) opredeljuje socialno omrežje kot množico enot, ki jih povezujejo socialne vezi. Kot enote analize socialnih omrežij so lahko posamezniki, skupine, formalne organizacije, industrijske veje. Gre za akterjevo socialno okolje, znotraj katerega je mogoče akterjevo vedenje pojasniti z njegovim položajem znotraj le-tega in z lastnostmi omrežja, del katerega je. Pomemben del pri oblikovanju posameznikovega interesa in sprejemanja odločitev pa so tudi drugi akterji v omrežju tega opazovanega posameznika (Iglič, 1988b:3). Socialno omrežje je zavesten proizvod akterjevega prizadevanja po upravljanju in nadzoru svojih relevantnih in instrumentalnih

¹ Za njenega očeta velja Jacob Moreno, ki si je kot orodje za analiziranje in razumevanje strukture odnosov znotraj skupin zamislil sociogram, grafično predstavitev enot v skupini, ter povezave med pari teh enot.

transakcij (Anderson in Carlos v Iglíč, 1988b: 3), hkrati pa tudi proizvod posameznikovih afektivnih orientacij do oseb v okolju in normativnih dejavnikov (Iglíč, 1988a: 82).

Poleg enote analize (akterji in relacije med njimi) ima analiza socialnih omrežij še nekatere druge značilnosti. Wellman opozarja na obravnavanje akterjev in njihovih dejanj kot medsebojno odvisne spremenljivke. Relacije med akterji so obravnavane kot prenos in pretok virov (materialnih in tudi nematerialnih), struktura omrežja je razumljena kot okolje, ki ponuja priložnost ali omejitve za posameznikovo delovanje in slednje se strukture pri analizi omrežij kažejo kot relativno trajni vzorci relacij med posamezniki (Wellman v Kogovšek, 2001: 12).

V analizi socialnih omrežij poznamo dve osnovni vrsti omrežij in s tem v skladu tudi razlikovanje poteka zbiranja podatkov. Ena od bistvenih razlik je v subjektu, ki posreduje podatke. Pri popolnih omrežjih anketiramo vsakega člana posebej. Vsak član odgovarja le zase in o svojih relacijah do vseh drugih članov tega omrežja. Pri egocentričnih omrežjih pa anketiranci odgovarjajo tako zase kot tudi za člane svojega omrežja. Anketirance v egocentričnih omrežjih poimenujemo »ego« (angl. *ego*), člane njihovih omrežij pa »alterji« (angl. *alters*). Pri zbiranju podatkov za popolna omrežja vzorec anketirancev ni slučajen, nasprotno pa je za egocentrična omrežja značilen slučajen vzorec. Na ravni merjenja pri popolnih omrežjih opazujemo medsebojno povezano skupino enot in vse pripadajoče relacije (odnose), pri egocentričnih omrežjih pa opazujemo (običajno) naključno izbrane enote (ege) in njihova osebna omrežja, ki jih sestavljajo njihovi člani (alterji). Pri egocentričnih omrežjih nas torej ne zanimajo relacije med posameznimi egi, temveč le relacije (odnosi) med posameznim egom in njegovimi alterji (Zemljič in Hlebec, 2001: 192, Kogovšek, 2001: 15–16).

Na ravni analize pri socialnih omrežjih lahko proučujemo člane omrežja in njihove povezave, diade in triade (podskupine dveh ali treh enot in relacije med njimi), večje skupine enot ali pa celotno omrežje. Prva raven analize je egocentrično omrežje, kjer nas zanimajo posamezne enote (egi) in njihove relacije (odnosi) z ostalimi enotami (alterji) omrežja. Zadnja raven analize je popolno omrežje, ki ga sestavljajo vse enote omrežja in

njim pripadajoče relacije. Pri egocentričnih omrežjih lahko analiziramo število, značilnosti relacij in njihove deleže znotraj omrežja, na primer deleže določenih vrst enot v omrežju, deleže določenih vrst relacij, povprečne vrednosti in variabilnost določenih značilnosti, strukturne značilnosti omrežja (Hlebec, 2001: 64; Kogovšek, 2001: 17).

Osnova vsakega egocentričnega omrežja je seznam izbranih enot (alterjev). Člane osebnega ali lokalnega omrežja izberemo z generatorjem imen (angl. *name generator*). Generator imen je anketno vprašanje, s katerim dobimo seznam članov osebnega omrežja. Prav od generatorja imen in njegove vsebine je odvisno, kateri tip egocentričnega omrežja dobimo.

Najpogosteje uporabljeni pristopi oziroma načini opredeljevanja egocentričnih omrežij so (Van der Poel v Hlebec²):

1. pristop interakcije (angl. *interaction approach*), pri katerem si anketiranci zapisujejo vse socialne interakcije v določenem obdobju ali poročajo o njih. Tako dobimo socialne interakcije brez njihovega pomena za anketiranca;
2. pristop izmenjave (angl. *exchange approach*), pri katerem anketiranec našteje osebe, s katerimi sodeluje v različnih izmenjavah (npr. čustvenih, instrumentalnih izmenjavah, izmenjavi druženja itd.);
3. čustveni pristop (angl. *affective approach*), pri katerem anketiranec navede ljudi, ki so mu posebno blizu ali so zanj posebno pomembni, in
4. pristop odnosov (angl. *role-relation approach*), pri katerem anketiranec navede osebe, s katerimi je v določeni vlogi (starši, bratje, sestre, prijatelji, kolegi itd.) oziroma v družbeno opredeljenem odnosu, ki je določen s pričakovanji, dolžnostmi in pravicami.

Vsak od teh pristopov opredeli osebno omrežje drugače in tako ustvari drugačen tip omrežja. Na osnovi empiričnih raziskav osebnih omrežij (Bernard, Campbell in Lee v Hlebec³) so z uporabo različnih generatorjev definirali naslednje tipe omrežij:

² <http://hlebec.fdvinfo.net/>

1. emocionalno-intimno omrežje,
2. socialno omrežje,
3. informacijsko-instrumentalno omrežje,
4. globalno omrežje.

Na drugi strani nekateri strokovnjaki (Kahn in Antonucci, 1980; Antonucci, 1985; Akiyama in Antonucci, 1987) ugotavljajo, da je osebno omrežje posameznika mogoče razdeliti na tri območja koncentričnih krogov, ki predstavljajo razširjeno, socialno in emocionalno-intimno omrežje.

Egocentrično omrežje je v tej diplomski nalogi opredeljeno prav z generatorjem imen⁴, katerega osnova so trije koncentrični krogi. V tej nalogi uporabljen generator imen temelji na teoretični osnovi, z empiričnimi raziskavami pa se potrjuje njegova splošna veljavnost.

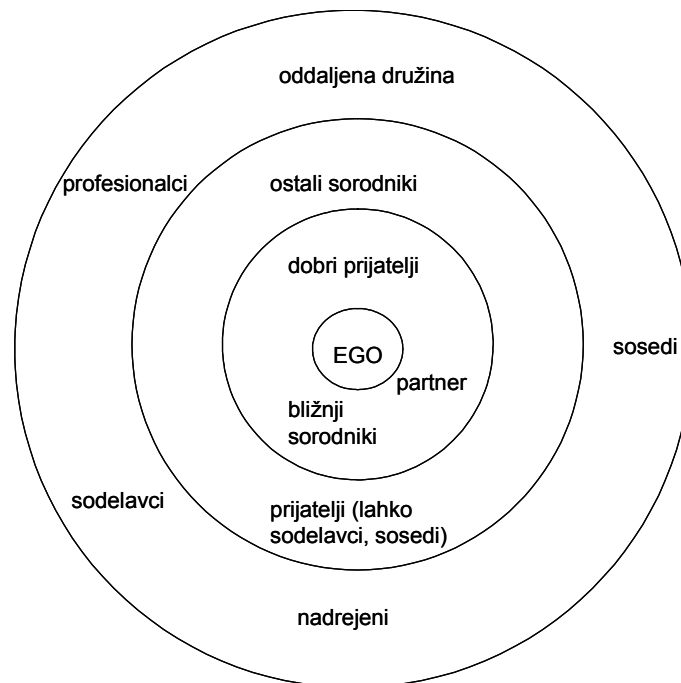
Vsak od treh koncentričnih krogov sovпада s prvimi tremi zgoraj navedenimi tipi omrežij. Tako razširjeni del omrežja, torej tretji krog ljudi, sovпада z informacijsko-instrumentalnim omrežjem in enači vezi s specifično vlogo, ki jo ima ego do alterja. Tu govorimo o bolj površinskih odnosih, velikem številu posameznikov, ki anketirancu zagotavljajo usluge in funkcije, ki jih znotraj emocionalnega in socialnega omrežja ni mogoče dobiti (oddaljena družina, sosedje, sodelavci itd.). Tudi članstvo je tu zelo spremenljivo. Socialno omrežje sovпада z drugim koncentričnim krogom, kjer imajo člani eno ali več vlog, običajno gre za recipročne odnose, izmenjavanje uslug. Odnosi so bolj osebni kot v tretjem krogu, vendar še ne nujno intimni (prijatelji, razširjena družina

³ <http://hlebec.fdvinfo.net/>

⁴ Celotno vprašanje v okviru te diplomske naloge je prevedeno v slovenščino zaradi potreb anketiranja in se glasi: »Začnimo z vprašanji, ki se nanašajo na osebe, ki so v vašem življenju ta trenutek pomembne. Da bi dobili pravo sliko, vas bom prosil/a, da mi pomagate narisati diagram, ki ga bomo v anketi imenovali osebno omrežje. V centru diagrama ste vi. V prvem krogu bo le ena oseba ali več oseb, ki so vam tako blizu, da si brez njih težko predstavljate svoje življenje. V drugem krogu bodo ljudje, ki vam niso tako zelo blizu ampak so še vedno precej pomembni za vas. V tretjem krogu bodo ljudje, ki vam niso tako blizu, so pa za vas še vedno pomembni. Krogi so lahko prazni, polni ali vse vmes« (Antonucci, 1986: 10 - 11).

itd.). Emocionalno-intimno omrežje sovпада z notranjim koncentričnim krogom, kjer so alterji, ki so egu najbližji. Gre za zelo tesne in stabilne vezi, članstvo se le redko spreminja. Osebe znotraj tega omrežja imajo več različnih vlog, njihovo število je ponavadi majhno.

Slika 2.1: Teoretični model omrežij socialne opore – diagram treh koncentričnih krogov

Vir: Kahn in Antonucci v Sugarman, 1986: 11

Glede na obdobje življenja, v katerem je anketiranec (ego), je odvisno, katere osebe so posamezniku najbližje (intimno omrežje), koga uvršča v socialno omrežje in kdo so osebe, ki jih uvršča v razširjeno omrežje. Ljudje smo v različnem obdobju življenja »igralci« različnih vlog. Za predstavitev vlog na posameznikovi poti skozi življenje si je Super (Super v Sugarman, 1986: 4) pomagal s podobo mavrice. Vsaka barva v mavrici predstavlja različno vlogo, ki jo posameznik prevzame na življenjski poti. Super je v mavrico življenjskih vlog vključil devet glavnih vlog, ki so se mu zdele primerne za opis večjega dela življenjskega prostora večine ljudi. Tako se po Superju človekovo življenje

prične z vlogo otroka, nadaljuje z vlogami študenta (šolajočega), brezdelneža (ang. *Leisurite*), državljana, delavca, partnerja oziroma zakonca, ustvarjalca doma, starša in se konča z vlogo upokojenca (ponavadi je ob smrti človek »igravec« več različnih vlog in ne le slednje). Na začetku življenjski prostor obsega le eno vlogo, vlogo otroka, pozneje pa lahko obsega tudi sedem ali osem različnih vlog (Sugarman, 1986: 4–6). Ko se odrasel človek zaposli, ustvarja dom in družino, postane partner, starš in otrok, ki nudi oporo svojim starajočim staršem. Pogosto se odrasli vključujejo tudi v različne družabne aktivnosti ter vzdržujejo in odkrivajo nove hobije. Mavrica življenjskih vlog vsakega človeka obsega nekatere univerzalne, nekatere edinstvene in nekatere skupne, a ne univerzalne značilnosti. Ni nujno, da vsi posamezniki prevzamejo vse vloge v modelu mavrice življenjskih vlog. Poleg tega pa tudi njihov vrstni red ni nujno takšen. Življenjske vloge se lahko spreminjajo na posameznikovi poti življenja. Vendar pa, kot pravi Jung (Jung v Sugarman, 1986: 4): »Ne moremo živeti popoldneva življenja po programu jutra življenja, kar je resnica zjutraj, bo zvečer laž. Kdor koli vnaša v popoldan zakone jutra /.../ mora plačati s ceno svoje duše.«

Ker se vsak od pristopov sooča z določenimi problemi⁵, sta Kahn in Antonuccijeva z metodo treh koncentričnih krogov poskušala obiti vsaj nekatere od njih. Antonuccijeva pravi, da je ta metoda enostavna, učinkovita in razumljiva splošni javnosti. Namen tega diagrama je zagotoviti anketirancem določen okvir za opisovanje njihovega socialnega omrežja, saj jim je sicer težko iz množice poznanih ljudi določiti pravi kriterij, po katerem bi izbrali določene ljudi, s katerimi izmenjujejo oporna dejanja. Po drugi strani pa ta metoda ne dopušča preveč toge strukture. Mnogi predhodni poizkusi merjenja omrežij predvidevajo družino ali druge specifične relacije avtomatično kot člane posameznikovega omrežja. To pa se ne izkaže vedno za resnično. Diagram treh koncentričnih krogov ne dela nikakršnih predvidevanj o tem, kdo je oziroma naj bi bil član omrežja, temveč dopušča posameznikom, da opišejo svoje osebno omrežje po svojem občutku bližine. Prednost tega pristopa je tudi v tem, da uporabljena vprašanja vsebujejo minimalne predsodke, ki so kulturno pogojeni (npr. vprašanje: Kako blizu so ti tvoji starši, zakonec, otrok?) in ki že vnaprej predvidevajo družbeno zaželen odgovor.

⁵ Nekateri od teh bodo predstavljeni tudi v nadaljevanju te naloge.

Tudi vizualna predstava izgradnje omrežja bi lahko pomenila prednost pred ostalimi generatorji imen. Po mnogih empiričnih raziskavah se je izkazalo, da ta metoda presega kulturne, starostne, življenjske in krizne situacije (Antonucci, 1986: 10–11; Akiyama in Antonucci, 1985: 519).

Pri emocionalnem pristopu, katerega pojme⁶ uporablja tudi metoda koncentričnih krogov, je največja prednost in hkrati največja pomanjkljivost ta, da anketiranec sam opredeli pojem bližine ali pomembnosti, vendar raziskovalec tega kriterija ne pozna. Hkrati emocionalni pristop napačno predpostavlja, da osebe, ki anketirancu niso nujno zelo blizu, niso pomemben vir opore v nekaterih situacijah⁷ (Hlebec,⁸ Kogovšek, 2001: 24).

Za izgradnjo egocentričnega omrežja lahko uporabimo enega ali več generatorjev imen. Vsak način ima svoje prednosti in slabosti. Tako z enim samim generatorjem imen dobimo manjša izmerjena omrežja, kot če uporabimo več generatorjev imen, hkrati pa je tako vprašanje običajno preobširno in preveč ohlapno, kar omogoča različne interpretacije pri anketirancih. Več generatorjev imen da ponavadi večja in bolj heterogena omrežja, bolj reprezentativna ter natančna omrežja socialne opore, pri enem generatorju imen pa je ponavadi moč dobiti le eno dimenzijo socialne opore ali pa preveč različnih dimenzij, ki jih ni mogoče ločiti med seboj. Iz tega sledi, da z enim generatorjem imen lahko izpustimo precejšen del pomembnih alterjev, ki so obravnavani kot »specialisti«, torej so lahko zelo pomembni pri nudenju zagotavljanju le ene, specifične oblike opore. Na drugi strani pa je uporabljen le en generator imen, časovno manj zamuden, finančno ugodnejši, manj občutljiv v smislu spraševanja o občutljivih stvareh, vsebinsko manj specifičen in omejujoč. Rezultati raziskav, kjer je uporabljen le en generator imen, so med seboj lažje primerljivi, kot rezultati, dobljeni pri več in zelo specifičnih generatorjih imen. Pri več generatorjih imen je treba biti posebno pozoren tudi na vrstni red vprašanj, saj lahko vpliva na priklic različnih alterjev. Generatorji imen,

⁶ Metoda koncentričnih krogov v svojem generatorju uporablja pojma »bližina« in »pomembnost«.

⁷ Ta očitek emocionalnemu pristopu metoda treh koncentričnih krogov že preseže.

⁸ <http://hlebec.fdvinfo.net/>

sestavljani iz več kot petih vprašanj, ne prinašajo več novih alterjev, hkrati pa lahko postanejo naporni in dolgočasni za anketiranca (Kogovšek, 2001: 25–27; Hlebec⁹).

Poleg različnih pristopov oziroma načinov opredeljevanja egocentričnih omrežij in uporabe enega ali več generatorjev imen se pri naboru članov omrežja pogosto uporabljajo tudi sledeče omejitve: omejitve števila izbir, časovni okvir in prostorsko-geografske omejitve, ki tudi lahko bistveno vplivajo na izmerjeno omrežje in njegove značilnosti. Omejitev zgornje meje števila alterjev lahko povzroči razlike v velikosti, sestavi in strukturi omrežja, saj anketiranci verjetno uporabijo različne strategije imenovanja svojih alterjev. Van der Poel (van der Poel v Kogovšek, 2001: 29) opozarja, da kljub potencialno daljši anketi pri večjih omrežjih ni priporočljivo omejevati zgornje meje števila imenovanih alterjev. Časovni okvir je v različnih generatorjih imen zamejen različno dolgo, vendar se je v mnogih empiričnih študijah pokazalo, da daljši časovni okvir anketirancu oteži delo. Predvsem pri daljših časovnih okvirih se pojavi problem človeškega spomina, kar pomeni tudi manj natančne odgovore. Pri prostorsko-geografski omejitvi pa gre za določanje anketirančevega omrežja v mejah na primer njegove soseske ali najbližje okolice.

Vsebina generatorja imen lahko bistveno vpliva na tip omrežja, prav tako pa tudi na njegovo velikost, gostoto, značilnosti vezi (npr. bližina, pogostost stikov, dolžina trajanja odnosa) ter variabilnost starostne in izobrazbene sestave omrežja, ne pa tudi na sestavo omrežja na splošno (po spolu, izobrazbi, starosti) (Kogovšek, 2001: 26).

Merjenje relacij (odnosov) v egocentričnem omrežju torej začnemo z določanjem vzorca anketirancev (egov), ki je navadno naključen, sledi določitev generatorja imen, s katerim pridobimo še seznam alterjev, s tem pa tudi velikost omrežja ter vsebino relacij med egom in alterji. Z nadaljnjimi vprašanji v anketi izmerimo še formalne značilnosti omrežja (sestavo, pogostost stikov, starost stikov, geografsko oddaljenost, moč relacij) in kakovost oziroma ovrednotimo relacije. Ponavadi izmerimo tudi standardne demografske

⁹ <http://hlebec.fdvinfo.net/>

značilnosti anketirancev in članov osebnega omrežja (alterjev). V naslednjem poglavju bomo podrobneje opisali nekatere značilnosti socialnih omrežij.

2.2. Značilnosti omrežij

Nekatere značilnosti socialnih omrežij so lahko zelo pomembne tudi za raziskovanje in analizo socialne opore. Po nekaterih avtorjih (Walker, MacBride in Vachon, Vaux v Kogovšek, 2001: 73) uvrščamo mednje velikost, gostoto, sestavo omrežja, homogenost in moč vezi ter geografsko razpršenost.

Po Igličevi (1988b: 10) je *velikost* mreže najenostavnejši koncept raznovrstnosti mreže. Izmerimo ga tako, da preprosto seštejemo vse osebe, ki jih je anketiranec naštel pri vseh generatorjih imen (van der Poel, 1993: 56). Velikost omrežja torej pove, koliko različnih alterjev ima anketiranec v svojem osebnem omrežju. V veliki meri je odvisna od vsebine generatorja, omejitev, ki jih generator vsebuje, ter značilnosti, kot je enostavnost (en generator) ali sestavljenost (več generatorjev) generatorja. Velikost mreže je primeren pokazatelj dostopnosti socialne pomoči za akterja, ne pa tudi njene raznovrstnosti (Iglič, 1988b: 11).

Velikost omrežja pa ni nujno povezana tudi z ustreznostjo socialne opore. Niti velikost celotnega omrežja niti velikost njenega najintimnejšega dela (člani omrežja, katerim se posameznik čuti najbližje) ne odražata, koliko in kako kakovostno oporo dejansko dobiva posameznik oziroma jo lahko zaznava (Sarason, Sarason in Pierce v Hlebec in Kogovšek, 2003: 115). Prednost velikih omrežij pred majhnimi je v večji dostopnosti do virov opore in v njihovi raznolikosti, vendar bolj kot velikost v ospredje sili raznolikost. Večje kot je omrežje, verjetneje bo imel posameznik hitro na voljo nekoga, ki mu bo lahko pomagal. Nasprotno pa se pri majhnem omrežju lažje pripeti, da kateri od članov v določenem trenutku ega ne bo na voljo. Res je, da so večja omrežja običajno tudi bolj raznolika, manj gosta, bolj razpršena, da vsebujejo člane z različnimi kompetencami in so tako večji potencial raznolikosti socialne pomoči za ega, ki zgradi tako omrežje skozi življenje.

Gostota omrežja je opredeljena kot delež obstoječih vezi v celoti potencialnih vezi med alterji v mreži. Pri merjenju gostote upoštevamo le vezi med alterji in ne tudi vezi z egom omrežja. Gostota omrežja nam pove, kolikšen delež alterjev nekega omrežja je v kakršnikoli relaciji oziroma se med seboj vsaj pozna. V skladu s tem gostota mreže narašča z večanjem sorodstvenih vezi in pada z večanjem nesorodstvenih vezi. Gosta, zaprta omrežja pogosto vsebujejo podobne alterje, ki se med seboj dobro poznajo. Prav tako pa je gostota močno povezana z velikostjo omrežja; manjša omrežja so običajno bolj gosta in obratno (večja omrežja so običajno manj gosta).

Gostota omrežja pa v primeru nujenja socialne opore ne funkcioniira enako v različnih situacijah. Gostejša omrežja je lažje vzdrževati, omogočajo večjo stopnjo socialne opore, manjšajo stopnjo stresnosti in so lahko boljši in zadovoljivejši vir pomoči, po drugi strani pa lahko ovirajo oporo, saj ne omogočajo dostopa do novih in alternativnih virov pomoči. Nasprotno pa so manj gosta omrežja bolj učinkovita ob pomembnih življenjskih spremembah (npr. ločitev, izguba partnerja, iskanje nove zaposlitve ipd.), kadar so pomembni različni in raznoliki viri socialne opore.

Poleg velikosti in gostote omrežja je pomembna značilnost tudi *sestava omrežja*. Sestavo socialnih omrežij opazujemo glede na normativne vsebine vezi in posledično opazujemo kakovost nujenja socialne opore s strani članov take sestave. Sestavo omrežja običajno ugotavljamo z deležem sorodstvenih in nesorodstvenih vezi, lahko pa tudi podrobneje z deleži različnih relacij, s katerimi so egi in alterji povezani (npr. delež staršev, bratov/sester, prijateljev, sodelavcev, sosedov, drugih sorodnikov, otrok itd). Ker sestavo omrežja preprosto merimo tako, da anketiranca prosimo, naj opredeli, v kakšni relaciji je s posameznim alterjem, se lahko soočamo s težavo različnih interpretacij določenih odnosov. Prav tako nastane problem, ko določeni odnosi s seboj prinašajo družbeno pogojene norme in pričakovanja po zagotavljanju socialne opore.

Homogenost socialnih omrežij je definirana kot delež tistih akterjev v mreži, ki se v izbranih dimenzijah ne razlikujejo z egom (Iglič, 1988b: 26) oziroma pri njej ugotavljamo, kolikšna je stopnja homofilije. Homogena socialna omrežja vsebujejo

alterje, ki imajo enake individualne karakteristike kot ego. Več kot je v omrežju alterjev z enako opazovano individualno karakteristiko, ki pripada tudi egu, večja bo homogenost omrežja. Individualne karakteristike so ponavadi kar običajne demografske spremenljivke, na primer spol, starost, izobrazba, narodnost, delovni status ipd. Pri primerjanju podobnosti oziroma enakosti individualnih karakteristik pa ne govorimo o večji ali manjši podobnosti med posameznimi alterji in egom, temveč zgolj določimo, ali je opazovani alter glede na izbrano lastnost podoben egu ali se od njega razlikuje. Homogenost lahko definiramo tudi kot obratno mero heterogenosti, ki pa je najboljši indikator raznolikosti omrežja. Po Igličevi (1988b: 9–10) so akterji v mreži toliko bolj raznovrstni, kolikor bolj so heterogeni glede na izbrani znak in kolikor manj intenzivne so vezi med njimi. Z vidika socialne opore pa raznovrstnejša socialna omrežja prinašajo egu večji dostop do različnih socialnih virov in s tem večjo verjetnost, da se bo v svojem vsakdanjem življenju selil med različnimi socialnimi svetovi.

Že definicija heterogenosti vključuje pojem intenzivnosti vezi. Le-ta je ena od komponent *moči vezi*, saj je po Granovettru (Granovetter v Kogovšek, 2001: 30) moč vezi verjetno kombinacija količine časa, emocionalne intenzivnosti, intimnosti (vzajemne zaupnosti) in recipročnih uslug, ki označujejo vez. Pri tem je potrebno meriti tako močne kot tudi šibke relacije, saj se pomen ter vsebina šibkih in močnih relacij bistveno razlikujeta. Tako iz zornega kota socialne opore šibke relacije prinašajo specializirane oblike opore (alter, ki je z egom v šibki relaciji, običajno vstopa v odnos z egom le kot »igralec« ene vloge), močne relacije pa prinašajo tudi zadovoljevanje različnih funkcij (torej osebe, ki so močno povezane z egom, igrajo v odnosu do njega tudi različne vloge). Pri merjenju moči vezi ločimo dva pristopa. Pri realističnem pristopu preprosto prosimo anketiranca, da sam določi moč ali intenzivnost odnosov s posameznimi člani omrežja. Običajno pri tem vprašamo anketiranca, kako blizu mu je določen alter. Bližnjim alterjem pripišemo močne vezi z egom, bolj oddaljenim pa šibke. Pri drugem pristopu, ki se imenuje nominalističen, pa raziskovalec sam določi moč vezi glede na različne kriterije, na primer pogostost stikov, dolžino poznanstva, recipročno priznavanje stika, multipleksnost, nudenje emocionalne opore in druge. Po empirični raziskavi pa sta Marsden in

Campbellova (Kogovšek, 2001: 30) ugotovila, da je najboljši indikator moči vezi občutek bližine.

Geografska oddaljenost je pomembna informacija za sosedska in prijateljska omrežja oziroma omrežja socialne opore. Merimo jo z oddaljenostjo alterja od ega, za kar pa se uporablja več različnih načinov. Lahko sprašujemo po časovni oddaljenosti kraja bivanja alterja od kraja bivanja ega, po razdalji krajev bivanja ega in alterjev v metrih ali kilometrih ali pa sestavimo določeno lestvico, ki meri značilnosti, ki nas pri geografski oddaljenosti v konkretni raziskavi zanimajo (npr. sosed, ki ste ga imenovali, živi: neposredno poleg vas, dva vhoda stran, čez cesto, v istem stanovanjskem okolišu itd.) (Hlebec¹⁰).

V tem poglavju smo predstavili definicijo omrežja in njegove značilnosti. Kot je iz mnogih raziskav opaziti, pa socialno omrežje predstavlja pomemben vir socialne opore. V naslednjem poglavju bomo podrobneje definirali socialno oporo, njene oblike in različne pristope k temu konceptu.

¹⁰ <http://hlebec.fdvinfo.net/>

3. SOCIALNA OPORA

V literaturi je na voljo mnogo opredelitev socialne opore. V tem delu naloge bomo na kratko predstavili le nekatere od njih. Orisali bomo vire socialne opore kot tudi njene oblike oziroma specifične ravni.

Zgodnje opredelitve socialne opore so poudarjale predvsem emocionalno perspektivo. Začetniki sistematičnega raziskovanja socialne opore so Cassel, Caplan in Cobb (vse v Vaux, 1988: 5–8).

Cassel poudarja, da je raziskovanje psihosocialnih procesov pomembno za razumevanje bolezenskih stanj. Predvsem pomembno naj bi bilo pri boleznih, povezanih s stresom. Stresno okolje lahko povzroči krhanje pomembnih socialnih vezi, kar lahko prinese posamezniku neustrezne ali zmedene informacije in s tem rušenje njegovega notranjega ravnotežja in posledično dovzetnost za bolezni. Po Casselu je *povratna informacija* ključni element socialne opore, ki jo posamezniku nudijo njegovi pomembni in najbližji drugi. Cassel se je tako posvečal le najmočnejšim in najpomembnejšim relacijam. Hkrati je tudi že priznaval, da sta stres in opora v nekaterih situacijah neločljivo povezana in da je stvar bolj kompleksna, kot se zdi na prvi pogled. Stresni dogodki lahko zmanjšujejo oporo, hkrati pa večajo potrebo po njej. Določena relacija je lahko vir opore, pa tudi vir stresa.

Caplan pripisuje velik pomen socialnim vezem in njihov vpliv na potek ter izid kriz in življenjskih prehodov določenega posameznika. Zanj sta pomembna trajnost in vzajemnost odnosov. Posveča se tudi širšim vezem, ne le prijateljskim in družinskim relacijam. Upošteva tudi pomembnost skupin za pomoč, sosedске odnose in druge. Opredelil je tri vrste pomoči, ki jo taki oporni sistemi nudijo posamezniku: emocionalno, materialno in informacijsko oporo, pri čemer so opredeljene s termini, ki se danes uporabljajo.

Cobb socialno oporo razume izrazito v kontekstu zaščite pred stresom in kot dejavnik dobrega počutja. Natančneje opredeli socialno oporo kot informacijo, ki posamezniku omogoča, da se zaveda, da je ljubljen, sprejet in spoštovan, da pripada sistemu komuniciranja in vzajemnih obveznosti. Velik pomen za razumevanje in proučevanje delovanja socialne opore dodeli recipročnosti.

Po nekaterih empiričnih raziskavah lahko sklepamo, da so srečnejši (tisti) posamezniki, ki v svojih odnosih uravnoreženo izmenjujejo oporo. Vzajemnost se spreminja glede na stopnjo bližine odnosa ter norme in pričakovanja. Prav tako so pravila izmenjave strožja za manj tesne in bolj šibke odnose.

Lin definira socialno oporo kot »zaznano ali tudi dejansko instrumentalno in/ali ekspresivno ponudbo s strani posameznikovih intimnih in zaupnih partnerjev, preostalih akterjev v njegovi socialni mreži in širši skupnosti« (Lin v Vaux, 1988: 27, tudi v Igljč, 1989: 2). Loči dve obliki ali ravni socialne opore. Instrumentalna opora meri na uporabo socialnih vezi zgolj kot sredstev za doseganje ciljev. Ekspresivna opora pa meri na uporabo socialnih vezi kot sredstev in ciljev hkrati. Lin ugotovi tudi, da ekspresivno obliko opore nudijo predvsem tisti, ki so z določenim posameznikom močno povezani, instrumentalno obliko opore pa predvsem tisti, ki so v šibkejši relaciji z določenim posameznikom (Lin v Vaux, 1988: 27, tudi v Igljč, 1989: 2). Obe obliki socialne opore sta posamezniku dostopni skozi vezi, ki pripadajo trem ravnam socialne vpetosti: v skupnost, socialno mrežo in v intimne odnose. Te vpetosti posameznik zaznava kot pripadnik skupnosti, kot sledenje normiranim odnosom v socialni mreži in intenzivno vključenost, ko gre za intimne, zaupne odnose (Igljč, 1989: 2).

Thoitsova socialno oporo definira kot »raven, do katere so posameznikove temeljne socialne potrebe zadovoljene skozi interakcije z drugimi« (Thoits v Vaux, 1988: 25, tudi v Igljč, 1989: 2). Med temeljne socialne potrebe šteje potrebo po naklonjenosti, pripadnosti, varnosti, identiteti in cenjenosti. Sistem socialne opore je po Thoitsovi definiran kot vsota oseb v posameznikovem omrežju, na katere se lahko posameznik zanese, ko potrebuje emocionalno in/ali instrumentalno oporo. Pomembnost emocionalne opore ima prednost tudi v proučevanju socialne opore Thoitsove. Socialna opora naj bi

zmanjševala stres in njegove posledice in tako pozitivno vplivala na (dobro) počutje. Sklop koristnih informacij, ki jih posameznik prejme od zanj pomembnih drugih, predstavlja socialno oporo (Thoits v Hlebec, 1999: 13; tudi v Vaux, 1988: 26 in v Iglíč, 1989: 2).

Turner, Frankel in Levin (v Iglíč, 1989: 3) poudarjajo razliko med socialno oporo, viri socialne opore in socialno menjavo. Socialna opora je zanje »osebno izkustvo in nikakor ne sklop objektivnih pogojev (t. j. obstoja virov socialne opore) ali celo interakcijskih procesov (t. j. menjave).«

Shumaker in Brownell ravno nasprotno od slednjih avtorjev socialno oporo definirata kot »menjavo virov med vsaj dvema posameznikoma, med ponudnikom in porabnikom resursov, pri čemer mora vsaj eden od njiju imeti namen z menjavo izboljšati blagostanje porabnika« (Shumaker in Brownell v Vaux, 1988: 26; tudi v Iglíč, 1989: 3). Viri so tako definirani kar najširše, kot vse, kar je predmet menjave z namenom, da prispeva k blagostanju. Tako lahko socialno oporo nudijo posamezniki, ki so nekomu posebno blizu, pa tudi tisti, ki so v šibkih relacijah z določeno osebo, tudi specializirani, formalni viri pomoči. Socialna opora je razločljiva socialna interakcija, predvsem zaradi namena, ki je prisoten v menjavi, kar pomeni, da so lahko dejanski učinki menjave pozitivni, nevtralni ali celo negativni za porabnikovo blagostanje (Iglíč, 1989: 3).

House socialno oporo definira z vsebino menjave. Zanj je socialna opora vključena v socialno menjavo takrat, kadar medosebno transakcijo sestavlja vsaj ena od naslednjih vsebin: (1) emocionalna zavzetost, (2) instrumentalna pomoč, (3) informacije o okolju ali (4) informacije o porabniku, ki so relevantne za njegovo samorazumevanje. S tem House predpostavi tudi štiri pripadajoče oblike ali ravni socialne opore: emocionalno, instrumentalno, informacijsko in evaluativno-samorazumevanje. Slednjo bi lahko razumeli tudi kot del emocionalne opore (House v Vaux, 1989: 26).

Pomembna komponenta zgodnejših opredelitev socialne opore so pozitivne emocionalne funkcije. Opaziti je, da poznejši teoretiki socialno oporo proučujejo kot bolj kompleksen

in večrazsežen pojem. Še vedno pa je zaznati velik poudarek na emocionalni opori najpomembnejših drugih kot najmočnejšega pojasnjevalnega dejavnika zmanjševanja stresa in njegovih posledic za zdravje in dobro počutje. Poznejše opredelitve socialne opore poleg emocionalne komponente poudarjajo še kompleksnost interakcijskega in komunikacijskega procesa kot bistvene značilnosti socialne opore.

Med najboljše in najbolj celovite opredelitve socialne opore spada Vauxova, ki socialno oporo postavi za kompleksen pojem višjega reda, ki ga je težko zajeti v eni sami, izčrpni definiciji. Pravi pa, da je smiselno razlikovati med koncepti nižjega reda, ki so elementi socialne opore. Po Vauxu (1988: 28/29) torej socialno oporo sestavljajo trije osnovni elementi: viri socialne opore, oblike socialne opore in posameznikova osebna zaznava virov in oblik socialne opore. Vse to pa povezuje kompleksna dinamika procesov izmenjave in komuniciranja med posameznikom in njegovim socialnim okoljem (Hlebec in Kogovšek, 2003: 105).

Viri socialne opore so tu obravnavani kot tisti del posameznikovega socialnega omrežja, ki posamezniku nudijo pomoč in oporo sami od sebe, ali ko ta posameznik prosi za pomoč ali oporo. Ti viri opore nudijo posamezniku različne vrste pomoči ali opore. Lahko nudijo materialno, finančno oporo, lahko so vir informacij (informacijska opora) ali pa pomagajo na emocionalni ravni. Tako so lahko viri pomoči ali opore obravnavani kot specialisti, posameznik pa se obrača na njih le v specifičnih življenjskih situacijah za točno določeno vrsto opore – torej so kot oporni stebri le za eno vrsto opore. Nekateri viri opore pa stojijo posamezniku ob strani v mnogih različnih situacijah v življenju in jih lahko razumemo kot samoumevne stebre pomoči, kot neke vrste konstanto. Vendar pa se lahko tudi odnosi, ki jih sicer razumemo kot učinkovit vir opore, v določenih situacijah izkažejo za nezmožne ustrezne opore. To je lahko posledica geografske oddaljenosti pomembnih virov opore v nekem življenjskem obdobju, prevelike čustvene vpletenosti in zato nezmožnosti ustrezne opore ali pa stigmatizacije kriznih situacij.

Oblike socialne opore predstavljajo različna konkretna dejanja opore ali pomoči, ki so lahko izvedena spontano s strani virov posameznikovega omrežja ali pa na prošnjo

pomoči željnega posameznika. Med oporno vedenje sodi zagotavljanje materialnih dobrin ali storitev pa tudi izkazovanje naklonjenosti, pripadnosti, všečnosti. Oporno vedenje je lahko več oblik in zagotavlja različne funkcije. Vaux (1988: 29) glede na pretekle konsenze opredeli šest oblik opornega vedenja: emocionalno vedenje, odzivanje, svetovanje/vodenje, praktično vedenje, finančno/materialno vedenje in druženje. Oporno vedenje pa ni nujno vedno koristno. Odvisno je od okoliščin, v katerih se oporna dejanja izvajajo, od določenega obdobja ali trenutka nudenja opore, oblike opornega dejanja in vrste odnosa, v katerem sta vir opore (tisti, ki oporo nudi) in posameznik, ki to oporno dejanje sprejme. Tako imajo oporna dejanja različne posledice (kratkoročne in dolgoročne).

Po Vauxu je zadnji element socialne opore *posameznikova subjektivna zaznava ali ocena socialne opore* – je primarni indikator kakovosti zagotavljanja opornih funkcij. Taka ocena lahko zajema mnoge oblike, kot so zadovoljstvo z oporo, občutek, da drugi skrbijo zate, občutek pripadnosti, spoštovanja ter mnoge druge. Ocena je lahko bolj globalna in odraža ustreznost posameznikovega omrežja kot celote, lahko pa je osredotočena bolj na posamezni del omrežja oziroma na specifične odnose (npr. partnerja, sodelavce, prijatelje) ali na posamezne oblike socialne opore (npr. emocionalne ali praktične opore).

Taylor, Sylvestre in Botschner (2003: 1) opredelijo socialno oporo kot proces pogajanja skozi interakcije znotraj odnosov. Proučujejo, kako se ljudje vedejo drug do drugega in kako te interakcije ustvarjajo ali zavirajo skupno zavest o opori drug drugemu. Prednost dajejo socialni opori kot dinamično družbeni aktivnosti. Socialno oporo se doseže preko interaktivnih akcij (govora, gest) ljudi, ki skupaj gradijo na zadovoljljivih medosebnih družbenih odnosih. To pomeni, da oseba ne le daje ali prejema socialno oporo, pač pa aktivno sodeluje z drugimi, s katerimi ustvarja skupno razumevanje zanimanja ali problemov določene osebe. Nuditi oporo pomeni biti v interakciji z drugimi na odobravajoč način (Taylor, Sylvestre in Botschner, 2003: 1–3).

Taylor, Sylvestre in Botschner govorijo o dveh osnovnih tipih socialne opore: (1) instrumentalna opora, zajema pomoč nekomu na nek konkreten način (npr. posoja

denarja, pomoč pri nekem opravilu, pri hoji po stopnicah ipd.), (2) emocionalna opora zajema simpatijo, spodbujanje, hvaležnost ali kakršen koli odnos, kjer določena oseba emocionalno podpira posameznika (Taylor, Sylvestre in Botschner, 2003: 2).

Prav tako tudi menijo, da ne obstaja en sam pravi način odobravanja oziroma opornega vedenja. Ko se dve osebi posvetita različnim vidikom situacije, lahko učinki njunega delovanja kot opore druga drugi vodijo prav v nasprotno. Ponujena praktična pomoč je v določeni situaciji sprejeta kot opora, v neki drugi situaciji pa lahko enako dejanje povzroči negativne učinke, celo znake ponižanja. Vse je odvisno od preteklih izkušenj iz odnosov dveh posameznikov. Tako je socialna opora odvisna od identitete oseb, določene situacije, v kateri so te osebe, in od konteksta. Pozitivni oporni odnosi so tisti, v katerih vsak udeleženec pokaže, da je občutljiv za to, kako želijo biti ostali obravnavani. Z drugimi besedami oporno vedenje pomeni, da drugega raje odobravamo kot spoštovanega sodelavca, kot osebo s problemom na trenutnem delovnem mestu/položaju. Poleg tega naj bi bilo oporno vedenje spontano in naj ga ne bi nudili le takrat, ko nekdo prosi za oporo (Taylor, Sylvestre in Botschner, 2003: 3–5).

Socialno oporo lahko delimo na formalno in neformalno oporo. Formalno oporo nudijo izvajalci določenih storitev. Prinašajo ožji (omejen) izbor jasnejših instrumentalnih oblik pomoči. Neformalno oporo nudijo družina in prijatelji, ki nudijo odobravanje, spodbudo, podporo, nego in druge oblike predvsem emocionalne opore. Socialna opora izvira iz različnih virov: formalnih in neformalnih. Cilj vsakega posameznika je posedovanje zadostne količine obeh. Znotraj opornih dejanj pa je mnogo manj pomemben način opore, ki jo nekdo komu nudi, kot vprašanje, kakšen je njun odnos. Tako se morajo vse oporne osebe usmeriti na potrebe posameznika, ki potrebuje oporo (Taylor, Sylvestre in Botschner, 2003: 5–7).

V nadaljevanju bomo nekoliko podrobneje orisali tri dimenzije socialne opore, ki jih Vaux izpostavi kot enostavnejše dele tega kompleksnega transakcijskega procesa: vire in oblike socialne opore ter posameznikovo subjektivno zaznavo opore.

3.1. Viri socialne opore

Pri proučevanju virov socialne opore se pojavi poglavitno vprašanje, kdo nudi oziroma zagotavlja socialno oporo. V literaturi je mogoče najti več pristopov, ki se ukvarjajo s tem vprašanjem, najpogostejša med njimi pa sta hierarhični in relacijski pristop. Pri obeh pristopih so potencialni viri socialne opore razporejeni v skupine na podlagi določenega kriterija. Prav po tem kriteriju pa se pristopa med seboj razlikujeta.

Hierarhični pristop razlikuje med viri socialne opore glede na njihovo razdaljo do opazovanega posameznika. Gre za neke vrste socialno bližino med posameznikom in njegovimi viri opornih procesov. Torej je razdalja med virom socialne opore in posameznikom tem manjša, čim večja je intenziteta vezi med njima. Perlin (v Igljč, 1985) razlikuje med tremi viri socialne opore: socialno mrežo, socialnimi skupinami in intenzivnimi medosebnimi odnosi. (1) Najširše so opredeljeni viri, ki pripadajo posameznikovi *celotni socialni mreži*. Tu so meje mreže hkrati tudi meje socialnih virov, na katere se posameznik še lahko zanese. Velikost mreže in količina resursov, ki so v njej na voljo, sta v veliki meri neenakomerno porazdeljeni med posamezniki. V celotni socialni mreži ima posameznik na voljo mnogo virov socialne opore, vendar so ti viri predstavljajo dejanski vir opore le v izrednih situacijah. (2) Za vire opore znotraj *socialne skupine* pa velja, da se bo posameznik najverjetneje nanje obrnil, ko bo to potrebno. Odnosi znotraj socialnih skupin so mnogo bolj neposredni, aktivni in intenzivni kot zunaj njih. V socialne skupine sodijo osebe, s katerimi ima posameznik pogoste in neposredne stike, te osebe živijo v njegovi bližini in se s posameznikom poznajo že daljši čas. V tretjo skupino virov socialne opore sodijo tiste osebe, ki so s posameznikom v intimnih in zaupnih odnosih. Te osebe posamezniku najpogosteje nudijo tudi emocionalno oporo, ki pa pogosto ostane neopažena, oziroma se obravnava kot del odnosa samega. Emocionalna opora v intimnih odnosih postane kar recipročni odnos, še posebej če ti odnosi trajajo daljše časovno obdobje. Emocionalna opora ostaja večkrat neopažena v primeru družinskih relacij, saj so pričakovanja tu mnogo strožja. Zato je vsak izostanek socialne opore vrednoten izrazito negativno. Pri prijateljskih odnosih, kjer so

pričakovanja manjša, je v primerjavi z družinskimi odnosi vsak izraz socialne opore veliko bolj cenjen.

Relacijski pristop poudarja tri vidike socialnih vezi: kvantitativnega, strukturnega in funkcionalnega. Nekdo bo določen kot vir socialne opore glede na vidik, ki ga želimo izpostaviti. (1) Kvantitativen vidik izpostavi kriterij obstoja in števila določenih vezi. Najpogosteje se sprašuje po obstoju in številu prijateljskih vezi, vezi s sodelavci, s člani v kakšni organizaciji, po zakonskem statusu. (2) Strukturni vidik uporablja za kriterij posameznikovo socialno mrežo in njene lastnosti (gostoto, homogenost, doseg mreže). (3) Kriterij funkcionalnega vidika je stopnja opravljanja določene funkcije s strani določene socialne vezi.

Vire socialne opore lahko ločimo tudi na formalne in neformalne vire. (1) *Formalne vire* predstavljajo osebe ali organizacije teh oseb, ki nudijo profesionalne storitve in ki so pogosto pooblašene in sponzorirane s strani države. K njim lahko štejemo tudi zasebne profesionalne storitve in prostovoljne organizacije, ki jih prav tako financira država (Froland v Vaux, 1988: 234). Te osebe so le zaposleni v omenjenih organizacijah, s posameznikom, ki mu nudijo oporo, pa nimajo socialnih ali emocionalnih vezi. Formalni viri opore lahko običajno zagotavljajo specifične usluge: na primer osebno (vsakodnevno) nego, pomoč pri gospodinjskih opravilih, druženje ipd. Pogosto pa so formalni viri tudi predstavniki neformalne opore, na primer verske organizacije, druge socialne skupine in kultura. (2) *Neformalne vire* socialne opore predstavljajo družinski člani, prijatelji, sosedi in druge posamezniku bližnje osebe. So nenadomestljiv vir pomoči, najpogosteje dolgoročen ali celo doživljenjski. Ta tip vira socialne opore spremlja tako emocionalna, kot tudi funkcionalna komponenta. Običajno je brezplačna, zanjo pa neko specializirano znanje ni potrebno. Neformalen vir pomoči zajema osebe, ki veliko svojega časa namenijo skrbi za posameznika, s katerim jih običajno vežejo pozitivna čustva, ljubezen, naklonjenost.

Za kvalitetno življenje vsakega posameznika je potrebna prava mera tako formalnih kot tudi neformalnih virov socialne opore in njihovo uspešno skupno delovanje.

3.2. Oblike socialne opore

Tako kot različno opredeljevanje virov socialne opore se v literaturi pojavlja tudi različno opredeljevanje oblik oziroma razsežnosti socialne opore. Najbolj jasno je razločevanje med avtorji, ki več pozornosti posečajo socialni opori kot konkretni aktivnosti, in tistimi, ki socialno oporo razumejo bolj kot zagotavljanje različnih funkcij. Nekatere opredelitve pa združijo več razsežnosti socialne opore v dve večji skupini: oporo, ki je usmerjena na akcijo, in oporo, ki je usmerjena na skrb za drugega. Pri opori, usmerjeni na akcijo, gre za oporo s konkretnimi dejanji. Mednje bi lahko uvrstili instrumentalno, informacijsko in materialno pomoč. Opora, usmerjena na skrb za drugega, pa zajema predvsem emocionalno oporo. S tako opredelitvijo opore lahko primerjamo tudi delitev socialne opore na emocionalno in instrumentalno. Avtorji, ki opredeljujejo socialno oporo le z dvema ali tremi širšimi oblikami socialne opore so: Lin loči le med instrumentalno in ekspresivno funkcijo, Pattison med instrumentalno in afektivno, Kahn in Antonucci pa med instrumentalno, afirmativno in afektivno funkcijo (Iglič, 1989: 8).

Poznejše opredelitve že bolj sistematično opredeljujejo socialno oporo. Ena prvih sistematičnih večrazsežnostnih opredelitev je Weissova opredelitev, ki socialno oporo razdeli na šest razsežnosti: občutek pripadnosti ali povezanosti, socialno integracijo, utrditev občutka vrednosti, občutek zanesljive povezanosti, vodstvo ali usmerjanje ter možnost skrbi za drugega. Weissov model temelji na predpostavki, da se nekatere potrebe za vzdrževanje psihičnega zdravja lahko zadovoljijo le v socialnih odnosih. Posamezniki vzdržujejo socialne odnose zato, da bi dobili določeno vrsto opore in se izognili osamljenosti. Vsaka od posameznih vrst socialne opore pa predpostavlja specializiran odnos (Hlebec¹¹).

House razlikuje med štirimi oblikami socialne opore: emocionalno (zaupanje, pripravljenost za poslušanje), instrumentalno (denarna pomoč, pomoč pri delu), informacijsko (nasveti, informacije) in evaluativno oporo oziroma oporo v obliki

¹¹ <http://hlebec.fdvinfo.net/>

pozitivnega ocenjevanja prejemnika opore (angl. *feedback*, socialna primerjava, potrditev) (House v Vaux, 1989: 26).

Sčasoma se je med avtorji oblikoval relativen konsenz razvrščanja opornih dejanj v štiri večje skupine. (1) Instrumentalna ali materialna opora se nanaša na oporna dejanja v materialnem smislu (posojanje denarja, orodja, pomoč pri hišnih opravilih); (2) informacijska opora se nanaša na informacije, ki jih anketiranec ponavadi potrebuje ob večji življenjski spremembi (npr. ob selitvi, iskanju nove službe); (3) emocionalna opora se nanaša na pomoč ob manjših ali večjih življenjskih krizah (ob smrti bližnjega, ločitvi, težavah v družini ali na delavnem mestu ipd.); (4) druženje, ki predstavlja socialno oporo v obliki neformalnega občasnega druženja (izleti, obiskovanje, kino ipd.) (Kogovšek, 2001: 36; Cohen in Wills, 1985; Zemljič in Hlebec, 2001: 203).

3.3. Zaznava socialne opore

Zaznava socialne opore je subjektivna evalvacija virov socialne opore in opornega vedenja. Prvi vidik evalvacije zadeva prisotnost virov socialne opore. Tu se prisotnost virov razume kot mnenje ali vedenje posameznika, da se lahko v določeni situaciji obrne k nekemu po pomoč. Drugi aspekt evalvacije je zaznava kvalitete ali količine socialne opore. Tako prisotnost virov opornih dejanj kot tudi kvaliteta in količina teh dejanj pomembno vplivajo na posameznikovo dobro počutje in zdravje v obliki neposrednega (angl. *direct effect*) in zaščitnega učinka (angl. *buffer effect*) (Iglič, 1989: 7–8). Tu se zaščitni učinek socialne opore razumlje kot ščit pred stresom, kar posredno prinaša zadovoljstvo in dobro počutje.

Konceptualizacija socialne opore predpostavlja intrapersonalni kontekst (osebnostne značilnosti), interpersonalni kontekst (kvantiteta in kvaliteta medosebnih odnosov) in situacijski kontekst (situacije, v katerih se pojavi izmenjava socialne opore). V nadaljevanju si bomo ogledali nekaj empiričnih primerov raziskovanja socialnih omrežij in socialne opore, nato pa z raziskavo poskušali ugotoviti splošno veljavnost teoretičnih predpostavk nekaterih avtorjev.

4. EMPIRIČNE RAZISKAVE O EGOCENTRIČNIH SOCIALNIH OMREŽJIH IN IZMENJAVI SOCIALNE OPORE

Pri egocentričnih omrežjih lahko merimo število relacij oziroma število alterjev v omrežju, značilnosti relacij in njihove deleže znotraj omrežja, na primer deleže določenih vrst enot v omrežju, deleže določenih vrst relacij, povprečne vrednosti in variabilnost določenih značilnosti ter strukturne značilnosti omrežja. V mnogih raziskavah se je pokazalo, da nekatere demografske značilnosti anketirancev statistično značilno vplivajo na velikost in sestavo omrežij. Prav tako pa se mnoge raziskave nanašajo na značilnosti omrežij v povezavi z raziskovanjem socialne opore.

4.1. Vpliv demografskih značilnosti anketirancev na velikost in sestavo njihovih omrežij

Mnoge empirične raziskave so pokazale, da obstajajo razlike v *velikosti* omrežij glede na nekatere demografske spremenljivke anketirancev. Velikost posameznikovega omrežja preprosto merimo tako, da preštejemo vse alterje, ki jih je posameznik navedel kot člane svojega socialnega omrežja. *Starost* je demografska spremenljivka, pri kateri je bilo običajno ugotovljeno obratno sorazmerje z velikostjo omrežja; starejše osebe naj bi imele manjša socialna omrežja. Marsden (1987: 128) ugotovi, da velikost socialnega omrežja s starostjo znatno upade. Po njegovi raziskavi naj bi imele osebe starejše od 65 let v svojem omrežju v povprečju le nekaj več kot 2 alterja. V drugih raziskavah je zabeležena nekoliko višja povprečna velikost omrežja starejših oseb. House in Kahn (v Antonucci in Akiyama, 1995: 360) ugotovita, da imajo starejši ljudje v svojih omrežjih v povprečju od 5 do 10 alterjev. V okviru raziskave iz leta 1987, ki je bila izvedena na vzorcu prebivalcev bivše Jugoslavije (Iglič, 1988b), so izmerili povprečno velikost omrežja starejših oseb 3,2. V raziskavi o omrežjih socialne opore Ljubljančanov, ki je bila izvedena leta 2002, pa je povprečna velikost omrežja starejših Ljubljančanov znašala 5,8.

Da je velikost omrežja pogojena s starostjo, ne drži vedno. Tako sta Antonuccijeva in Akiyama (1987: 521) v raziskavi na osebah, starih od 50 do 95 let, ugotovila, da se velikost socialnega omrežja s starostjo ne spreminja statistično značilno. Še več, v raziskavi »Americans View Their Mental Health« iz leta 1976 so ugotovili, da se število bližnjih vezi s starostjo povečuje (Pugliese in Shook v Ajrouch in drugi, 2001: S113). Tako je za primerjavo velikosti posameznikovega omrežja pomemben tudi vidik proučevanja omrežja oziroma je velikost proučevanega omrežja odvisna od več dejavnikov. Pomemben indikator je vsekakor generator imen, ki se med raziskavami lahko zelo razlikuje in so zato rezultati med seboj težko primerljivi.

Na velikost omrežja vplivajo tudi druge demografske značilnosti anketirancev. Velikost omrežja narašča z *izobrazbo* (Marsden, 1987: 129; Ajrouch in drugi, 2001: S115; Fischer, 1982: 33; van der Poel, 1993: 71). Po omenjenih raziskavah so omrežja višje izobraženih sorazmerno večja od omrežij nižje izobraženih. Tako Marsden (1987: 129) ugotavlja, da imajo osebe z visoko izobrazbo kar 1,8-krat večja omrežja kot osebe z nedokončano srednjo šolo. Glede na predhodne raziskave lahko tudi mi pričakujemo, da bo *višja izobrazba anketirancev pozitivno povezana z velikostjo omrežja (H1)*. Fischer (1982: 5) kot razlog za to navaja, da imajo višje izobraženi višje dohodke, posledično več potujejo in tako srečujejo različne ljudi, s katerimi pozneje vzdržujejo stike.

Nekatere raziskave izmerijo tudi razlike v velikosti omrežij glede na *spol*. Ugotovijo statistične razlike v velikosti omrežij moških in žensk. Tako naj bi imele ženske večja omrežja kot moški (Ajrouch in drugi, 2001: S115). Večja omrežja žensk v primerjavi z moškimi so se pokazala tudi v raziskavi omrežij socialne opore Ljubljančanov. Vendar pa je veliko več takih empiričnih raziskav, ki kažejo, da razlike v velikosti omrežja glede na spol niso statistično značilne (Marsden, 1987: 129).

Ajrouch in drugi (2001: S115) kot ugotovitev svoje raziskave navedejo tudi razlike v velikosti omrežja glede na *zakonski stan*. Poročeni in tisti, ki živijo v skupnem gospodinjstvu s partnerjem, imajo večja socialna omrežja kot neporočeni oziroma samski, ločeni in ovdoveli. Enake ugotovitve je pokazala tudi raziskava o omrežjih socialne opore

Ljubljančanov leta 2002 (Ferligoj in drugi, 2002: 14). *Iz tega sledi ,da lahko predvidevamo statistično značilne razlike v velikosti omrežja glede na zakonski stan anketiranca (H2).*

V nekaterih ameriških raziskavah, kjer so kot demografsko spremenljivko v raziskavo vključili tudi *raso*, so ugotovili, da rasa pomembno vpliva na velikost socialnega omrežja (Marsden, 1987: 129; Ajrouch in drugi: 2001: S115). Tako Marsden (1987: 129), kot tudi Ajrouch in kolegi (2001: S115) so ugotovili, da imajo belci največja socialna omrežja, medtem ko imajo afroameričani najmanjša socialna omrežja.

Demografske značilnosti anketirancev pa ne vplivajo le na velikost omrežja. Mnoge raziskave ugotovijo značilne statistične razlike glede na demografske spremenljivke tudi v *sestavi posameznikovega omrežja*. Sestavo socialnega omrežja običajno merimo z deležem sorodstvenih in nesorodstvenih vezi v posameznikovem omrežju. Ti večji kategoriji se običajno razdelita še na podskupine različnih relacijskih odnosov. Tako nekatere raziskave opazujejo sorodnike ločeno, na primer kot zakonske partnerje, starše, otroke, brate/sestre, širše sorodstvo. Nesorodstvene vezi pa predstavljajo na primer prijatelji, sodelavci, sosedje, člani društev ali organizacij idr.

Znotraj posameznikovega socialnega omrežja velik delež običajno predstavljajo sorodniki (približno polovica vseh alterjev) (npr. Marsden, 1987; Igljč 1988a, 1988b). V raziskavi socialne opore Ljubljančanov je bil delež sorodnikov precej nižji (36,7 %) (Ferligoj in drugi, 2002: 10). Antonuccijska in Akiyama (1987: 523) sta pri osebah, starejših od 50 let, ugotovila, da je večina prvih deset navedenih članov omrežja v sorodstveni relaciji z anketirancem (82 %). Ti so anketirančevi partnerji, otroci ali bratje/sestre. Ker je že generator imen v tej raziskavi od anketirancev zahteval, da postavijo alterje svojega omrežja v tri koncentrične kroge glede na bližino, sta analizirala tudi sestavo vsakega kroga posebej. Tako sta ugotovila, da v notranjem, prvem krogu, partner in otroci predstavljajo kar dve tretjini relacij. V drugem krogu je največ bratov/sester in drugih sorodnikov, v tretjem, zunanem krogu pa je največ prijateljev in drugih sorodnikov. *Ker naša raziskava uporablja enak merski instrument, kot sta ga v*

svoji raziskavi uporabila Antonuccijeva in Akiyama (1987), lahko na splošno pričakujemo enake ali zelo podobne rezultate (H3).

Sestava posameznikovega omrežja je povezana z njegovo *starostjo*. Starejše osebe imajo v svojih omrežjih večji delež sorodstva kot mlajše osebe (Ajrouch in drugi: 2001: S116). Odstotek sorodnikov je najnižji pri anketirancih v srednjih letih in relativno velik pri mlajših in starejših anketirancih (Marsden, 1987: 128, Ferligoj in drugi, 2002: 11). To lahko povežemo z različnimi obdobji posameznikovega življenja, od katerih so odvisne tudi različne možnosti spoznavanja novih ljudi in druženja z njimi. Tako imajo ljudje v delavno aktivnem obdobju življenja večje možnosti vzpostavljanja novih znanstev in druženja z ljudmi, ki niso njihovi sorodniki, zato je delež nesorodstvenih vezi pri anketirancih srednje starostne skupine največji. Po drugi strani pa si v tem življenjskem obdobju precejšen odstotek ljudi omisli lastno družino in se zato širijo tudi sorodstvene relacije (Ferligoj in drugi 2002: 11). V jugoslovanski raziskavi iz leta 1988 so ugotovili, da odstotek nesorodstvenih vezi (sodelavcev in prijateljev) upade v poznejših življenjskih obdobjih, vendar pa se poveča delež sosedskih odnosov (Iglič 1988a, 1988b). Ugotovitve jugoslovanske raziskave pa je potrdila tudi raziskava socialne opore Ljubljancanov iz leta 2002.

Sestava omrežja se razlikuje tudi glede na *spol* anketiranca. Tako imajo večji delež sorodstvenih vezi (še posebej večji delež bratov/sester in otrok) v svojih omrežjih ženske (Marsden, 1987: 129). Do podobnih ugotovitev pridejo tako Igličeva (1988a, 1988b) v raziskavi na podatkih jugoslovanskih anketirancev kot tudi Ferligojeva in sodelavci (2002) v raziskavi socialne opore Ljubljancanov. Ljubljancanke imajo v svojih omrežjih večji delež vseh sorodnikov, bližnjih (starši, otroci, bratje/sestre) in bolj oddaljenih sorodnikov, kot moški. Po drugi strani pa imajo ženske v svojih omrežjih manj prijateljskih vezi kot moški.

Marsden (1987) pa tudi Ajrouch in sodelavci (2001) v svojih raziskavah ugotovijo povezanost *izobrazbe* s sestavo omrežja. Bolj izobraženi anketiranci imajo v svojih

omrežjih manjši delež sorodnikov kot manj izobraženi. Poleg tega bolj izobraženi navajajo večji delež prijateljskih vezi.

Zakonski stan prav tako pomembno vpliva na razlike v sestavi osebnega omrežja anketirancev. Poročeni ljudje imajo v svojih omrežjih več sorodnikov in sosedov kot neporočeni (van der Poel, 1993: 83). Wellman (2000) pritrjuje, da poroka prinese v omrežje posameznika več sorodnikov. Samski, ločeni ali ovdoveli imajo za razliko od poročenih v svojih omrežjih večji delež prijateljev (Moore v van der Poel, 1993: 84).

Poleg razlik v velikosti in sestavi osebnega omrežja anketirancev glede na starost so opazne razlike tudi v značilnostih alterjev, ki ta omrežja sestavljajo, in v relacijah med egi in alterji. Antonuccijeva in Akiyama v svoji raziskavi (1987) potrdita hipotezo, da imajo starejši anketiranci v svojih omrežjih starejše alterje kot mlajši anketiranci. Glede na ameriške podatke lahko tudi mi pričakujemo, da bodo imeli starejši anketiranci v osebnih socialnih omrežjih starejše alterje kot mlajši anketiranci (H4). Prav tako se kažejo tudi razlike po koncentričnih krogih, ki pozicionirajo alterje v omrežje anketiranca glede na pomembnost in bližino. Tako so člani notranjega kroga (tisti, ki so anketirancu najbližje) v povprečju statistično značilno mlajši od tistih v zunanem krogu.

Vsi anketiranci, ne glede na starost, imajo v povprečju v svojih omrežjih več žensk kot moških. Starejši anketiranci alterje osebnega omrežja poznajo v povprečju 10 let dlje kot mlajši anketiranci (Antonucci in Akiyama, 1987: 521–523). Glede na raziskavo Antonuccijeve in Akiyama in predpostavke, da so starejši egi lahko zgradili odnose s svojimi alterji prej, kot bi bilo to mogoče za mlajše, *predvidevamo, da bodo starejši anketiranci alterje svojega omrežja poznali dlje časa kot mlajši (H5)*. Anketiranci alterje zunanjega kroga poznajo v povprečju 3 leta manj kot alterje notranjega in srednjega kroga. Na bližino kraja bivanja anketiranca in njegovih alterjev vpliva tudi starost anketiranca. Najmlajši anketiranci živijo bližje članom svojega omrežja kot starejši. Poleg tega se pojavijo tudi razlike po treh koncentričnih krogih. Na splošno člani notranjega kroga bolj verjetno živijo znotraj 1 ure vožnje kot člani zunanjega kroga. Ko sta Antonuccijeva in Akiyama proučevala omrežje glede na starost, sta ugotovila, da

imajo najstarejši anketiranci v zunanjem krogu več takih alterjev, ki živijo manj kot 1 uro oddaljeni od njih, kot v notranjem krogu. Tudi pri pogostosti stikov sta ugotovila statistično značilne razlike glede na starost anketirancev; mlajši anketiranci imajo s svojimi alterji pogostejše stike kot starejši. Pri proučevanju omrežja po krogih pa imajo anketiranci vsaj tedenske stike s člani notranjega kroga in tedenske ali mesečne stike s člani srednjega in zunanjega kroga (Antonucci in Akiyama, 1987: 521–523). Glede na rezultate raziskave Antonucci in Akiyama (1987) pričakujemo, da bodo člani prvega (notranjega) kroga v večini: družina, se dlje časa poznajo, živijo bližje in so v pogostejših stikih, kot je to značilno za alterje drugega in tretjega kroga (H6).

4.2. Značilnosti egocentričnih socialnih omrežij in socialna opora

Veliko raziskav ugotavlja, da so za nudenje določene vrste socialne opore značilni specifični posamezniki v anketirančevem omrežju (Wellman in Wortley v Hlebec in Kogovšek, 2003: 117). Vrsta socialne opore je bolj kot od značilnosti članov omrežja samih odvisna od značilnosti (predvsem kakovosti) odnosa. Emocionalno oporo in druženje praviloma zagotavljajo anketirancu najbližje osebe (partner, najbližji sorodniki in najtesnejši prijatelji). Hkrati pa je ravno najbližji del posameznikovega omrežja, še posebej nekatere najbližje sorodstvene povezave (starši – otroci, bratje – sestre), močan vir opore, ki nudi tudi največ različnih vrst socialne opore. Posebej močna je relacija starši – otroci, ki zajema vse razsežnosti opore razen druženja. Med brati in sestrami gre predvsem za emocionalno in materialno oporo (Kogovšek in drugi, 2003: 195). Razširjeno sorodstvo je med najmanj verjetnimi viri katere koli oblike opore. V primerjavi z najbližjim delom omrežja (emocionalno) bolj oddaljeni alterji (sodelavci, sosedje, znanci) nudijo posamezniku najpogosteje instrumentalno in informacijsko oporo. Prijatelji pa najpogosteje zagotavljajo socialno oporo v obliki neformalnega druženja, za razliko od sorodnikov, ki so pri tej obliki opore le redko posameznikovi partnerji. Prijatelji so tudi pogosti predstavniki emocionalne in informacijske socialne opore. Materialno oporo, še posebej pri starejših, relativno pogosto nudijo tudi sosedje; najpogosteje gre za nudenje pomoči pri jemanju zdravil, pri praktičnih opravilih, kot so: nakupovanje, prevoz, košnja trave, pomoč pri majhnih popravilih ipd. Socialna opora

sosedom in prijateljev pripomore k varovanju starejših ljudi pred boleznimi, poveča njihovo zmožnost premagovanja stresa in izboljša izide bolezni (Dwyer, Gray in Renwick v Kogovšek in drugi, 2003: 194).

Raziskave kažejo tudi značilne razlike v nujenju in prejemanju socialne opore s strani alterjev socialnega omrežja glede na nekatere demografske značilnosti. Po nekaterih raziskavah (Wellman in Wortley v Kogovšek in drugi, 2003: 195) ženske priskrbijo pogosteje kot moški emocionalno in družabno oporo in so »tradicionalno« v vlogi tistega, ki skrbi za medosebne odnose. Velik del emocionalne opore nudijo ženske, tako ženskam kot moškim. Obratno se ženske praviloma ne obračajo po emocionalno oporo na moške. Prav tako naj bi bile ženske tiste, ki so pristojne za odnose in pogosteje nudijo različne oblike socialne opore kot moški. Slednji naj bi bili primernejši za praktične stvari in bolj pristojni za materialno socialno oporo. Tudi v raziskavi socialne opore Ljubljancanov so raziskovalci prišli do podobnih ugotovitev. Ženske pogosteje kot moški nudijo informacijsko in emocionalno oporo. Ženske imajo v svojih omrežjih večji odstotek alterjev, na katere se lahko obrnejo, kadar so v stiski in/ali potrebujejo nasvet, torej kadar potrebujejo oporo v najbolj osebem ali celo intimnem smislu. Po drugi strani pa moški pogosteje kot ženske nudijo materialno oporo in v nekoliko večji meri tudi finančno pomoč. Alterji obeh spolov v približno enaki meri nudijo oporo v smislu neformalnega druženja (Kogovšek in drugi, 2003: 195–197).

Antonuccijeva in Akiyama (1987) sta podobno ugotavljala razlike v količini in tipu ponujene in prejete (emocionalne) socialne opore glede na pomembnost in bližino odnosa med anketirancem in alterjem. Alterji so bili glede na pomembnost razvrščeni v tri koncentrične kroge, kjer je prvi, torej notranji krog, pomenil najbližje alterje, zunanji, tretji krog, pa najbolj (emocionalno) oddaljene alterje omrežja. Tako sta ugotovila, da si alterji prvega kroga z anketirancem izmenjujejo več različnih tipov emocionalne opore kot alterji drugega in tretjega kroga. Anketiranci so poročali, da od več kot polovice alterjev prvega kroga prejemajo zaupanje, spoštovanje in pomoč ob bolezni in od več kot polovice alterjev drugega in tretjega kroga pa prejemajo le spoštovanje. Pri nujenju socialne opore sta ugotovila, da več kot polovica alterjev prvega kroga od anketirancev

prejema zaupanje, spoštovanje, pomoč ob bolezni in pogovor, ko so vznemirjeni. Več kot polovica alterjev drugega kroga prejema od anketirancev spoštovanje in pomoč ob bolezni, več kot polovica alterjev tretjega kroga pa od anketirancev prejema spoštovanje (Antonucci in Akiyama, 1987: 523–526). Glede na to, da naj bi bil najbližji del posameznikovega omrežja močan vir opore, ki hkrati nudi tudi največ različnih vrst socialne opore (Kogovšek in drugi, 2003), in da so anketiranci najbližje alterje uvrstili v prvi krog, ter glede na rezultate preteklih raziskav (npr. Antonucci in Akiyama, 1987) *pričakujemo, da si alterji notranjega (prvega) kroga z egi izmenjujejo več tipov socialne opore kot alterji zunanjih (d drugega in tretjega) krogov (gre za večrazsežnost, pri članih zunanjih krogov pa lahko predvidevamo, da so večji specialisti) (H7).*

Prav tako sta Antonuccijeva in Akiyama (1987) v svoji raziskavi ugotovila razlike po starostnih skupinah anketirancev v količini in tipu ponujene in prejete (emocionalne) socialne opore. Mlajši anketiranci nudijo več različnih vrst socialne opore kot starejši, vendar pa pri beleženju količine različnih tipov prejete socialne opore ni velikih razlik po starostnih skupinah. Anketiranci ne glede na starost poročajo, da alterjem osebnega omrežja nudijo več tipov socialne opore, kot jo od njih prejmejo. Raziskava je pokazala tudi statistične razlike pri štirih tipih socialne opore: zaupanju, spoštovanju, pomoči ob bolezni in pogovoru o zdravju. Na splošno najstarejša skupina anketirancev poroča o manjši količini članov omrežja, ki jim nudijo socialno oporo, kot mlajša. Izjema je le spoštovanje, česar so najstarejši deležni od največjega števila alterjev. Zanimiva je ugotovitev, da srednja starostna skupina prejema oporo od največjega števila članov omrežja in ne najmlajša. Ko gre za nudenje socialne opore s strani anketirancev se pokažejo statistično značilne razlike pri vseh šestih tipih socialne opore. Starejši anketiranci navajajo manj alterjev, katerim nudijo oporo, kot mlajši anketiranci. Najmlajši anketiranci pa navajajo največje število alterjev, katerim nudijo socialno oporo, pri vseh opazovanih tipih opore z izjemo spoštovanja. Največ alterjev srednje starostne skupine anketirancev prejme od le-teh spoštovanje. Glede na zgornje rezultate (Antonucci in Akiyama, 1987) *pričakujemo, da so starejši deležni socialne opore od manjšega števila članov osebnega omrežja (z izjemo spoštovanja, kot mlajši (H8) in da*

starejši prav tako nudijo socialno oporo manjšemu številu članov osebnega omrežja kot mlajši (H9).

4.3. Povzetek zastavljenih hipotez

Za boljši pregled na koncu teoretičnega poglavja o socialnih omrežjih in socialni opori povzemamo hipoteze, katerih veljavnost bomo preverili v empiričnem delu naloge.

H1: Pričakujemo, da bo višja izobrazba anketirancev pozitivno povezana z velikostjo omrežja.

H2: Predvidevamo lahko statistično značilne razlike v velikosti omrežja glede na zakonski stan anketiranca.

H3: Ker naša raziskava uporablja identičen merski instrument, kot sta ga v svoji raziskavi uporabila Antonuccijeva in Akiyama (1987), lahko na splošno pričakujemo enake ali zelo podobne rezultate.

H4: Pričakujemo, da bodo imeli starejši anketiranci v osebnih socialnih omrežjih starejše alterje kot mlajši.

H5: Predvidevamo, da bodo starejši anketiranci alterje svojega omrežja poznali dlje kot mlajši.

H6: Pričakujemo, da bodo člani prvega (notranjega) kroga v večini: družina, se dlje časa poznajo, živijo bližje in so v pogostejših stikih, kot je to značilno za alterje drugega in tretjega kroga.

H7: Pričakujemo, da si alterji notranjega (prvega) kroga z egi izmenjujejo več tipov socialne opore kot alterji zunanjih (d drugega in tretjega) krogov (gre za večrazsežnost, pri članih zunanjih krogov pa lahko predvidevamo, da so večji specialisti).

H8: Pričakujemo, da so starejši deležni socialne opore od manjšega števila članov osebnega omrežja (z izjemo spoštovanja) kot mlajši.

H9: Predvidevamo, da starejši nudijo socialno oporo manjšemu številu članov osebnega omrežja kot mlajši.

5. KOGNITIVNI INTERVJU

Tehniko kognitivnega intervjuja so metodologi in psihologi razvili leta 1980 namenjena pa je bila odkrivanju vzrokov oziroma virov napak pri odgovorih v anketnem vprašalniku. Pri kognitivnem intervjuju gre v splošnem za osredotočanje zlasti na sam vprašalnik in ne toliko na celoten proces anketiranja. Raziskovalci in anketiranci se tu posvečajo zlasti anketnemu vprašanju in manj načinu, postopku izvedbe, kot je računalniško podprto osebno anketiranje. Velik pomen imajo sami kognitivni procesi, ki jih anketiranci uporabijo, da odgovorijo na anketno vprašanje. To so procesi, ki so v običajnih anketah spregledani, prikriti, tu pa vsaj tisti, ki jih je moč opaziti, postanejo glavni predmet proučevanja. Za izvedbo kognitivnega intervjuja so potrebni prostovoljci, ki se jih običajno intervjuva v laboratorijskem okolju ali na neki drugi zasebni lokaciji. Ti prostovoljci so pogosto osebe s specifičnimi interesnimi karakteristikami, na primer starostniki, najstniki, narkomani in drugi (Willis, 1999).¹²

Ozadje teorije kognitivnega intervjuja temelji na različnih modelih. Najbolj splošen model so pripisali Tourangeau (Tourangeau v Willis, 1999)¹³, sestavljen pa je iz naslednjih procesov:

- *razumevanje vprašanja* zajema namen vprašanja (kaj anketiranec misli, da ga vprašanje sprašuje) in pomen pojmov v vprašanju (kaj posamezne besede ali besedne zveze pomenijo anketirancu),
- *priklic relevantnih informacij iz spomina* je sestavljen iz priklicanih informacij (torej, kateri tip informacij mora anketiranec priklicati, da bo odgovoril na vprašanje) in strategije priklica (kateri tip strategije je uporabljen za priklic informacij; npr. ali anketiranec prešteva dogodke s priklicem vsakega posebej ali uporabi strategijo ocenjevanja dogodkov),
- *odločitveni procesi* zajemajo motivacijo (bo anketiranec uporabil zadosten mentalni napor, da bo odgovoril zbrano in natančno) in občutljivost oziroma družbeno

¹² <http://appliedresearch.cancer.gov/areas/cognitive/interview.pdf>

¹³ <http://appliedresearch.cancer.gov/areas/cognitive/interview.pdf>

zaželenost (želi anketiranec povedati resnico ali anketiranec pove nekaj, kar bi ga/jo naredilo boljšega),

- *procesi odgovorov* vključujejo načrtovanje odgovora (ali lahko anketiranec svoj dejanski odgovor uskladi z odgovori, podanimi v anketi).

Za anketna vprašanja, ki niso vsakdanja, je proces vprašanja–odgovora lahko nekoliko bolj kompleksen in vključuje mnoge kognitivne korake. Nekateri od teh procesov so zavestni, veliko pa jih je avtomatičnih in se jih anketiranec niti ne zaveda. Kognitivni procesi, uporabljeni pri odgovarjanju na anketna vprašanja, se lahko razlikujejo glede na tip zastavljenega vprašanja. Avtobiografska vprašanja močno prebudijo procese priklica, spraševanje bolj občutljivih vprašanj (npr. »Ste že kdaj kadili marihuano?«) pa prebudi bolj zahtevne odločitvene procese (Willis, 1999).¹⁴ Kljub vsej poznani teoriji in procesom, ki se lahko zgodijo v človeških mislih, pa so raziskovalci ugotovili, da nikoli ne morejo zagotovo vedeti, kaj se dogaja v mislih anketiranca, ko odgovarja na določeno vprašanje. Zato je najpomembnejša naloga raziskovalca kognitivnega intervjuja, da spodbudi anketiranca k priklicu informacij, ki nakažejo morebitno uporabo določenega procesa.

Pri uporabi tehnike kognitivnega intervjuja obstajata dve metodi (tudi pri nas se zanju uporabljajo angleški izrazi): metodi »*think-aloud*« in »*verbal probing*«. Intervju »*think-aloud*« izhaja iz psiholoških postopkov, ki sta jih opisala Ericson in Simon (Willis, 1999)¹⁵. Tu gre za zelo specifičen tip aktivnosti, kjer so anketiranci natančno poučeni o »glasnem razmišljanju«, ko odgovarjajo na anketno vprašanje. Pri tehniki »*think-aloud*« mora anketar poučiti anketiranca, kako poteka postopek kognitivnega intervjuja že pred samim začetkom. Anketar prebere anketirancu naglas vsako anketno vprašanje, nato pa posname, ali kako drugače zabeleži procese, ki jih anketiranec uporablja pri odgovarjanju na vprašanja. Pri tem lahko anketar poseže v proces odgovarjanja le, če anketiranec utihne, in ga spodbudina primer z »povejte mi, o čem razmišljate«, nikakor pa ne sme sugerirati odgovorov. Prednosti metode »*think-aloud*« so majhna vpletenost anketarja v

¹⁴ <http://appliedresearch.cancer.gov/areas/cognitive/interview.pdf>

¹⁵ <http://appliedresearch.cancer.gov/areas/cognitive/interview.pdf>

processe anketirančevega mišljenja, saj anketar v času intervjuja v glavnem le bere anketna vprašanja (in si beleži reakcije anketiranca, če ne gre za snemanje intervjuja), potrebno pa je le kratko izobraževanje anketarjev. Pri metodi »think-aloud« lahko dobimo informacije, ki niso spodbujene s strani anketarja, zato je ta metoda še posebej primerna za osebe, ki govorijo izdatno, razločno in imajo v zvezi z vsebino vprašalnika še posebej drugačne, specifične izkušnje.

Poleg dobrih lastnosti pa ima ta metoda tudi nekatere slabosti. Zaradi njene specifikke je potrebna specifična poučenost anketirancev, kar zahteva precej časa, pomemben del naloge pa je prenesen na anketiranca. Ker ima anketiranec pri odgovorih prosto pot, se rado zgodi, da zaide, takrat pa mora anketar zaradi omejenosti časa posredovati v procesu »glasnega razmišljanja«. Pogosto anketiranci zaradi procesa mišljenja, ki je vključen v metodo »think-aloud«, svoje misli usmerijo bolj v način oblikovanja odgovora kot pa na procese, ki privedejo do odgovora.

Druga pomembna metoda kognitivnega intervjuja je t. i. verbalni poizkus (ang. »*verbal probing*«). Tu anketar, potem ko vpraša v anketi zastavljeno vprašanje in ko anketiranec nanj odgovori, povpraša anketiranca po specifičnih informacijah, ki se nanašajo na predhodno vprašanje ali že podan odgovor. Tako anketar išče korenine prvega odgovora. Pozitivna stvar te metode je sprotno odstranjevanje »balasta« in osredotočanje na morebitne za raziskavo pomembne informacije. Poleg tega pa urjenje anketiranca pred intervjujem ni tako dolgotrajno, kot pri metodi »think-aloud«. Težave metode »verbal probing« se lahko pojavijo zaradi vpletenosti anketarja, in sicer, če anketar svoja naknadna vprašanja postavlja tako, da nimajo več veliko skupnega z vsebino ankete. Kritike te tehnike so tudi v tem, da lahko specifičen način postavljanja dodatnih vprašanj prinaša specifično tipične odgovore.

V okviru naše raziskave smo za preverjanje uporabnosti ameriškega merskega instrumenta za slovenske razmere uporabili metodo kognitivnega intervjuja »think-aloud«.

6. REZULTATI

Za zbiranje podatkov smo uporabili anketo ameriške nacionalne raziskave »*Social Networks in Adults Life*« (Kahn in Antonucci v Antonucci in Akiyama, 1987), ki sta jo v svoji raziskavi uporabila tudi Antonuccijeva in Akiyama (1987), in jo nekoliko prilagodili slovenskim razmeram. Anketirali smo študenti v okviru predmeta Analiza socialnih omrežij v obdobju dveh let (leta 2001 in 2002). Vprašalnik smo tudi predhodno testirali v razredu, torej na študentih samih. Gre za kvotni vzorec, pri čemer smo pazili na sestavo glede na spol in starost anketirancev. Vsak študent je anketiral 6 polnoletnih oseb, od tega naj bi bile tri ženske in trije moški, med njimi pa naj bi bili trije mlajši od 40 let, trije pa starejši. Tako naj bi dobili čim bolj variabilen vzorec. Posamezna anketa se je izvajala približno 20 do 40 minut.

Struktura posameznikovega omrežja je bila zgrajena z enostavnim generatorjem imen (eno vprašanje) z metodo treh koncentričnih krogov. Anketarji smo vsakemu anketirancu predložili list s koncentričnimi krogi z majhnim krogom v centru (»You«).

Generator imen:

Osnovna predpostavka: trije krogi naj bodo razumljeni in naj vključujejo ljudi, ki so anketirancem v tem trenutku (obdobju življenja) pomembni, vendar jim niso enako blizu. Pri prvem krogu so morali pomisliti na ljudi, » ki so jim tako blizu, da si brez njih težko predstavljajo svoje življenje«, in jih nato zapisati na list s krogi. Postopek smo ponovili na enak način še za preostala dva kroga. V drugem krogu so ljudje, » ki jim niso tako zelo blizu, vendar so za njih še vedno zelo pomembni.« V tretjem krogu pa so ljudje, » ki jih še niso omenili, so jim pa še vedno dovolj blizu in dovolj pomembni, da bi jih uvrstili v svoje socialno omrežje.« Tu so anketiranci sami vpisovali osebe v kroge. Število ljudi, vpisanih v posamezen krog, je neomejeno, torej je tudi velikost posameznikovega omrežja različna in neomejena.

Za vse alterje končnega egoovega omrežja smo spraševali o vzajemnih relacijah nudenja različnih vrst socialne opore, ki jo egi dajejo ali prejemajo od alterjev:

- zaupanje o stvareh, ki so ti pomembne;
- povrniti samozavest;
- kazati spoštovanje;
- pomoč ob boleznih;
- pogovor ob jezi, razburjenju, depresiji;
- pogovor o zdravstvenem stanju.

Pri tem so anketiranci odgovarjali s kodami oziroma zaporednimi številkami svojih alterjev.

Anketiranci so odgovarjali tudi na vprašanja o zadovoljstvu s svojim omrežjem in o spremembah omrežja v obdobju petih let. Nato so za prvih 10 izbranih alterjev odgovarjali še na vprašanja o starosti, spolu, relaciji (sorodnik, partner, otrok, prijatelj itd.), pogostosti stikov, oddaljenosti bivališča, času poznanstva. S tem dobimo strukturne karakteristike omrežja.

Zadnji, kognitivni del ankete je vseboval 4 odprta vprašanja o tem, na kaj so anketiranci najprej pomislili, ko jim je bilo zastavljeno vprašanje o osebah iz posameznih krogov (torej iz prvega, drugega in tretjega kroga), zadnje vprašanje pa je zahtevalo primerjavo oseb oziroma razvrstitev alterjev glede na razlike po teh treh krogih. To so bila za anketirance najtežja vprašanja, kjer je bila potrebna dodatna stimulacija.

Za analizo podatkov smo združili obe bazi podatkov (za obe leti anketiranja), dobljeni z zelo podobnim vprašalnikom, in bazo oblikovali v skladu s tem. V glavnem se spremenljivke med seboj ujemajo, tiste, ki se ne, jih iz analize izključimo, sicer pa bomo to pri analizi posebej poudarili.

Pri analizi podatkov smo se posvetili zlasti demografskim značilnostim anketirancev, strukturnim karakteristikam njihovih omrežij, pa tudi funkcionalnim karakteristikam, torej nudenju socialne opore.

6.1. Demografske značilnosti anketirancev

Za našo raziskavo smo uporabili kvotni vzorec, ki naj bi vseboval le polnoletne ljudi. Polovica vseh anketirancev naj bi bila mlajša od 40 let, druga pa starejša, od tega naj bi bila polovica moških in polovica žensk. Izkaže se, da smo v obeh letih skupaj anketirali 206 ljudi, od tega 109 žensk (53 %) in 97 moških (47 %). V našem vzorcu je 40 % moških starih od 18 do 25 let, 29 % starih med 26 in 45 let, 23 % v starostni skupini od 46 do 60 let in 8 % v najstarejši skupini (stari med 61 in 85 let). Žensk je 37 % v najmlajši skupini (18–25 let), 24 % je starih od 26 do 45 let, 28 % jih je v starostni skupini od 46 do 60 let in 12 % v najstarejši starostni skupini (stari med 61 in 85 leti).

Kot osnovo za starostne skupine anketirancev smo uporabili razdelitev v raziskavi omrežij socialne opore Ljubljancanov (Kogovšek in drugi, 2003: 188) – tu so starostne kategorije določili upoštevajoč življenjske cikle in življenjske vloge – ter delitev, ki jo je na osnovi analize socialnih omrežij dobil Burt (1991). Ker je raziskava omrežij socialne opore Ljubljancanov razmejila kar 9 starostnih kategorij (do 19 let – otroci, 19 do 24 let – visoko izobraževanje, 25 do 30 let – mladi odrasli, 31 do 36 let – starejši mladi, 37 do 46 let – srednja leta, 47 do 52 let – starejši odrasli, 53 do 60 let – stari odrasli, 61 do 66 let – upokojevanje, nad 66 let – starostniki), smo za našo raziskavo prvo kategorijo izpustili (anketirali smo le polnoletne osebe), ostale pa združili v 4 smiselno povezane starostne skupine. Tako najmlajša starostna skupina (18–25 let) zajema mlade, verjetno še šolajoče osebe, druga (26–45 let) vključuje mlajše odrasle in odrasle srednjih let, ki so v obdobju verjetnega ustvarjanja družine in zaposlovanja, v tretjo skupino (46–60 let) smo vključili starejše in stare odrasle, katerih omrežja so običajno že zelo stabilna, najstarejša skupina (61–85 let) pa zajema osebe v obdobju upokojevanja in starostnike.

Največ je bilo anketirancev v najmlajšem starostnem razredu (skupaj 38,3 %), ki so verjetno še dijaki in študentje, sledijo anketiranci stari od 26 do 45 leta (26,2 %), torej mlajši odrasli in odrasli srednjih let, 1 % manj je anketirancev starih od 46 do 60 let (25,2 %) – to so starejši odrasli, po pričakovanjih pa je najmanj starostnikov (10,2 %), starih od 61 do 85 let.

V vzorcu je največ anketirancev zaposlenih (40,8 %), le 1,5 % manj je študentov (38,3 %). Nekaj manj kot 15 % celotnega vzorca predstavljajo upokoјenci, 2,9 % je nezaposlenih, ena oseba je gospodinja-ec, kar predstavlja 0,5 %, preostalih 2,4 % pa je izbralo možnost »*drugo*«.

Pri vprašanju po zakonskem stanu (vezanosti) anketiranca se pokaže, da je kar polovica anketirancev samskih (50,5 %). Od druge polovice anketirancev je največ poročenih (31,1 %), 8,3 % predstavljajo tisti, ki živijo s partnerjem, 6,8 % je ločenih, najmanj pa je ovdovelih (2,9 %).

V povprečju imajo anketiranci 12,8 priznanih let šolanja. Najmanjše zabeleženo število priznanih let šolanja je 2, največ pa 20, kar pomeni, da smo anketirali neizobražene in zelo izobražene osebe. Za potrebe analize smo število priznanih let šolanja združili v tri razrede. V prvi razred – osnovna šola ali manj (2–8 let) – sodi 13,1 % anketirancev, v drugem – srednja šola ali manj (9–13 let) – je 42,7 % anketirancev, v tretjem – več kot srednja šola (14–20 let) pa je 44,2 % anketirancev.

6.2. Rezultati analize kognitivnega intervjuja

Preden smo se lotili analize izmerjenih omrežij, smo želeli preveriti, ali je uporabljen instrument za zbiranje podatkov sploh veljaven oziroma primeren tudi za zbiranje podatkov v Sloveniji. Tako smo s kognitivnim delom, ki je umeščen v zadnji del ankete, želeli testirati, kako anketiranci razumejo in interpretirajo hierarhični pristop Antonucciјeve (Antonucci, 1986) in pri tem uporabljeni emocionalni kriterij za merjenje egocentričnih socialnih omrežij (Nadoh in drugi, 2004: 379). Glede na to, da ta tehnika pridobivanja podatkov izvira iz teorije, nas je zanimalo, ali tudi v praksi deluje tako, kot je po teoretičnih predpostavkah predvidevala Antonucciјeva. Zanimalo nas je, kako anketiranci (egi) razlikujejo med svojimi alterji, ki jih navedejo v koncentrične (hierarhično) kroge, in katere kriterije uporabijo pri izbiranju svojih alterjev iz najširšega

socialnega omrežja. Pri tem nas je tudi zanimalo, kako anketiranci interpretirajo pojem bližine, ki se kot glavna komponenta pojavi v generatorju imen pri uporabljeni tehniki zbiranja podatkov (metodi treh koncentričnih krogov) (Nadoh in drugi, 2004: 384).

V anketi se je spraševalo po treh krogih ljudi, ki so anketirancem najbližje. V prvem krogu so ljudje, ki so anketirancem tako blizu, da si brez njih težko predstavljajo svoje življenje. V drugem krogu so ljudje, ki jim niso tako zelo blizu, vendar so za njih še vedno precej pomembni. V tretji krog pa so umeščeni ljudje, ki anketirancem niso tako blizu, so pa zanje še vedno pomembni.

Ta del analize proučuje odgovore na vprašanja, na kaj so anketiranci najprej pomislili, ko so izbirali te osebe v posamezne kroge, in kakšen kriterij so pri tem uporabili ter kakšne so za anketirance razlike med ljudmi v prvem, drugem in tretjem krogu. Najprej bomo predstavili rezultate analize, kjer smo spraševali o mislih anketirancev pri izbiranju oseb v posamezne kroge. Na koncu sledi še analiza odgovorov, kjer so anketiranci navajali razlike med osebami v posameznih krogih.

Odgovore anketirancev je bilo treba kodirati v dveh korakih. V prvem smo le uvrstili enake in zelo podobne odgovore pod iste kode, v drugem pa smo te kodirane odgovore združili glede na način odgovarjanja anketirancev. Za razlikovanje anketirancev in njihovih izmerjenih egocentričnih socialnih omrežij glede na uporabljen način odgovarjanja smo uporabili SPSS-ov test ANOVA.

Med 206 anketiranci je kar nekaj takih, ki na zadnji, torej kognitivni del ankete ni želelo odgovarjati bodisi zaradi preveč porabljenega časa, ker se jim ni ljubilo razmišljati ali pa ker niso bili dovolj spodbujeni s strani anketarja, nekaterim pa se je zdela stvar brezpredmetna. Tako smo dobili 189 odgovorov za prvi krog, 180 za drugi krog, 167 za tretji krog in 108 odgovorov na vprašanje o razlikah med ljudmi v prvem, drugem in tretjem krogu. Za razliko od teh, ki niso želeli odgovarjati, pa so nekateri navedli tudi po več kriterijev, nekateri celo do pet različnih. Da bi zajeli vse možne navedbe, ki so jih anketiranci upoštevali pri izbiri alterjev v posamezne kroge, smo uporabili SPSS-ovo

tehniko »multiple response counting technique«. V *tabeli 6.1* so navedeni najpogostejši prvotno (po prvem kodiranju) kodirani odgovori za posamezni krog.

Tabela 6.1: Najpogostejše navedbe¹⁶ – kodirani odgovori

1. krog: skupaj 412 odgovorov	frekvenca
ozja družina	62
blizji	35
zelo pomembni	31
redni stiki	30
vedno stojijo ob strani	23
jih imam rad/a	22
jim zaupam	21
dobri prijatelji	20
osebe s katerimi živim	19
pomoc	17
2. krog: skupaj 362 odgovorov	
dobri prijatelji	61
redni stiki	37
jim zaupam	16
zelo pomembni	16
3. krog: skupaj 322 odgovorov	
dobri prijatelji	44
redki stiki	36
kolegi	26
sodelavci	24
manj pomembni	21
sorodniki	20
redni stiki	18

Glede na odgovore, navedene v *tabeli 6.1*, je razvidno, da so anketiranci v odgovorih navajali bodisi ljudi oziroma tip relacije, v kateri so s svojimi alterji v posameznem krogu (npr. »pri tem sem pomislil-a na sorodnike, prijatelje ...«), bodisi lastnosti odnosov, kvantitativne ali kvalitativne (npr. povezanost z njimi, prijateljstvo, pogostost stikov ...), zaradi katerih so jih uvrstili v prvi, drugi ali tretji krog. Kriterij bližine, ki je podan v prvotnem generatorju imen, je tu izražen direktno ali indirektno, za opis kvalitete ali kvantitete odnosa ali pa uporabljen kar kot tip relacije med egom in alterji. Prvi način izraža emocionalni kriterij, ki naj bi bil tu tudi dejansko uporabljen, drugi pa kaže na rezultate prvega dela naloge, na izmerjeno egocentrično omrežje. Anketiranci so

¹⁶ Prikazani so le odgovori s frekvenco 15 ali več.

odgovarjali na tri¹⁷ specifično različne načine. Nekateri so pri uvrščanju v kroge najprej pomislili na ljudi oziroma tip relacije, drugi na značilnosti odnosov (kvalitativne ali kvantitativne), ki jih imajo s svojimi alterji, tretji pa so uporabljali v svojih odgovorih oba našeta kriterija hkrati. Tako smo tudi prvotno kodirane odgovore ponovno kodirali v tri kategorije. V *tabeli 6.2* je prikazano, kako pogosto se posamezen način odgovarjanja pojavi v posameznem krogu.

Tabela 6.2: Različni načini odgovarjanja po krogih

način odgovarjanja		
1. krog	frekvenca	%
ljudje/tip relacije	35	19%
odnos/značilnosti odnosa	98	52%
mešano	55	29%
skupaj	188	100%
2. krog		
ljudje/tip relacije	38	21%
odnos/značilnosti odnosa	86	48%
mešano	56	31%
skupaj	180	100%
3. krog		
ljudje/tip relacije	39	23%
odnos/značilnosti odnosa	74	44%
mešano	54	32%
skupaj	167	100%

V vseh treh krogih je opaziti, da so v svojih odgovorih anketiranci pogosteje uporabljali lastnosti odnosov, kvalitativne ali kvantitativne, kot pa tip odnosov oziroma konkretne ljudi. Precej pogosto pa uporabijo tudi oba kriterija hkrati (»mešano«).

V prvem krogu je več kot polovica anketirancev (52 %) uporabila način odgovarjanja »odnos/značilnosti odnosa«, 29 % jih je odgovarjalo z mešanim načinom odgovarjanja, 19 % pa z načinom »ljudje/tip relacije«.

V drugem in tretjem krogu je situacija zelo podobna. Z načinom »odnos/značilnost odnosa« je odgovorilaskoraj polovica anketirancev (44 % in 48 %), sledijo odgovori s

¹⁷ V prvem krogu se pojavi en odgovor s splošno vsebino, katerega ni možno uvrsti v nobenega od treh navedenih načinov odgovarjanja.

kodo »mešano« (32 % in 31 %), najmanj pa je odgovorov s kategorijo »ljudje/tip
relacije« (21 % in 23 %).

V *tabeli 6.3* so te tri kategorije nekoliko podrobneje predstavljene. V njej so navedeni najpogostejši odgovori v posamezni kategoriji. Poleg tega pa je tabela urejena tako, da so vsi trije krogi med seboj primerljivi. Opazujemo lahko, ali so anketiranci v vseh treh krogih navajali enake kriterije ali pa so uporabljali za vsak krog drug način odgovarjanja. Ker pa so z analizo »multiple response« prikazani vsi možni odgovori, ki so jih anketiranci navajali, in ker so nekateri uporabili več kriterijev za umeščanje alterjev v kroge, je običajno seštevek odstotkov po krogih višji od 100. Zato so frekvence po posameznih odgovorih nizke. Frekvence v *tabeli 6.2* so osnova za izračun odstotkov v *tabeli 6.3*. Za primer: 83 % vseh anketirancev, ki so odgovarjali le z načinom »ljudje/tip
relacije«, opisuje alterje prvega kroga kot pripadnike njihove ožje družine.

V odgovorih anketirancev, ki so odgovarjali le s kategorijo »ljudje/tip
relacije«, je opaziti hierarhično razporeditev alterjev po krogih tako, da so kot najpomembnejše (notranji krog) največkrat navajali ožjo družino in osebe, s katerimi živijo (slednji odgovori se pojavljajo le v 1. krogu), v drugem in tretjem krogu pa so najpogosteje opisani dobri prijatelji in drugi sorodniki. Prav v tretjem krogu se precej pogosto pojavijo tudi sodelavci in kolegi (ne pa najboljši prijatelji, znanci).

Anketiranci, ki so kot način odgovarjanja uporabljali le kategorijo »odnos/značilnosti
odnosa«, so najbolje (največ odgovorov) opisali alterje prvega-notranjega kroga. Tu so navedli alterje, ki so jim najbližji, zelo pomembni, jih imajo radi, brez katerih bi bilo njihovo življenje drugačno, težko, dolgočasno. Ti alterji jim tudi vedno stojijo ob strani, jim nudijo pomoč, imajo z njimi redne stike, egi pa jim zaupajo in so nanje tudi čustveno navezani. »Najbližji«, »zelo pomembni« in »brez njih bi bilo življenje drugačno, težko, dolgočasno« so odgovori, katerih besede se nanašajo direktno na vprašalnik. Veliko teh odgovorov kaže tudi na izmenjavo socialne opore (predvsem čustvene) med egom in alterji – »vedno stojijo ob strani«, »jim zaupam« in »si nudimo pomoč« – zelo pa je prisotna tudi čustvena komponenta, ki zaznamuje pomembnost odnosa.

Tabela 6. 3: Najpogostejše navedbe¹⁸ glede na način odgovarjanja po krogih

Način odgovarjanja			
<i>ljudje/tip relacije</i>	1.krog (%)	2.krog(%)	3.krog(%)
Ožja družina	83		
Sorodniki		55	28
Dobri prijatelji	17	61	46
Osebe s katerimi živim	23		
Sodelavci		11	26
Kolegi			26
<i>odnos/značilnosti odnosa</i>	1.krog (%)	2.krog(%)	3.krog(%)
Vedno stojijo ob strani	19		
Redni stiki	23	19	15
Jih imam rad-a	18		
Naj-bližji	24		
Čustveno navezan-a	10		
Jim zaupam	16	11	
Zelo pomembni	20		
Pomoč	12	9	12
Brez njih bi bilo življenje drugačno/težko/dolgočasno	20		
Manj pomembni		12	20
Redki stiki		9	28
Še kar pomembni		9	
Prijetno počutje			10
<i>Mešano - oba kriterija</i>	1.krog (%)	2.krog(%)	3.krog(%)
Vedno stojijo ob stari	9	13	
Redni stiki	15	38	13
Odvisen-a od njih	9		
Jih imam rad-a	9		
Naj-bližji	22		
Čustveno navezan-a	16	9	
Jim zaupam	11	13	9
Zelo pomembni	22	16	
Pomoč	9	11	
Brez njih bi bilo življenje drugačno/težko/dolgočasno	22		
Redki stiki			28
Prijetno počutje			9
Manj pomembni			11
Pogovor			9
Ožja družina	60		
Sorodniki	13	27	17
Dobri prijatelji	26	68	48
Osebe s katerimi živim	20		
Partner	9		
Sodelavci		14	26
Kolegi			30

¹⁸ Prikazani le odgovori navjani z 9% ali več

Pogostost stikov, je odgovor, ki kaže na pomembnost odnosa med egom in alterjem. Pri najpogostejših odgovorih za alterje drugega kroga ni zaznati več čustvene komponente, kot je »jih imam rad'« ali »nanje sem čustveno navezan«, še vedno pa je prisotno nudenje socialne opore, kot sta zaupanje in pomoč. Opaziti je dva odgovora, ki se nanašata na alterje prvega kroga in kažeta na upadanje komponente pomembnosti: alterji drugega kroga so zame »še kar pomembni« ali »manj pomembni, kot alterji prejšnjega kroga«. Tudi pogostost stikov pri nekaterih egih tu že kaže na upadanje pomembnosti. Pogosto se pojavljata dva odgovora, »redni stiki« in »redki stiki«, slednji pa za prvi krog niso značilni. Pogostost stikov oziroma njihova redkost je najpogostejši odgovor v tretjem krogu, ki skupaj z odgovorom »so manj pomembni kot alterji prejšnjih dveh krogov« kaže na upadanje pomembnosti alterjev tega kroga. Tudi pri nudenju socialne opore se izgubi čustvena komponenta, saj si egi in alterji tretjega kroga le izmenjujejo pomoč ali pa se ob svojih alterjih dobro/prijetno počutijo (zabavna komponenta). Tudi »redni stiki« so še vedno pogost odgovor, vendar se po še podrobnejšem pregledu odgovorov, pojavljajo ob odgovoru »manj pomembni«. Torej se egi s temi alterji sicer pogosto srečujejo, vendar jim ta srečanja in ljudje ne pomenijo toliko (kolegi, sodelavci).

Lahko torej rečemo, da kljub različnim načinom odgovarjanja, ki so ga uporabili anketiranci, lahko potrdimo hipotezo Antonuccijeve o hierarhiji uporabljenih kriterijev med krogi oziroma hipotezo, da je v odgovorih zaznati upadanje po kriteriju pomembnosti od notranjega k zunanjemu krogu.

Anketiranci, ki so navajali odgovore po obeh kriterijih, so torej združeni v kategorijo »mešano«. Podajali so zelo podobne odgovore, kot anketiranci, ki so uporabljali le en način odgovarjanja. Tako se najpogosteje pojavljajo isti odgovori, tako v kategoriji ljudje kot v kategoriji odnosi, z nekaj razlikami v slednji kategoriji. V prvem krogu se kar pogosto pojavi tudi odgovor »sem odvisen-a od njih«, ki pa pri tistih, ki so odgovarjali le s kategorijo »odnosi« ni tako močno prisoten. Nekoliko več čustvene komponente je opaziti v odgovorih za alterje drugega in tretjega kroga (ta komponenta pri anketirancih, ki so odgovarjali le z načinom »odnosi« tu ni bila več tako pogosta), saj pravijo, da so jim alterji drugega kroga zelo pomembni, so nanje še vedno čustveno navezani, jim zaupajo

in jim ti alterji vedno stojijo ob strani. Tako pri odgovorih z načinom »mešano« ni moč zaznati tako močne hierarhije med tremi krogi oziroma upadanja pomembnosti med alterji teh treh krogov kot pri ostalih dveh tipih odgovorov (»ljudje« in »odnosi«).

Zanimalo nas je tudi, ali se anketiranci, ki so odgovarjali s tremi različnimi načini, med seboj razlikujejo po kateri od demografskih spremenljivk. Statistično značilne razlike so se pokazale le pri starosti anketirancev. Glede na spol pa se anketiranci v načinu odgovarjanja ne razlikujejo. Razlike po starosti so prikazane v tabeli 6.4.

Tabela 6.4: Načini odgovarjanja po krogih, glede na starost anketirancev

način odgovarjanja	starost		
	18-26(%)	27-50(%)	51-85(%)
1. krog			
ljudje/tip relacije	12	19	31
odnos/značilnosti odnosa	61	44	44,5
mešano	27	37	24,5
skupaj	100	100	100
$\chi^2 = 10,1109$		$p=0,039$	
2. krog			
ljudje/tip relacije	16	18	34
odnos/značilnosti odnosa	48	55	41
mešano	36	27	25
skupaj	100	100	100
$\chi^2 = 7,028$		$p=0,134$	
3. krog			
ljudje/tip relacije	12	29	39
odnos/značilnosti odnosa	51	42	34
mešano	37	29	27
skupaj	100	100	100
$\chi^2 = 11,935$		$p=0,018$	

Za še vedno statistično značilne razlike med različno starimi anketiranci se izkažejo pri odgovorih za prvi in tretji krog, za drugi krog pa o njih ne bi mogla govoriti ($p = 0,134$). V vseh treh krogih je, ne glede na starost anketirancev, najpogostejši način odgovarjanja način navajanja »odnosov/značilnosti odnosa« razen v zunanjem, tretjem krogu, kjer najstarejši anketiranci (stari med 51 in 85 leti) za izbiro alterjev pogosteje uporabijo način »ljudje/tip relacije«. Razlike po starosti se pokažejo predvsem pri tem, da najmlajši anketiranci, stari od 18 do 26 let, najmanjkrat ob izbiri alterjev navajajo »ljudi/tip relacije«, najstarejši pa precej pogosteje. Odgovori »mešano« se po pogostosti pri mlajših

dveh starostnih skupinah (anketiranci stari od 18 do 26 let in od 27 do 50 let) pojavljajo na drugem mestu, pri najstarejših pa na zadnjem.

Poleg demografskih spremenljivk, ki razen starosti niso pokazale razlik v kognitivnih odgovorih anketirancev, smo nazadnje preverili, ali se izmerjena omrežja le-teh razlikujejo glede na nekatere značilnosti omrežja. Rezultati te analize (analize variance) so predstavljeni v *tabeli 6.5*.

Značilnosti izmerjenih omrežij (Nadoh in drugi, 2004: 388):

- pogostost stikov (merjeno z lestvico od 1 – živijo skupaj, do 5 – imajo stike letno),
- trajanje odnosa (gre za število let, koliko dolgo se poznajo, merjeno z lestvico od 1 – manj kot 5 let, 2 – 5 do 10 let, 3 – 10 do 20 let in 4 – več kot 20 let),
- mnogokratnost odnosov, ocenjena s številom različnih funkcij socialne opore, ki si jih anketiranci in alterji izmenjujejo.

Značilnosti opornega omrežja:

- velikost opornega omrežja, merjena kot število alterjev v celotnem omrežju;
- sestava opornega omrežja, merjena s porazdelitvijo moških in žensk, sorodnikov, prijateljev ... med naštetimi alterji, merjena tudi s povprečno starostjo alterjev.

Največ statistično značilnih razlik glede na značilnosti omrežij se med tremi opazovanimi skupinami anketirancev pokaže v prvem krogu, sledi drugi krog, v tretjem krogu pa so le pri enem indikatorju. V *tabeli 6.5* so predstavljene le statistično značilne¹⁹ razlike.

V prvem krogu se pokažejo statistično značilne razlike pri razmerju otrok in prijateljev, uvrščenih v ta krog, pa tudi pri dolžini poznanstva in pogostosti stikov, ki jih imajo egi s svojimi alterji. V drugem krogu se poleg dolžine poznanstva tri opazovane skupine anketirancev razlikujejo še po razmerju staršev v tem krogu in po povprečni starosti

¹⁹ Ker je število anketirancev v vsaki skupini majhno, bomo upoštevali vse rezultate s $p \leq 0,10$ kot statistično značilne.

alterjev drugega kroga. V tretjem krogu se anketiranci treh skupin razlikujejo med seboj le po razmerju alterjev, s katerimi so v vsakodnevnih stikih.

Da bi poizkušali pojasniti ugotovljene razlike, smo za vsak krog posebej preverili, kolikšna je povprečna starost anketirancev, ki izbirajo svoje alterje na določen način. Rezultati so prikazani v tabeli 6.6.

Tabela 6.5: Analiza variance (po posameznem krogu)

Tip odgovora	Ljudje/tip relacije	odnos/ značilnosti odnosa	mešano-oba kriterija
1. krog			
% otrok	28,5	13,3	22,2
F=4,353	p=0,014		
% prijatelj	8,0	18,0	10,9
F=3,494	p=0,032		
% alterjev, poznanstvo 5 - 10 let	3,4	12,3	7,7
F=4,211	p=0,016		
% alterjev, ki živijo z egom	48,0	43,8	59,6
F=3,511	p=0,032		
% alterjev, ki so z egom v vsakodnevnih stikih	15,0	22,7	12,1
F=3,628	p=0,029		
2. krog			
% staršev	13,0	3,7	7,1
F=3,812	p=0,024		
povprečna starost alterjev drugega kroga	45,5	38,7	36,2
F=4,706	p=0,01		
% alterjev-poznanstvo 5-10 let	14,6	12,8	23,6
F=3,803	p=0,024		
% alterjev-poznanstvo več kot 20 let	55,3	48,2	37,6
F=2,351	p=0,098		
% alterjev, ki vam povrnejo samozavest	29,6	24,9	36,3
F=2,298	p=0,104		
% alterjev, ki vam nudijo pomoč v primeru bolezni	40,3	55,6	39,5
F=3,785	p=0,025		
% alterjev, ki se oni pogovarjajo z vami v primeru nervoze	38,0	33,3	47,4
F=2,913	p=0,057		
3. krog			
% alterjev, ki so z egom v vsakodnevnih stikih	23,4	7,4	13,3
F=2,382	p=0,098		
% alterjev, ki se vi pogovarjate z njimi v primeru nervoze	31,5	11,2	24,8
F=2,979	p=0,056		
% alterjev, ki jih spoštujete	50,5	41,2	68,0
F=2,985	p=0,056		
% alterjev, ki se oni pogovarjajo z vami o zdravju	45,5	22,8	39,2
F=2,626	p=0,078		

Tabela 6.6: Povprečna starost anketirancev

način odgovarjanja	
1.krog	povprečna starost
ljudje/tip relacije	44,7
odnos/ značilnosti odnosa	34,7
Mešano - oba kriterija	38,1
2.krog	
ljudje/tip relacije	42,9
odnos/ značilnosti odnosa	36,4
Mešano - oba kriterija	36,0
3.krog	
ljudje/tip relacije	44,9
odnos/ značilnosti odnosa	34,4
Mešano - oba kriterija	34,5

V vseh treh krogih so anketiranci, ki dajejo odgovore na način »ljudje/tip relacije« v povprečju najstarejši, tisti pa, ki odgovarjajo z načinom »odnos/značilnosti odnosa« pa najmlajši (razen v drugem krogu, kjer so anketiranci z načinom »mešano« nekoliko mlajši). Zato je razumljivo, da imajo najstarejši (povprečna starost 45 let) najmanjši odstotek prijateljev in največji odstotek otrok med pripadniki prvega kroga, najmlajši (povprečna starost 35 let) pa največji odstotek prijateljev in najmanjši odstotek otrok. Ker naj bi bili pripadniki prvega kroga, tisti, ki so najbližje egom (Nadoh in drugi, 2004: 390), ni presenetljivo, da jih velik delež živi z njimi. Najmlajši imajo tu sicer najmanjše razmerje teh alterjev (le 44 % alterjev prvega kroga živi z egom), kar gre verjetno pripisati življenjskemu obdobju, v katerem so – večina je verjetno samskih in brez lastne družine in otrok (na kar nam kažeta prejšnji dve spremenljivki, to sta odstotek prijateljev in odstotek otrok). Zato pa imajo najmlajši anketiranci največje razmerje tistih alterjev, s katerimi so v vsakodnevnih stikih, in pa tistih, s katerimi se poznajo 5 do 10 let – dobra prijateljstva.

V drugem krogu si tudi pri razlagi razlik lahko pomagamo s povprečno starostjo anketirancev treh skupin. Anketiranci, ki odgovarjajo z načinom »ljudje/tip relacije« so v povprečju najstarejši (43 let), najmlajši (36 let) so tisti, ki odgovarjajo z načinom »mešano«, nato pa so tisti, ki uporabijo način »odnos/značilnosti odnosa« (36,4 let). Zato je precej razumljivo, da imajo najstarejši največji odstotek staršev v drugem krogu, mlajši pa manjši, saj so mlajši še vedno lahko odvisni od svojih staršev in jih zato tudi uvrščajo

predvsem v prvi krog. Tudi povprečna starost alterjev je pri najstarejših anketirancih najvišja, pri najmlajših pa najnižja, prav tako je razumljiv odstotek tistih alterjev, ki jih anketiranci poznajo več kot 20 let (najstarejši imajo najvišji odstotek, najmlajši pa najnižji). Porazdelitev alterjev drugega kroga, ki se z egi poznajo 5 do 10 let, bi težko razložili.

Kot je že zgoraj omenjeno, v tretjem krogu opazimo razlike le po odstotkih tistih alterjev, s katerimi so egi v vsakodnevnih stikih. Najstarejši, torej tisti, ki odgovarjajo z načinom »ljudje/tip relacije«, imajo v tretjem krogu najvišji odstotek teh alterjev, najmlajši – odgovori z načinom »odnos/značilnost odnosa« – pa najnižji.

V nadaljevanju sledi podrobnejša analiza odgovorov na način »odnos/značilnost odnosa« (tudi znotraj kategorije »mešano«) v posameznih krogih. Kot že rečeno, so anketiranci pri opisovanju svojega odnosa do ljudi, ki so jih razvrščali v tri kroge, uporabljali številne opise pri dveh kategorijah odgovorov «odnos/značilnosti odnosa» in »mešano«, kot so »me dobro poznajo«, »imamo veliko skupnega«, »so še kar pomembni zame«, »ob njih sem bolj samozavesten(na), boljši(a)« itd. S podrobnejšo analizo smo te navedbe klasificirali v štiri skupine.²⁰

Odnos alterja do ega: združeni odgovori, ki odražajo odnos ljudi do anketirancev, na primer »mi vedno stojijo ob strani«, »vplivajo na moje življenje«, »odvisen(na) sem od njih«.

Odnos ega do alterja: združeni odgovori, ki odražajo odnos anketiranca do ljudi, ki jih uvršča v kroge, na primer »jih imam rad(a)«, »jim zaupam«, »so mi všeč«, »jih nočem izgubiti«.

Navedbe iz vprašalnika: združeni odgovori, ki se neposredno nanašajo na besedilo iz vprašalnika, na primer »še kar pomembni«, »tesno povezan«, »bližji«, »brez njih bi bilo življenje drugačno, dolgočasno, težko«.

²⁰ Tu ne moremo ločevati anketirancev, ki bi odgovarjali s točno določenim načinom, saj se le te pri navajanju v večini med seboj mešajo. Torej ni anketiranca, ki bi uporabljal le en tip navedbe.

Splošne navedbe: združeni odgovori, ki v splošnem opisujejo odnos posameznika do ljudi, ki jih uvršča v posamezne kroge, na primer »imamo veliko skupnega«, »imamo redne stike«, »imamo iste interese«, »zelo osebno, prisotni v zasebnem, intimnem življenju«.

Odstotek zastopanosti posameznih skupin navedb se v treh krogih med seboj nekoliko razlikuje. Razlike so prikazane v tabeli 6.7.

V vseh treh krogih je najredkeje opaziti navedbe na način: »odnos alterja do ega«, v prvem in tretjem krogu sledijo navedbe na način: »odnos ega do alterja«, v drugem pa *splošni odgovori*. Največkrat anketiranci uporabijo besede *vprašalnika* v prvem krogu – ko izražajo pomembnost, bližino – kar dobesedno, v drugem in tretjem krogu pa so najpogostejši *splošni* načini navedb.

Tabela 6.7: Različni načini navedb v kategoriji odgovorov »odnos/značilnost odnosa«

način navedbe		
1. krog	frekvenca	%
odnos alterja do ega	41	14%
odnos ega do alterja	66	23%
vprašalnik	100	34%
splošno	85	29%
skupaj	292	100%
2. krog		
odnos alterja do ega	24	10%
odnos ega do alterja	56	24%
vprašalnik	45	19%
splošno	111	47%
skupaj	236	100%
3. krog		
odnos alterja do ega	10	5%
odnos ega do alterja	26	13%
vprašalnik	46	23%
splošno	120	59%
skupaj	202	100%

V zadnjem delu analize kognitivnega intervjuja nas je zanimalo, kakšne so razlike za anketirance med alterji v prvem, drugem in tretjem krogu.

Anketiranci so odgovarjali na štiri specifično različne načine. Podobno kot pri mislih za razvrščanje ljudi v posamezni krog, so anketiranci, tudi ko so se opredeljevali med alterji posameznih krogov, pisali o konkretnih *ljudeh oziroma tipu relacije*, o *odnosih oziroma o značilnostih odnosov*, ki jih imajo s svojimi alterji v posameznem krogu. Nekateri so uporabljali v svojih odgovorih *oba* našeta kriterija *hkrati (mešano)*, kar nekaj pa je bilo tudi takih, ki so odgovarjali z zelo *splošnimi odgovori*, vendar je bilo v odgovorih čutiti upadanje pomembnosti ljudi po krogih (npr.: »razlika je v tem, koliko mi pomenijo in kako zaznamujejo oziroma. so zaznamovali moje življenje«).

Odgovore smo kodirali v štiri kategorije. V *tabeli 6.8* je prikazano, kako pogosto se pojavi posamezen način odgovarjanja.

Tabela 6.8: Delež določenega načina odgovarjanja

način odgovarjanja	frekvenca	%
ljudje/tip relacije	10	9
odnos/značilnost odnosa	41	38
mešano	26	24
splošno/hierarhično	31	29
skupaj	108	100

Iz *tabele 6.8* je razvidno, da je več kot tretjina anketirancev (38 %) pri opisovanju razlik med alterji po krogih uporabila način odgovarjanja »odnos/značilnosti odnosa«, 29 % jih je uporabilo splošne odgovore, ki vsebujejo hierarhično slabljenje kriterija pomembnosti alterjev po krogih, slaba četrtnina (24 %) jih je odgovarjala z mešanim načinom odgovarjanja, 9 % pa z načinom »ljudje/tip relacije«.

Tudi v zvezi s tem nas je zanimalo, ali se anketiranci, ki so odgovarjali z zgoraj predstavljenimi štirimi različnimi načini, med seboj razlikujejo po kateri od demografskih spremenljivk in ali se razlikujejo izmerjena omrežja le-teh.

Statistično značilne razlike se pri demografskih spremenljivkah niso pokazale. Rezultati analize razlik izmerjenih omrežij glede na način odgovarjanja (analiza variance) so predstavljeni v *tabeli 6.9*.

Tabela 6.9: Analiza variance (opis razlik alterjev posameznega kroga)

značilnosti omrežja	Ljudje/tip relacije za vsak krog (%)	Odnos/značilnost odnosa za vsak krog (%)	Mešano - ljudje in odnos (%)	Splošno (hierarhično slabljenje 'pomembnosti' po krogih) (%)
% alterjev znotraj 30 min vožnje	79,3	85,2	91,9	78,7
srečanje mesečno	17,0	19,7	29,9	12,2
srečanje letno	9,3	1,7	4,3	3,0

Statistično značilne razlike se pokažejo le pri deležu alterjev, ki živijo blizu anketirančevega doma, znotraj 30 minut vožnje in pri naslednji pogostosti stikov: pri mesečnih in letnih srečanjih. Pri ostalih značilnostih omrežja ni statistično značilnih razlik med anketiranci, ki so odgovarjali na štiri različne načine.

Anketiranci, ki odgovarjajo na način *mešano*, imajo največji delež alterjev, ki živijo v njihovi bližini (v oddaljenosti 30 minut vožnje), in sicer znaša 91,9 %. Prav tako imajo v svojem omrežju največ tistih alterjev, s katerimi imajo mesečne stike (29,9 %). Najmanj alterjev v teh dveh kategorijah pa imajo tisti, ki odgovarjajo s *splošnimi odgovori* (78,7 % in 12,2 %). Največ letnih srečanj imajo s svojimi alterji tisti, ki odgovarjajo z načinom *ljudje/tip relacije* (9,3 %), največ pa tisti, ki odgovarjajo z načinom *odnos/značilnost odnosa* (1,7 %).

Da bi pojasnili ugotovljene razlike, smo preverili, kolikšna je povprečna starost anketirancev. Ugotovili smo, da ni statistično značilnih razlik glede na starost anketirancev.

Kognitivni del naše ankete je namenjen ugotavljanju razumevanja in interpretacije generatorja imen, ki ga je izključno v okviru teorije oblikovala Antonuccijeva. Rezultati te analize kažejo na to, da so anketiranci razumeli hierarhično zgradbo tega generatorja tako, kot je Antonuccijeva predvidevala (Nadoh in drugi, 2004: 390). Anketiranci so odgovarjali na tri specifično različne načine: (1) nekateri so interpretirali kriterij bližine kot tip relacije, (2) drugi kot značilnost (kvaliteto) odnosa, (3) tretji pa so uporabili obe kategoriji razumevanja bližine hkrati. Pokažejo se nekatere statistično značilne razlike med temi tremi skupinami, in sicer glede na starost anketirancev, spol pa v našem

primeru ne vpliva na interpretacijo bližine. Skupina anketirancev, ki odgovarja le z načinom »ljudje/tip relacije« je najstarejša, najmlajša se odloča za kvaliteto oziroma značilnosti odnosov, anketiranci, ki uporabljajo mešan način odgovarjanja (izbiranja svojih alterjev v omrežje), pa sodijo v srednji starostni razred (26–50 let).

Zaznati je tudi razlike v značilnostih merjenega omrežja. Največ statistično značilnih razlik se pokaže za alterje prvega kroga, ena manj za alterje drugega kroga in le ena za tretji krog. Četudi so anketiranci različno interpretirali generator imen in kriterij bližine, ki ga zaznamuje, bi težko le s tem pojasnila razlike v merjenem omrežju. Zato smo s pomočjo povprečne starosti anketirancev, ki so odgovarjali na različne načine, poskušali logično ugotoviti nastale razlike.

Zdi se, da so najmlajši anketiranci (18–26 let), ki so verjetno še študentje ali pa so ravno zaključili s študijem, ravno v fazi menjave sestave njihovega socialnega omrežja. Ob interpretaciji bližine tako pomislijo na kvantiteto ali kvaliteto odnosov in ne na tip relacije oziroma ljudi kot take. Prav te pa s precej večjim odstotkom navajajo najstarejši anketiranci (51–85 let), ki so kvaliteto odnosov prevedli v tip relacije. Zanje bi lahko rekli, da je njihovo omrežje že stabilno. Tretjo skupino ljudi, ki uporablja mešan način odgovorov in so srednja starostna skupina, bi tudi lahko interpretirali kot skupino, ki ponovno postavlja hierarhične meje treh krogov svojega omrežja, pri čemer njihovo omrežje še ni v celoti stabilno.

Na koncu lahko sklenemo, da smo s kognitivnim intervjujem ugotovili, da je merski instrument veljaven tudi za slovensko populacijo. V naslednjem poglavju lahko sledi analiza podatkov, zbranih s tem instrumentom.

6.3. Rezultati analize egocentričnih socialnih omrežij

Na podlagi teorije in rezultatov predhodno opravljenih empiričnih raziskav smo oblikovali smo 9 hipotez. Le-te bomo v nadaljevanju preverili na zbranih podatkih.

Velikost osebnih omrežij anketirancev smo analizirali glede na nekatere demografske spremenljivke (spol, starost, izobrazbo, zakonski stan). Ponekod so se pokazale statistično značilne razlike, ponekod ne. Analizirali smo tudi gostoto osebnih omrežij in pomembnost ter spremembo velikosti omrežij glede na situacijo izpred petih let. Velikost omrežja egov je edina spremenljivka, merjena na vseh alterjih. Pri ostalih spremenljivkah smo spraševali le za prvih deset navedenih alterjev.²¹

Značilnosti osebnih socialnih omrežij anketirancev (oziroma lastnosti alterjev) smo za razliko od Antonuccijsve in Akiyama (1987), ki sta razlike omrežij preverjala le glede na starost anketirancev, analizirali glede na starost in spol anketirancev. Anketiranci so odgovarjali na vprašanja o značilnostih alterjev le za prvih deset navedenih alterjev.

6.3.1. Velikost omrežja

V letih 2001 in 2002 smo skupaj anketirali 206 anketirancev, ki so skupaj navedli 1.845 polnoletnih²² članov omrežja (v nadaljevanju alterjev). Najmanjše omrežje je vsebovalo 3 alterje, največje pa 54. Povprečna velikost omrežja anketirancev je 14,3 alterjev. Velikost omrežja je poleg spremenljivk o socialni opori tudi edina spremenljivka, ki povezuje ege in alterje ter je hkrati merjena na vseh alterjih. Pri ostalih spremenljivkah smo spraševali le za prvih deset navedenih alterjev.

²¹ Omejitev na prvih deset navedenih alterjev je postavljena že v originalnem vprašalniku (Antonucci in Akiyama, 1987) in ni bila arbitrarna odločitev te raziskave.

²² Čeprav smo anketirance prosili, da naj v svoje socialno omrežje uvrščajo le polnoletne alterje, je bilo kar nekaj alterjev starih od 0 do 17 let. Le -te smo iz analize izključili.

Za testiranje postavljenih hipotez ter razlikovanje anketirancev in njihovih izmerjenih egocentričnih socialnih omrežij smo uporabili SPSS-ov test ANOVA.

Preverili smo, ali imajo starejši ljudje res manj alterjev v svojih omrežjih, kot predvidevajo nekatere raziskave (npr. Marsden, 1987; House in Kahn v Antonucci in Akiyama, 1995; Iglíč, 1988b). Za potrebe analize so anketiranci razvrščeni v štiri starostne razrede, ki smo jih podrobno opisali že pri demografskih značilnostih anketirancev: *mladi* (od 18 do 25 let), *mlajši odrasli in odrasli srednjih let* (od 26 do 45 let), *starejši odrasli* (od 46 do 60 let) in *starostniki* (od 61 do 85 let). Tako kot v raziskavi Antonucci je in Akiyama (1987) se tudi na naših podatkih izkaže, da razlike po starosti niso statistično značilne²³. Res pa je, da imajo najmlajši anketiranci (18–25 let) v svojih omrežjih v povprečju 2,3 alterja več kot najstarejši (*glej tabelo 6.10*).

V okviru raziskave omrežij socialne opore Ljubljancev (Kogovšek in drugi, 2003: 191) so gotovili, da imajo Ljubljancev večja omrežja kot Ljubljance. Za razliko od Ljubljancev smo na anketirancih ne glede na geografsko opredelitev ugotovili podobno kot tudi nekatere druge raziskave (npr. Marsden, 1987) – da ni statistično značilnih razlik pri velikosti omrežja glede na spol anketiranca. Rezultati sicer kažejo na nekoliko večja omrežja žensk (*glej tabelo 6.10*).

Statistično značilne razlike glede na velikost omrežja se izkažejo le pri primerjavi po zakonskem stanu. Tako so ugotovili tudi Ajrouch in drugi (2001: S115), da imajo poročeni večja socialna omrežja kot neporočeni. Glede na pretekle raziskave smo pri spremenljivki »zakonski stan« najprej združili kategoriji »poročeni« in »živijo skupaj kot poročeni« pod skupno spremenljivko *poročeni*, združili pa smo tudi kategorije »samski«, »ločeni« in »ovdoveli« pod skupno kategorijo *samski*. Izkaže se, da imajo samski v povprečju nekoliko večja omrežja kot poročeni (v povprečju za 0,9 alterja), vendar razlike niso statistično značilne. Ko smo spremenljivko »zakonski stan« analizirali ločeno (združili smo le kategoriji »poročeni« in »živijo skupaj kot poročeni«), so se pokazale statistično značilne razlike. Izkazalo se je, da imajo samski največja omrežja, kar si lahko razlagamo s tem, da so to tudi najmlajši anketiranci, najmanjša omrežja pa imajo

²³ Za statistično značilne bomo v okviru te raziskave upoštevali vse rezultate s $p \leq 0,10$.

ovdoveli, ki so tudi najstarejši in so se v svojem življenju soočili že z veliko izgubami pomembnih oseb. Tudi poročeni in tisti, ki živijo skupaj v izvenzakonskem partnerstvu, ne zaostajajo veliko po številu članov svojega omrežja za samskimi (v povprečju za 1,5 člana). Izkaže se torej, da zastavljeno hipotezo *H2*: »Predvidevamo lahko statistično značilne razlike v velikosti omrežja glede na zakonski stan anketiranca« lahko potrdimo. Rezultati analize velikosti omrežja glede na zakonski stan po ločenih kategorijah so prikazani v tabeli 6.10.

Za spremenljivko »izobrazba« smo število priznanih let šolanja združili na naslednji način: 2–8 priznanih let šolanja smo uvrstili v kategorijo *osnovna šola*, za 9–13 priznanih let smo predvideli, da so to anketiranci z zaključeno *srednjo šolo*, za 14 in več priznanih let, pa predvidevamo, da imajo anketiranci univerzitetno izobrazbo ali so še študenti, zato smo jih združili v kategorijo *več kot srednja šola*. V ameriški raziskavi socialnih omrežij med belci in afriškimi američani Ajrouch in drugi (2001: S115) ugotovijo, da z višjo izobrazbo narašča velikost omrežja. Na tem mestu smo preverili zastavljeno hipotezo *H1*: »Višja izobrazba je pozitivno povezana z velikostjo omrežja«. Razlike pri velikosti omrežja anketirancev glede na priznano izobrazbo niso statistično značilne, zato moramo hipotezo *H1* zavrniti. Podobno velika omrežja tako manj izobraženih kot zelo izobraženih lahko pojasnimo s problemom majhnega števila anketirancev v najnižjem izobrazbenem razredu (le 27). V našem primeru gre za kvotni vzorec in bi morda reprezentativen vzorec dal drugačne, glede na druge raziskave, pričakovane rezultate. Rezultati slednje analize so prikazani v tabeli 6.10.

Tabela 6.10: Velikost omrežja

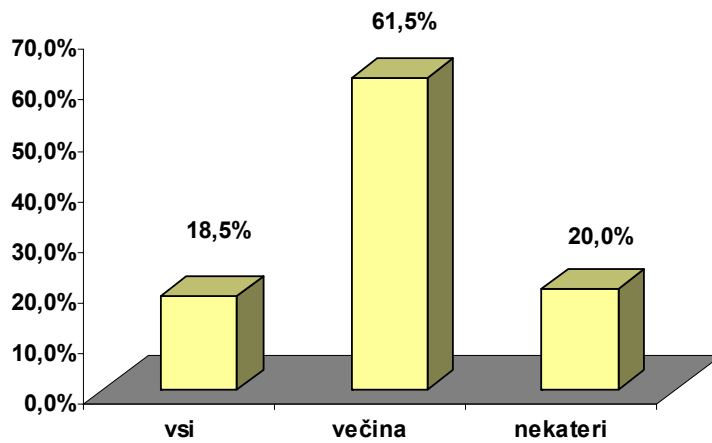
starost	N	povprečje	minimum	maksimum
18-25	79	15,4	4	54
26-45	54	13,3	4	31
46-60	52	14,3	3	36
61-85	21	13,1	5	35
spol				
moški	97	14,1	3	54
ženski	109	14,5	5	36
zakonski stan*				
poročeni, živijo skupaj	81	13,8	3	36
ovdoveli	6	8,0	5	11
loceni	14	12,9	4	18
samski	104	15,3	4	54
izobrazba				
osnovna šola	27	14,7	4	54
srednja šola	88	14,1	3	36
več kot srednja šola	91	14,5	4	35
skupaj	206	14,3	3	54

* $F = 2,722$; $p = 0,046$

6.3.2. Značilnosti omrežij

Gostoto omrežij smo merili tako, da smo anketirance preprosto vprašali, koliko članov njihovega omrežja se med seboj pozna. Ugotovili smo, da se alterji med seboj večinoma poznajo, kar pomeni, da imajo anketiranci v povprečju precej *gosta omrežja*. Tako kar 61,5 % anketirancev meni, da se njihovi alterji med seboj v večini poznajo, kar 18,5 % pa jih ima v svojem omrežju samo take alterje, se med seboj vsi poznajo (glej *graf 6.1*).

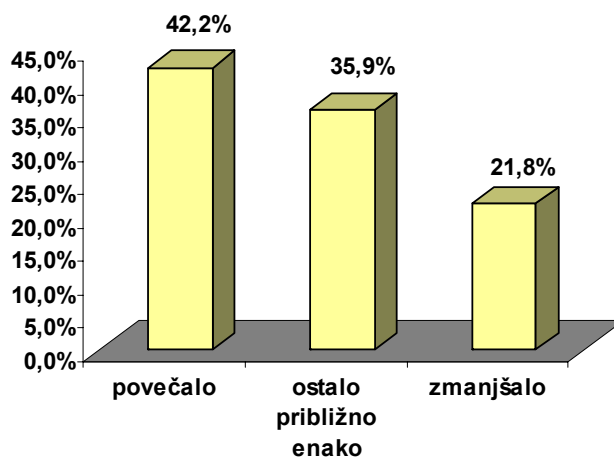
Graf 6.1: Gostota omrežij

Zanimalo nas je, koliko se je povečalo/zmanjšalo socialno omrežje anketirancev glede na situacijo pred petimi leti.

Največ anketirancem (42,2 %) se je omrežje alterjev v dobi petih let povečalo, 35,9 % anketirancev meni, da je ostalo približno enako, 21,8 % anketirancev pa ima manjše omrežje, kot so ga imeli pred petimi leti. Rezultati so prikazani v *grafu 6.2*.

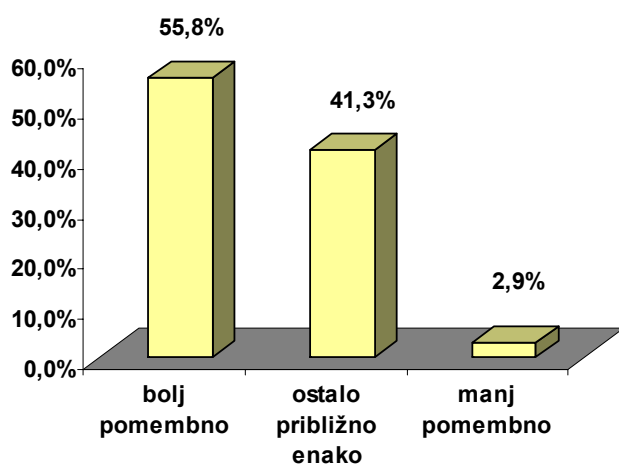
Graf 6.2: Razlika v velikosti omrežja glede na situacijo pred 5 leti

Zanimalo nas je tudi, ali je socialno omrežje anketirancev v času anketiranja za njih bolj pomembno, enako pomembno ali manj pomembno glede na situacijo pred petimi leti.

Tudi pri tem vprašanju je mogoče zaznati podobno situacijo kot pri velikosti omrežja danes in pred petimi leti. Odgovori, prikazani v *grafu 6.3*, pričajo o tem, da so sedanja omrežja bolj pomembna (55,8 %). Dobrih 41 % anketirancev čuti enako pomembnost njihovega omrežja, kot je bila pred petimi leti, slabim trem odstotkom anketirancev pa je njihovo omrežje sedaj manj pomembno.

Graf 6.3: Pomembnost omrežij

Anketiranci so prvih 10 članov svojega omrežja razdelili v tri kroge glede na njihovo pomembnost in bližino. V prvi krog (notranji) so uvrstili 44 % članov omrežja, le 2 % manj alterjev je v drugem (srednjem) krogu, najmanj pa jih je v zadnjem (zunanjem) krogu (14 %). Zadnji krog torej zaradi omejitve na 10 alterjev vsebuje najmanj alterjev. Brez določitve zgornje meje bi bila situacija – vsaj pri tistih, ki so sicer navedli precej več alterjev – verjetno bistveno drugačna.

Značilnosti osebnih socialnih omrežij anketirancev in porazdelitev alterjev po krogih glede na pomembnost smo analizirali glede na spol in starost anketirancev. Anketiranci so odgovarjali na vprašanja o značilnostih alterjev le za prvih deset navedenih alterjev.

6.3.2.1. Starost alterjev

V analizo vključeni alterji so stari od 18 do 90 let, njihova povprečna starost pa je 39,4 let. V raziskavi Antonuccijsve in Akiyama (1987: 521) imajo v splošnem starejši anketiranci v svojem omrežju starejše alterje kot mlajši. Do enakih rezultatov smo prišli tudi mi. Pokažejo se statistično značilne razlike pri starosti članov omrežja, ko gledamo odgovore različno starih anketirancev, tako za vse alterje skupaj kot tudi po posameznem krogu. Na splošno imajo najmlajši egi najmlajše alterje (32,5 let), najstarejši pa pričakovano najstarejše (51,2 let). Potrdimo lahko hipotezo *H4*: »Pričakujemo lahko, da imajo starejši v osebnih socialnih omrežjih starejše alterje kot mlajši.« Pri analizi povprečne starosti alterjev po krogih sta Antonuccijsva in Akiyama (1987: 521) ugotovila, da so v notranjem krogu značilno mlajši alterji kot v zunanem krogu. V naši raziskavi pa so, ravno obratno, člani zunanjega kroga (3. kroga) mlajši od predstavnikov prvega in drugega kroga, najstarejši pa so alterji prvega kroga. Razlike rezultatov obeh raziskav lahko pojasnimo z razlikami v starosti vzorcev. Ameriška raziskava je namreč vključevala osebe starejše od 50 let, naša pa vse polnoletne osebe (egi stari od 18 do 85 let). Podrobnejša analiza povprečne starosti alterjev glede na starost egov in umeščenost v koncentrične kroge bo smiselno povezala rezultate obeh raziskav. Statistično značilne razlike so opazne torej tudi po porazdelitvi alterjev po krogih, saj *dijaki in študentje* (stari 18 do 25 let) kot tudi *mlajši odrasli* (stari 26 do 45 let) v prvi krog uvrščajo starejše (razlog je verjetno umestitev staršev v ta krog) kot v drugi in tretji krog, kjer so najmlajši predstavniki njihovega omrežja. Nasprotno pa najstarejši anketiranci (61 – 85 let) v prvi krog umestijo najmlajše alterje (kar bi lahko pojasnili z umeščanjem otrok in vnukov v ta krog); starost se torej po krogih stopnjuje. V zadnjem krogu imajo tako v povprečju skoraj 18 let starejše člane svojega omrežja kot v prvem krogu.

Razlike so se pokazale tudi pri analizi odgovorov po spolu. Moški imajo v povprečju mlajše člane svojih omrežij (38,1 let) kot ženske (40,5 let). Statistično značilne razlike se pokažejo le pri opredeljevanju alterjev drugega kroga, kjer moški vključujejo v povprečju 5 let mlajše člane kot ženske. Razlike se pokažejo tudi pri razporeditvi članov omrežja po krogih, kjer moški v notranji krog vključujejo najstarejše in se nato do zunanjega kroga

starost niža. Ženske v tretji krog postavijo najmlajše, v drugega pa najstarejše alterje. Porazdelitve povprečne starosti alterjev po krogih glede na starost in spol egov so prikazane v *tabeli 6.11*. Kjer se pojavijo statistično značilne razlike, so polja tabele obarvana sivo²⁴.

Tabela 6.11: Povprečna starost alterjev po krogih glede na starost in spol anketirancev

starost	vsi alterji	1. krog	2. krog	3. krog
18-25	32,5	36,5	29,4	26,7
26-45	38,2	41,6	37,1	32,6
46-60	46,4	40,8	51,8	47,3
61-85	51,2	46,0	51,6	63,8
skupaj	39,4	39,8	39,5	37,2
spol				
moški	38,1	40,3	36,9	35,8
ženski	40,5	39,5	41,9	38,7
skupaj	39,4	39,8	39,5	37,2

²⁴ Od tu naprej bodo polja statistično značilnih razlik ($p \leq 0,10$) za vse dobljene rezultate označena sivo.

6.3.2.2. Spol alterjev

V raziskavi Antonuccijsve in Akiyama (1987: 521) imajo anketiranci ne glede na starost več žensk v svojih omrežjih na splošno (57 %) in tudi znotraj posameznega kroga. V okviru naše raziskave ugotovimo, da je v celotnem omrežju anketirancev nekoliko več žensk (52 %) kot moških (48 %). Razlike po starosti anketirancev na splošno niso statistično značilne, vendar opazimo, da imajo najstarejši v svojem omrežju največ žensk, najmanj (celo manj kot moških) pa mlajši odrasli, stari od 26 do 45 let. Statistično značilne razlike se pokažejo pri porazdelitvi alterjev drugega kroga. Najstarejši imajo največ ženskih predstavnic omrežja v drugem krogu, za razliko od ostalih starostnih skupin anketirancev, ki imajo največ žensk v prvem krogu. Pokaže se, da anketiranci v povprečju umeščajo več žensk v prvi krog kot v drugega in tretjega, kjer je nekoliko več moških. Porazdelitve žensk v odstotkih po krogih glede na starost egov so prikazane v tabeli 6.12.

Statistično značilne razlike se pokažejo pri analizi anketirancev po spolu, kjer opazimo, da imajo v povprečju ženske v svojih omrežjih precej več žensk (59,0 %) kot moški (44,8 %). Iz *tabele 6.12* je razvidno, da moški v prvi krog postavijo precej več žensk (60,6 %) kot ženske (48,4 %), nato pa njihovo število iz kroga v krog drastično pada (v tretjem krogu le še 29,0 % žensk). Ženske največ predstavnic istega spola umeščajo v zunanji krog (70,9 %), najmanj pa v notranji krog, kamor uvrstijo 1,6 % več moških.

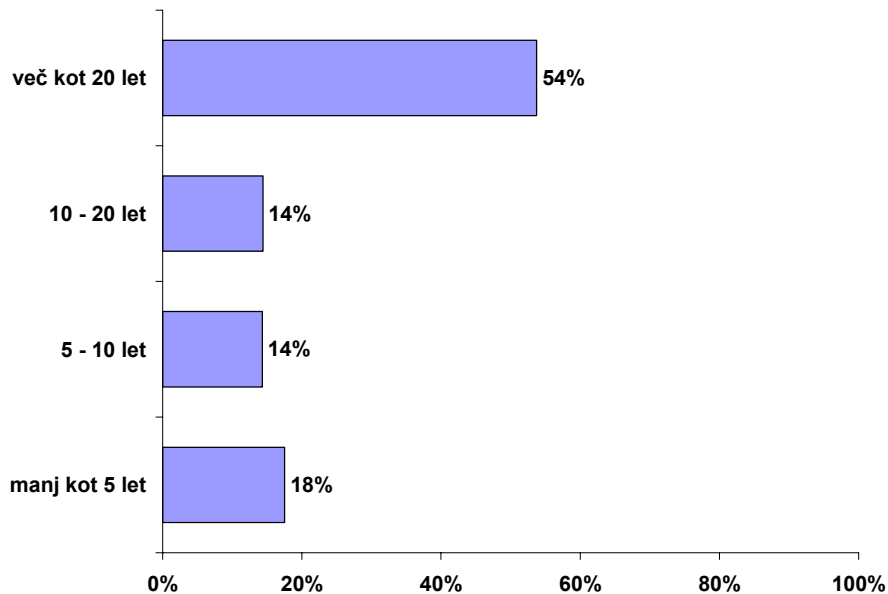
Tabela 6.12: Odstotek žensk po krogih glede na starost in spol anketirancev

starost	vsi alterji (%)	1. krog (%)	2. krog (%)	3. krog (%)
18-25	53,2	55,5	52,4	47,7
26-45	48,4	53,1	46,5	51,9
46-60	52,6	53,2	52,2	50,6
61-85	58,4	53,0	66,4	48,9
skupaj	52,3	54,0	52,4	49,7
spol				
moški	44,8	60,6	40,9	29,0
ženski	59,0	48,4	62,9	70,9
skupaj	52,3	54,0	52,4	49,7

6.3.2.3. Dolžina poznanstva

Več kot polovico članov celotnega egocentričnega omrežja (54%), anketiranci poznajo več kot 20 let, najmanj (14 %) je tistih alterjev, ki se z anketiranci poznajo 5–10 let, prav tako 14 % je tistih alterjev, ki anketirance poznajo 10–20 let. Manj kot 5 let pa pozna alterje svojega omrežja 18 % anketirancev. Porazdelitev alterjev v omrežju anketirancev glede na dolžino poznanstva je prikazana v *grafu 6.4*.

Graf 6.4: Odstotek alterjev glede na dolžino poznanstva z egom

Za testiranje statistično značilnih razlik glede na starost in spol anketirancev smo tudi tu uporabili SPSS-ov test ANOVA (gre za metodo analize variance). *Tabela 6.13* in vse na enak način prikazane tabele, ki ji sledijo, predstavljajo rezultate na naslednji način: najprej so prikazani rezultati glede na starostne kategorije anketirancev, nato še glede na spol, za vse alterje skupaj in po posameznih krogih. Vsaka starostna kategorija predstavlja 100 %, razdeljena pa je na razsežnosti opazovane spremenljivke. Enako velja za razlikovanje glede na spol. Tako so na primer v *tabeli 6.13* najprej predstavljeni rezultati dolžine poznanstva egov določene starostne skupine in njim pripadajočih alterjev. Vsota odstotkov alterjev, ki jih ego pozna manj kot 5 let, alterjev, ki jih pozna 5–

10 let, 10–20 let in več kot 20 let je 100 %. Tako so rezultati med seboj najlažje primerljivi.

Starejši anketiranci v raziskavi Antonuccijsve in Akiyama (1987: 521–523) alterje osebnega omrežja poznajo v povprečju 10 let dlje kot mlajši anketiranci. Anketiranci poznajo alterje zunanjega kroga v povprečju 3 leta manj kot alterje notranjega in srednjega kroga (Antonucci in Akiyama, 1987: 521–523). Tudi mi smo dobili podobne rezultate. Največ do 5 let trajajočih vezi (29,6 %) imajo najmlajši anketiranci, najmanj pa najstarejši (2 %). Ravno obratno pa pri več kot 20 let trajajočih vezeh število teh s starostjo narašča. To lahko povežemo s starostjo in posledično večjo verjetnostjo, da so poznanstva daljša. Ne zavrnamo hipoteze *H5*: »Pričakujemo, da bodo starejši odrasli alterje svojega omrežja poznali dlje časa kot mlajši odrasli.« Statistično značilne razlike pri dolžini poznanstva so opazne znotraj vsakega kroga posebej. V prvem krogu v vseh starostnih skupinah prevladujejo več kot 20 let trajajoča poznanstva, kar lahko razložimo z velikim deležem najbližjih sorodnikov in partnerjev kot najpomembnejših oseb za ege. Najstarejši imajo v prvem krogu kar 97 % najdaljših poznanstev. V drugem krogu je slika glede na starost nekoliko drugačna. Najstarejši imajo še vedno največ najdaljših vezi, vendar s starostjo njihov delež že precej upada. Pri najmlajših anketirancih je v drugem krogu mogoče zaznati ravno obratno situacijo, torej največ najkrajših vezi, sledijo 5–10 let trajajoča poznanstva, kar bi pomenilo umeščenost manjšega deleža sorodnikov in več dobrih prijateljev v drugi krog. V vseh starostnih skupinah je v tretjem krogu glede na druga dva kroga največ najkrajših vezi, kar potrjuje predpostavko Antonuccijsve, da alterje prvega kroga poznamo dlje časa kot alterje preostalih dveh krogov oziroma, da se v tretjem krogu nahajajo nova, morda bolj bežna poznanstva in najmanjši delež bližnjih sorodnikov. Rezultati analize dolžine poznanstva glede na starost po krogih so predstavljeni v *tabeli 6.13*.

Ko primerjamo rezultate po spolu (glej *tabelo 6.13*), ugotovimo, da tako moški kot ženske v svoje omrežje uvrščajo največ tistih, ki jih poznajo več kot 20 let, le da jih imajo v svojem omrežju ženske 7 % več kot moški. Statistično značilne razlike po spolu se kažejo še pri deležu poznanih od 10 do 20 let, kjer 6 % več takih poznanstev navajajo

moški. To bi lahko razložili z vključitvijo več starejših žensk kot moških v vzorec ter z umeščanjem večjega deleža prijateljev v omrežje moških in večjega deleža sorodstva v omrežje žensk.

Tabela 6.13: Dolžina poznanstva po krogih glede na starost in spol anketirancev²⁵

starost	dolžina poznanstva				
	manj kot 5 let	5 - 10 let	10 - 20 let	več kot 20 let	skupaj
vsi alterji (%)					
18-25	29,6	18,8	16,4	35,2	100,0
26-45	18,1	18,4	16,1	47,3	100,0
46-60	3,9	7,7	14,1	74,3	100,0
61-85	2,0	3,2	3,9	90,9	100,0
1. krog (%)					
18-25	17,3	13,3	15,8	53,6	100,0
26-45	14,1	13,2	11,9	60,9	100,0
46-60	1,6	1,5	11,8	85,2	100,0
61-85	0,0	0,8	1,6	97,6	100,0
2. krog (%)					
18-25	39,0	25,0	16,5	19,5	100,0
26-45	23,2	16,9	17,1	42,7	100,0
46-60	6,0	9,1	12,9	72,0	100,0
61-85	2,1	4,9	7,9	85,0	100,0
3. krog (%)					
18-25	49,1	20,3	19,4	11,3	100,0
26-45	27,8	27,1	27,3	17,9	100,0
46-60	2,2	24,5	24,3	49,0	100,0
61-85	4,4	2,2	4,4	88,9	100,0
spol					
vsi alterji (%)					
moški	16,9	15,3	17,7	50,0	100,0
ženski	17,6	13,4	11,6	57,4	100,0
1. krog (%)					
moški	12,0	8,6	15,6	63,8	100,0
ženski	9,6	9,2	9,6	71,5	100,0
2. krog (%)					
moški	20,3	16,9	18,8	44,0	100,0
ženski	24,6	16,5	11,1	47,8	100,0
3. krog (%)					
moški	28,4	22,8	24,1	24,7	100,0
ženski	24,8	20,3	18,7	36,2	100,0

²⁵ Za testiranje statistično značilnih razlik glede na starost in spol anketirancev smo uporabili SPSS-ov test ANOVA (gre za metodo analize variance).

6.3.2.4. Oddaljenost kraja bivanja

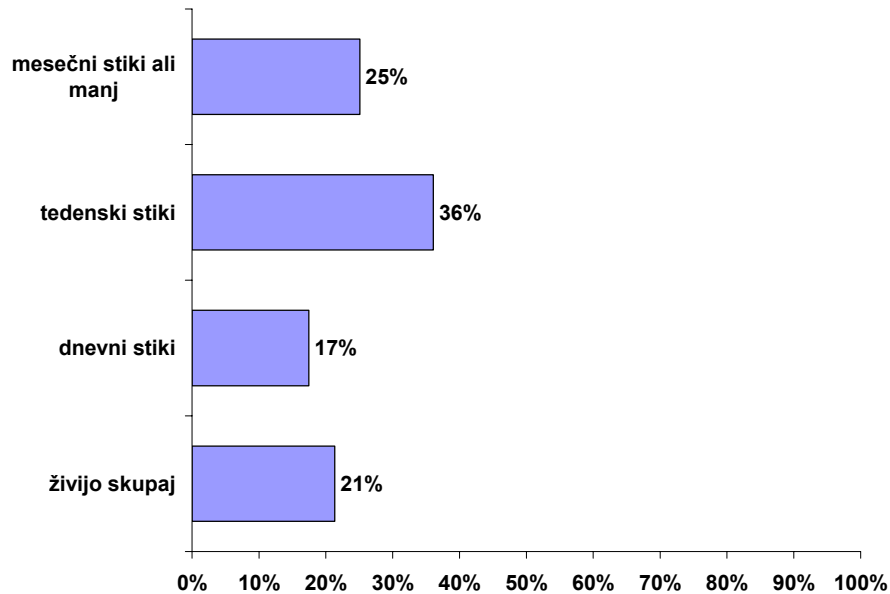
Anketiranci imajo v svojem omrežju kar 85 % tistih alterjev, ki živijo blizu njih (v oddaljenosti 30 minut vožnje z avtomobilom). V ameriški raziskavi (Antonucci in Akiyama, 1987: 121–123) imajo anketiranci 67 % alterjev, ki živijo v oddaljenosti največ ene ure vožnje z avtomobilom. Ugotovita tudi, da na bližino kraja bivanja značilno vpliva starost anketiranca. Najmlajši anketiranci živijo bližje članom svojega omrežja kot starejši. Poleg tega se pojavijo tudi razlike po koncentričnih krogih. Na splošno člani notranjega kroga bolj verjetno živijo znotraj ene ure vožnje kot člani zunanjega kroga. Kot zanimivost sta Antonucci in Akiyama ugotovila, da imajo najstarejši anketiranci v zunanjem krogu več takih alterjev, ki živijo v oddaljenosti manj kot ene ure kot v notranjem krogu (vključevanje sosedov, prijateljev v zunanji krog in vključevanje otrok in vnukov, ki ponavadi živijo v bolj oddaljenih krajih, v prvi krog). V okviru naše raziskave statistično značilnih razlik nismo dobili niti po starostnih skupinah niti po spolu anketirancev. Razlike med našo in ameriško raziskavo se pojavijo predvsem zaradi geografske majhnosti Slovenije, morda pa so vzrok tudi kulturne razlike (Slovenci se neradi selimo daleč od rojstnega kraja, od ožje družine, v Ameriki pa to ni nikakršna redkost). Sicer ni statistično značilno, vendar vseeno lahko pojasnimo tudi predpostavko Antonucci in Akiyama, da živimo bližje ljudem, ki jih imamo najraje, saj je največ ljudi, ki živijo znotraj 30 minut vožnje, v prvem krogu (89,7 %), nekoliko manj (81,9 %) v drugem, najmanj (73,7 %) pa v tretjem krogu.

6.3.2.5. Pogostost stikov

Za potrebe analize smo pri spremenljivki pogostost stikov združili kategorije: »mesečni stiki«, »letni stiki« in »neredni stiki« v kategorijo »mesečni stiki ali manj«. Anketiranci imajo s člani svojih omrežij največ tedenskih stikov (36 %), z eno četrtino alterjev (25 %) imajo mesečne stike ali manj, z 21 % pa si delijo stanovanje (torej z njimi živijo). V svojih omrežjih imajo egi najmanj takih alterjev, s katerimi imajo dnevne stike (17 %).

Porazdelitev alterjev v omrežju anketirancev glede na pogostost stikov je prikazana v grafu 6.5.

Graf 6.5: Porazdelitev alterjev glede na pogostost stikov z anketiranci

Tudi pri pogostosti stikov sta Antonuccijsva in Akiyama (1987) ugotovila statistično značilne razlike glede na starost anketirancev. Mlajši anketiranci imajo s svojimi alterji pogostejše stike kot starejši. Pri proučevanju omrežja po krogih pa imajo anketiranci vsaj tedenske stike s člani notranjega kroga in tedenske ali mesečne stike s člani srednjega in zunanjega kroga (Antonucci in Akiyama, 1987: 521–523). V naši raziskavi pridemo do podobnih rezultatov. Delež tedenskih stikov s starostjo upada, ravno obratno pa velja za delež mesečnih stikov ali manj. Pri porazdelitvi po krogih opazimo, da je v prvem krogu pri vseh starostnih skupinah največ tistih, s katerimi anketiranci živijo (to so verjetno starši, otroci in partnerji), najmanj pa mesečnih stikov ali manj. V drugem krogu je mogoče zaznati močan upad najpogostejših stikov in porazdelitev večine alterjev na tedenske in mesečne stike. Tako imata mlajši dve starostni skupini (stari 18–25 in 26–45 let) v drugem krogu največ alterjev, s katerimi so v tedenskih stikih (verjetno so to dobri prijatelji), starejši anketiranci (46–60 let in 61–85 let) pa že nekoliko več alterjev, s katerimi se vidijo najredkeje (mesečni stiki ali manj). V tretjem krogu imajo najmlajši anketiranci še vedno največ alterjev, s katerimi so v tedenskem stiku, ostali pa v zadnji

krog uvrščajo tiste, s katerimi se srečujejo mesečno ali manj. Mlajši v zadnji krog verjetno uvrščajo prijatelje, kolege, s katerimi se družijo vsaj tedensko, kar kaže na to, da verjetno nimajo lastne družine in lahko več časa namenijo druženju kot starejši, zaposleni ljudje z odgovornostjo do lastne družine. Rezultati so prikazani v *tabeli 6.14*.

Statistično značilne razlike pri odgovorih moških in žensk je mogoče zaznati na splošno in v drugem krogu v primeru vsakodnevnih in tedenskih stikov (glej *tabelo 6.14*). Tako imajo ženske z alterji svojega omrežja več vsakodnevnih stikov kot moški, moški pa imajo več tedenskih stikov kot ženske. To lahko pojasnimo z vključevanjem kolegov različnih interesnih dejavnosti v prostem času v omrežja moških, s katerimi se družijo tedensko. Dodatno pa imajo v drugem krogu ženske tudi značilno več mesečnih stikov s svojimi alterji kot moški, verjetno na račun velikega deleža tedenskih stikov pri moških in vključevanja drugih sorodnikov v drugi krog omrežja žensk.

Tabela 6.14: Pogostost stikov po krogih glede na starost in spol anketiranca

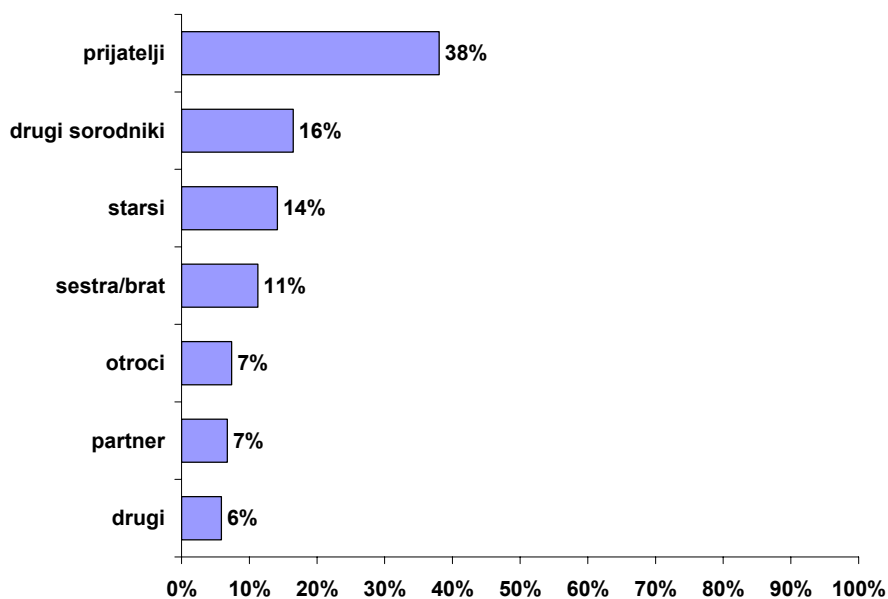
starost	pogostost stikov				
	vsi alterji (%)	živijo skupaj	dnevni	tedenski	mesečni ali manj
18-25	22,9	19,4	40,9	16,7	100,0
26-45	21,6	16,3	35,7	26,5	100,0
46-60	24,0	13,8	32,0	30,2	100,0
61-85	15,3	21,6	24,4	38,7	100,0
1. krog (%)					
18-25	45,6	25,1	25,5	3,8	100,0
26-45	44,7	19,3	29,3	6,7	100,0
46-60	58,7	12,4	20,2	8,7	100,0
61-85	35,9	22,3	29,4	12,4	100,0
2. krog (%)					
18-25	8,7	13,8	54,5	23,0	100,0
26-45	10,5	19,1	37,8	32,7	100,0
46-60	6,0	13,9	39,7	40,3	100,0
61-85	2,1	21,5	27,8	48,6	100,0
3. krog (%)					
18-25	4,1	10,4	47,7	37,8	100,0
26-45	0,0	10,0	39,6	50,4	100,0
46-60	3,7	13,8	41,2	41,2	100,0
61-85	0,0	18,9	10,0	71,1	100,0
spol					
vsi alterji (%)	živijo skupaj	dnevni	tedenski	mesečni ali manj	skupaj
moški	22,6	14,8	38,3	24,2	100,0
ženski	21,6	19,7	33,2	25,5	100,0
1. krog (%)					
moški	48,7	19,3	24,9	7,1	100,0
ženski	46,8	20,8	26,0	6,3	100,0
2. krog (%)					
moški	9,1	12,5	50,0	28,3	100,0
ženski	6,4	19,1	37,8	36,7	100,0
3. krog (%)					
moški	2,0	10,2	44,4	43,4	100,0
ženski	3,1	13,8	36,3	46,8	100,0

6.3.2.6. Sestava omrežja

Sestavo socialnega omrežja običajno merimo z deležem sorodstvenih in nesorodstvenih vezi v posameznikovem omrežju. Ti dve večji kategoriji se običajno razdelita še na podskupine različnih relacijskih odnosov. Tako nekatere raziskave opazujejo sorodnike ločeno, kot zakonskega partnerja, starše, otroke, brate/sestre ali širše sorodstvo. Nesorodstvene vezi pa predstavljajo na primer prijatelji, sodelavci, sosedje, člani društev ali organizacij idr. Tudi mi smo sorodstvene in nesorodstvene vezi opazovali ločeno, le

da smo v kategorijo »drugi« zajeli sodelavce, sosede, člane društev ali organizacij. Zato so omrežja anketirancev v naši raziskavi sestavljena zlasti iz sorodstvenih in prijateljskih vezi. V omrežju je kar 38 % prijateljev in več kot polovica takšnih in drugačnih sorodnikov (55 %). Potrdijo se izsledki drugih raziskav (npr. Marsden, 1987; Igljč 1988a, 1988b), da znotraj posameznikovega socialnega omrežja velik delež običajno predstavljajo sorodniki (približno polovica vseh alterjev). Tudi Antonuccijeva in Akiyama (1987: 523) sta pri osebah, starejših od 50 let, ugotovila, da je med prvimi desetimi navedenimi člani omrežja večina v sorodstveni relaciji z anketirancem (82 %). Ti so partner, otroci ali bratje/sestre anketiranca. V naši raziskavi 16 % omrežja egov predstavljajo *drugi sorodniki*, 14 % alterjev je staršev anketirancev, z 11 % so v sestrskem/bratovskem odnosu, 7 % alterjev je otrok anketirancev, prav tako 7 % pa predstavlja partner. Najmanjši delež zajema sestavljena skupina *drugi* (6 %), v katero sodijo: sodelavci, sosedje, sočlani organizacij in drugi. Sestava omrežja je grafično prikazana v grafu 6.6.

Graf 6.6: Sestava omrežja

Ko pogledamo razlike v sestavi omrežja glede na starost egov, dobimo statistično značilne razlike pri deležih partnerja, staršev, otrok, drugih sorodnikov in prijateljev. Najmanjši delež partnerja v omrežjih imajo najmlajši in najstarejši egi. Najmlajši so

verjetno večinoma še samski, najstarejši pa že ovdovali. Delež staršev in delež prijateljev s starostjo močno upada. Prav nasprotna situacija pa je pri deležu otrok in drugih sorodnikov, ki s starostjo anketiranca narašča (najmlajši egi še nimajo otrok). Te ugotovitve bi lahko povezali z življenjskim ciklom, v katerem je anketiranec, in pojasnili možnosti druženja in vzpostavljanja novih, nesorodniških vezi. Mladi in ljudje v delovno aktivni dobi imajo večjo možnost vzpostavljanja stikov z ljudmi zunaj ožjega sorodniškega omrežja, zato je odstotek sorodnikov nižji v primerjavi s starejšimi. Poleg tega pa je delovno aktivno obdobje hkrati tudi obdobje aktivnega starševstva in intenzivnega družinskega življenja, kar prinaša večjo intenziteto povezanosti v sorodniško omrežje v primerjavi z najmlajšimi anketiranci (Kogovšek in drugi, 2003: 192). Ta dejstva se pokažejo kot relevantna tudi pri analizi sestave omrežij po posameznih krogih.

Pri analizi sestave vsakega kroga posebej sta Antonuccijeva in Akiyama (1987: 523) ugotovila, da v notranji, prvi krog anketiranci uvrščajo zlasti partnerja in otroke. V drugem krogu je največ bratov/sester in drugih sorodnikov, v tretjem, zunanem krogu pa je največ prijateljev in drugih sorodnikov. V našem primeru so splošni rezultati po krogih nekoliko drugačni zaradi mlajšega vzorca, podobnosti pa je opaziti pri starejših anketirancih (glej *tabelo 6.15*). Anketiranci mlajših dveh starostnih skupin imajo v prvem krogu (intimnem omrežju) največji delež staršev, najmlajši še četrtno prijateljev, pri mlajših odraslih (egih, stari 26 do 45 let) pa četrtno predstavlja partner (četrtnina verjetno predstavlja 1 osebo, če upoštevamo, da so egi v povprečju v prvi in drugi krog uvrstili 4 alterje). Pričakovano drugačna situacija je v sestavi prvega kroga starejših dveh starostnih skupin. Egi obeh starejših skupin so v prvi krog umestili največ otrok, pri starostnikih predstavljajo eno četrtno še drugi sorodniki, pri starejših odraslih (46–60 let) pa partner. V drugem krogu (socialnem omrežju) pri vseh starostnih skupinah prevladujejo prijateljske vezi, razen pri starostnikih, ki imajo največji delež (skoraj polovico) drugih sorodnikov. Delež prijateljev s starostjo upada, delež drugih sorodnikov pa se naglo povečuje. Statistično značilno različno od ostalih starostnih skupin imajo starejši odrasli (46–60 let) največ staršev ter bratov/sester v drugem krogu svojega omrežja. V primerjavi z najmlajšimi in najstarejšimi anketiranci pa imajo mlajši odrasli (26–45 let) in

starejši odrasli (46–60 let) več »drugih« alterjev, ki jih verjetno predstavljajo sodelavci, sočlani organizacij ali interesnih skupin. Tretji krog (razširjeno omrežje) pri vseh starostnih skupinah v večini sestavljajo prijatelji (zajemajo tudi kolege) in drugi sorodniki, pri čemer se razlikujejo odstotkih posamezne skupine. Delež prijateljev s starostjo močno upade (najmlajši imajo v tretjem krogu skoraj tri četrtine prijateljev, najstarejši pa le še 20 %), ravno obratno pa se s starostjo močno poveča delež drugih sorodnikov. Tako imajo starostniki v tretjem krogu več kot polovico drugih sorodnikov, najmlajši pa le 10 %. Da se v starostnem obdobju poveča tudi odstotek takih, ki v svoje omrežje v večji meri vključujejo sosede (Iglič, 1988), se izkaže tako v naši raziskavi (starostniki navajajo kar 10 % alterjev pod kategorijo »drugi«, ki verjetno vključuje predvsem sosede) kot tudi v raziskavi omrežij socialne opore Ljubljančanov (Kogovšek in drugi, 2003).

Nekatere predhodne raziskave (Marsden, 1987; Iglič 1988; Kogovšek in drugi, 2003) so ugotovile statistično značilne razlike v sestavi omrežja glede na spol anketiranca. Ženske imajo v svojih omrežjih značilno več sorodstvenih vezi (predvsem staršev, bratov/sester in otrok), moški pa več prijateljev, kar naj bi potrdilo stereotip večje družinske orientiranosti žensk (Kogovšek in drugi, 2003: 195). V naši raziskavi se statistično značilne razlike po spolu anketirancev pokažejo le v sestavi prvega kroga omrežja pri deležu otrok (glej *tabelo 6.15*); v prvi krog ženske vključijo več otrok kot moški. Ugotovimo tudi, da moški sicer res v svoja omrežja vključujejo več prijateljev kot ženske, vendar razlike niso statistično značilne.

Glede na rezultate analize vseh predstavljenih značilnosti omrežij po krogih lahko potrdimo hipotezo *H6*: *»Člani prvega (notranjega) kroga naj bi bili v večini: družina, se dlje časa poznajo, živijo bližje egu in so v pogostejših stikih z egom, kot je to značilno za alterje srednjega in zunanjega kroga.«*

Tabela 6.15: Sestava omrežja po krogih glede na starost in spol anketirancev

starost	sestava omrežja								
	vsi alterji (%)	partner	starši	sestra/brat	otrok	drugi sorodniki	prijatelji	drugi	skupaj
18-25		4,9	18,5	10,0	0,0	13,2	49,8	3,6	100,0
26-45		9,0	18,2	11,2	3,5	13,3	37,5	7,2	100,0
46-60		9,1	8,7	13,2	18,5	15,8	26,9	7,8	100,0
61-85		5,3	0,7	11,0	21,8	39,8	14,8	6,7	100,0
1. krog (%)									
18-25		13,3	40,1	15,7	0,0	6,3	24,1	0,5	100,0
26-45		26,5	35,9	13,6	6,4	3,0	13,6	1,1	100,0
46-60		25,4	9,8	10,8	44,0	3,5	5,5	1,1	100,0
61-85		15,2	0,0	7,0	47,9	23,6	4,8	1,6	100,0
2. krog (%)									
18-25		0,9	2,0	5,2	0,0	16,5	70,9	4,5	100,0
26-45		3,6	8,3	12,2	0,0	18,6	46,0	11,3	100,0
46-60		1,0	11,6	16,8	2,2	19,6	36,9	11,9	100,0
61-85		0,0	1,6	12,7	6,5	48,6	20,9	9,7	100,0
3. krog (%)									
18-25		0,0	7,7	1,4	0,0	10,8	73,0	7,2	100,0
26-45		0,0	7,7	2,2	0,0	17,0	65,7	7,4	100,0
46-60		0,0	2,8	1,9	3,7	34,8	50,7	6,2	100,0
61-85		0,0	0,0	8,3	5,6	55,6	20,0	10,6	100,0
spol									
	vsi alterji (%)	partner	starši	sestra/brat	otrok	drugi sorodniki	prijatelji	drugi	skupaj
	moški	7,3	13,7	11,2	6,4	15,4	40,0	6,0	100,0
	ženski	6,9	14,5	11,3	9,1	17,7	34,8	5,8	100,0
1. krog (%)									
	moški	22,7	29,3	13,4	11,7	5,9	16,1	0,9	100,0
	ženski	17,4	25,4	12,7	22,9	7,2	13,7	0,8	100,0
2. krog (%)									
	moški	1,5	4,5	10,5	1,8	21,0	53,4	7,4	100,0
	ženski	1,6	7,4	11,0	0,8	21,6	47,8	9,8	100,0
3. krog (%)									
	moški	0,0	3,2	2,5	3,0	23,8	58,9	8,7	100,0
	ženski	0,0	8,2	2,2	0,0	22,3	61,5	5,9	100,0

Zanimale so nas tudi razlike v sestavi omrežja anketirancev glede na zakonski stan in izobrazbo. V tem primeru smo upoštevali le splošne odnose egov s svojimi alterji (in ne po krogih) in ugotovili zanimive statistično značilne razlike.

Poročeni ljudje imajo v svojih omrežjih več sorodnikov in sosedov kot neporočeni (van der Poel, 1993: 83). Wellman (2000) pritrjuje, da poroka prinese v omrežje posameznika več sorodnikov. Samski, ločeni ali ovdoveli imajo za razliko od poročenih v svojih omrežjih večji delež prijateljev (Moore v van der Poel, 1993: 84). V okviru naše raziskave smo sicer sorodnike analizirali v več ločenih kategorijah, vendar po seštevku vseh sorodniških vezi dobimo enake rezultate. V omrežjih poročenih oziroma »tistih, ki živijo skupaj kot poročeni« pričakovano večji delež predstavlja partner (11 %), vendar

tudi 4 % samskih vključujejo partnerja v svoje omrežje. Statistično značilne razlike se pojavijo pri vseh kategorijah, razen pri kategoriji drugi. Tako imajo poročeni večji delež partnerja (11,2 %), sester/bratov (22,7 %), otrok (15,0 %) in drugih sorodnikov (21 %). Samski pa imajo v svojih omrežjih več staršev (16,1 %), in občutno več prijateljev (46,3 %).

Marsden (1987) ter Ajrouch in sodelavci (2001) v svojih raziskavah ugotovijo povezanost *izobrazbe* s sestavo omrežja. Bolj izobraženi anketiranci imajo v svojih omrežjih manjši delež sorodnikov kot manj izobraženi. Prav tako bolj izobraženi navajajo večji delež prijateljskih vezi. Ker smo sestavo omrežja v naši raziskavi analizirali bolj podrobno kot le po kategorijah »sorodniki« in »prijatelji«, nam seštevek vseh različnih sorodniških vezi ter seštevek prijateljev in kategorije »drugi« res potrjuje zgornji trditvi. Pri podrobnejši analizi ugotovimo, da se glede na priznane izobrazbo kažejo statistično značilne razlike pri številu partnerja, otrok in »drugih« alterjev v njihovih omrežjih. Najmanjši odstotek partnerja (4,4 %) imajo v svojih omrežjih egi s priznane osnovno šolo, pri drugih dveh izobrazbenih kategorijah ni velikih razlik (7,2 % in 7,8 %). Najmanj otrok (4,5 %) imajo egi v kategoriji »več kot srednja šola«, torej najbolj izobraženi oziroma egi, ki se še šolajo, prav tako pa pri drugih dveh kategorijah tu ni velikih razlik (10,5 % in 10,4 %). Najbolj izobraženi imajo v primerjavi z manj izobraženimi v svojem omrežju največ alterjev v kategoriji »drugi«.

Porazdelitev sestave omrežja glede na zakonski stan in izobrazbo je prikazana v *tabeli 6.16*.

Tabela 6.16: Odstotek različnih odnosov anketirancev s svojimi alterji glede na zakonski stan anketirancev

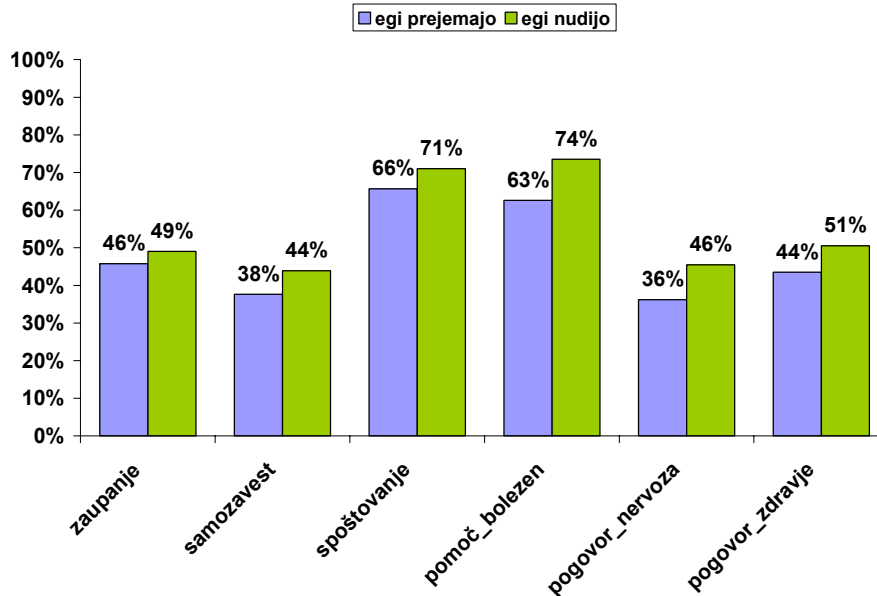
sestava omrežja								
zakonski stan	partner (%)	starši (%)	sestra/ brat (%)	otrok (%)	drugi sorodniki (%)	prijatelji (%)	drugi (%)	skupaj (%)
poročeni/živijo skupaj kot poročeni	11,2	11,0	12,7	15,0	21,0	22,9	6,1	100,0
samski	4,4	16,1	10,2	3,3	13,9	46,3	5,8	100,0
izobrazba								
osnovna šola	4,4	13,9	10,1	10,5	19,9	38,7	2,4	100,0
srednja šola	7,2	12,8	11,6	10,4	18,0	36,3	3,7	100,0
več kot srednja šola	7,8	15,4	11,2	4,5	14,3	37,7	9,1	100,0

6.3.3. Izmenjava različnih vrst socialne opore

Za analizo odgovorov o zaznani količini prejete ali nudene socialne opore s strani anketirancev smo upoštevali vse navedene alterje omrežja in ne le prvih 10 alterjev. Ker lahko en anketiranec prejme ali nudi več različnih vrst merjene socialne opore (večrazsežnost), vsota odstotkov znotraj posamezne kategorije demografskih spremenljivk ni 100 %. Pri rezultatih tega dela naloge moramo posebej upoštevati, da gre za percepcijo prejete in nudene socialne opore in ne dejansko količino opornih dejanj.

Tako na splošno anketiranci od svojih članov omrežja prejemajo največ občutka spoštovanja (od 66 % alterjev), 63 % alterjev bi anketirancem ponudilo pomoč v primeru bolezni, za vse ostale oblike socialne opore pa anketiranci menijo, da bi jih prejeli od manj kot polovice svojih alterjev. Tako anketiranci od svojih alterjev dobijo najmanj opore, ko gre za pogovor v primeru depresije, nervoze (36 %), kar posledično tudi kaže na to, da jim člani omrežja ne pomagajo veliko pri krepitvi samozavesti (38 %). Anketiranci pa svojim alterjem nudijo največ pomoči v primeru bolezni (74 %), kjer se kaže tudi največja razlika pri dajanju in prejemanju te vrste socialne opore. Poleg tega menijo, da nudijo tudi veliko občutka spoštovanja (64,1 %). Anketiranci menijo, da svojim alterjem najmanj pomagajo v primeru krepitve samozavesti (37,5 %) in pogovora, ko so njihovi alterji nervozni ali depresivni (38,1 %). Pri vseh šestih vprašanjih o socialni opori anketiranci menijo, da več opore nudijo svojim alterjem, kot jo od njih prejemajo (glej *graf 6.7*). Merili smo le kvantitativen vidik teh spremenljivk, ne pa tudi kvalitete.

Graf 6.7: Izmenjava različnih vrst socialne opore

V okviru naše raziskave smo merili več dimenzij emocionalne socialne opore, zato se bomo opirali na teorijo in raziskave le za to vrsto opore. V nekaterih predhodnih raziskavah so ugotovili, da naj bi bile ženske tiste, ki se ukvarjajo z odnosi in v večji meri nudijo različne oblike socialne opore kot moški. Slednji naj bi bili bolj pripravi za praktične stvari in naj bi pogosteje zagotavljali materialno socialno oporo. Tudi v raziskavi socialne opore Ljubljančanov so raziskovalci prišli do podobnih ugotovitev. Ženske pogosteje kot moški nudijo informacijsko in emocionalno oporo, v svojih omrežjih pa imajo večji odstotek alterjev, na katere se lahko obrnejo, kadar so v stiski in/ali potrebujejo nasvet, torej kadar potrebujejo oporo v najbolj osebnem ali celo intimnem smislu (Kogovšek in drugi, 2003: 195–197). V tabeli 6.17 so prikazani podatki, ki potrjujejo rezultate omenjenih raziskav: ženske menijo, da prejemajo in tudi nudijo več različnih vrst socialne opore kot moški. V našem primeru smo le sešteli vse vrste socialne opore, o katerih smo spraševali anketirance.

Tabela 6.17: Število različnih vrst izmenjane socialne opore glede na spol anketirancev

število različnih vrst socialne opore, ki jo egi prejema				
spol	N	povprečje	minimum	maksimum
moški	96	2,8	0,7	5,9
ženski	109	3,0	0,6	5,3
skupaj	205	2,9	0,6	5,9
število različnih vrst socialne opore, ki jo egi nudijo				
moški	96	3,1	0,8	6,0
ženski	109	3,5	0,6	5,7
skupaj	205	3,3	0,6	6,0

Antonuccijeva in Akiyama (1987: 523–526) sta ugotavljala razlike v količini ponujene in prejete (emocionalne) socialne opore glede na pomembnost in bližino odnosa med anketirancem in alterjem. Ugotovila sta, da si alterji prvega kroga z anketirancem izmenjujejo več različnih tipov emocionalne opore kot z alterji drugega in tretjega kroga. V tabeli 6.18 so prikazani rezultati naše raziskave, ki potrjujejo ameriške ugotovitve.

Tabela 6.18: Število različnih vrst izmenjane socialne opore po krogih

število različnih vrst socialne opore, ki jo egi prejema				
krog	N	povprečje	minimum	maksimum
1. krog	805	3,8	0	6
2. krog	770	2,4	0	6
3. krog	259	1,7	0	6
skupaj	1834	2,9	0	6
število različnih vrst socialne opore, ki jo egi nudijo				
1. krog	805	4,1	0	6
2. krog	770	2,9	0	6
3. krog	259	2,2	0	6
skupaj	1834	3,3	0	6

Anketiranci prejmejo od alterjev prvega kroga v povprečju skoraj 4 različne vrste socialne opore, od alterjev tretjega kroga pa le še 1,7 različnih vrst opore. Situacija je podobna, ko merimo različno število opore, ki jo egi nudijo alterjem, le da so številke v tem primeru nekoliko višje. Egi seveda menijo, da nudijo več različnih vrst opore, kot jih prejema. Rezultati potrjujejo teoretična izhodišča, da je prav najbližji del posameznikovega omrežja, še posebej nekatere najbližje sorodstvene povezave (starši–otroci, bratje–sestre), močan vir opore, ki hkrati nudi tudi največ različnih vrst socialne

opore, člani socialnega in razširjenega omrežja pa so večji specialisti (Kogovšek in drugi, 2003: 195).

Glede na slednje ugotovitve ne zavrnamo zastavljene hipoteze *H7*: *»Pričakujemo, da si alterji notranjega (prvega) kroga z egi izmenjujejo več tipov socialne opore kot alterji zunanjih krogov (drugega in tretjega) (gre za večrazsežnost, pri članih zunanjih krogov pa lahko predvidevamo, da so večji specialisti).*

Ko sta Antonuccijeva in Akiyama preverila, katere so najpogostejše oblike izmenjave socialne opore po posameznih krogih, so anketiranci poročali, da od več kot polovice alterjev prvega kroga prejema zaupanje, spoštovanje in pomoč ob bolezni, le spoštovanje pa prejema od več kot polovice alterjev drugega in tretjega kroga. Pri nudenju socialne opore sta ugotovila, da alterjem prvega kroga več kot polovica egov nudi zaupanje, spoštovanje, pomoč ob bolezni in pogovor, ko so vznemirjeni. Alterjem drugega kroga več kot polovica egov nudi spoštovanje in pomoč ob bolezni, več kot polovica alterjev tretjega kroga pa od anketirancev prejema spoštovanje (Antonucci in Akiyama, 1987: 523–526). Analiza naših podatkov da zelo podobne rezultate (glej *tabelo 6.19 in tabelo 6.20*). Anketiranci od več kot polovice alterjev prvega kroga prejema zaupanje, spoštovanje in pomoč ob bolezni. Spoštovanje prejema od več kot polovice alterjev drugega kroga, pomoč ob bolezni pa od nekaj manj kot polovice alterjev. Od dobrih 45 % alterjev tretjega kroga anketiranci prejema spoštovanje. Pri nudenju socialne opore več kot polovica slovenskih egov – v primerjavi z ameriškimi – nudi alterjem prvega kroga vseh šest merjenih vrst socialne opore. Več kot polovica egov nudi alterjem drugega kroga spoštovanje in pomoč ob bolezni, 46 % alterjev tretjega kroga pa od anketirancev prejema spoštovanje.

Prav tako sta Antonuccijeva in Akiyama (1987: 523–526) v svoji raziskavi ugotovila nekatere razlike po starostnih skupinah anketirancev v količini in tipu ponujene in prejete (emocionalne) socialne opore. Sicer ni velikih razlik po starostnih skupinah pri beleženju količine različnih tipov prejete socialne opore, na splošno pa najstarejša skupina anketirancev poroča o manjši količini članov omrežja, od katerih prejema socialno

oporo, kot mlajša. Izjema je le spoštovanje, česar so najstarejši deležni od največjega števila alterjev. Zanimiva je ugotovitev, da srednja starostna skupina prejema oporo od največjega števila članov omrežja, in ne najmlajša.

Na splošno glede na starost anketirancev pri večini vrst (z izjemo pogovora v primeru nervoze) socialne opore tudi mi nismo ugotovili statistično značilnih razlik (glej *tabelo 6.19*). Res pa je, da imajo mlajši v primerjavi z najstarejšimi pri štirih vrstah merjene socialne opore (od šestih) (zaupanje, samozavest, pomoč v primeru bolezni in pogovor ob nervozi) večji delež alterjev, ki jim nudijo oporo (izjemi sta spoštovanje in pogovor o zdravju). Na podlagi teh ugotovitev z eno izjemo ne zavrnamo hipoteze *H8*: *»Pričakujemo, da so starejši deležni socialne opore od manjšega števila članov osebnega omrežja (z izjemo spoštovanja) kot mlajši.«* Poleg prejemanja spoštovanja imajo starostniki v naši raziskavi tudi največ tistih, s katerimi se lahko pogovarjajo o zdravju.

V analizi po krogih v prvem krogu ugotovimo statistično značilne razlike po starosti pri obeh vrstah pogovora. Anketiranci iz mlajših dveh starostnih razredov imajo v prvem krogu več alterjev, s katerimi se lahko pogovarjajo o svojem zdravju, ali ko so nervozni ali depresivni, kot starejši dve skupini anketirancev. V drugem krogu delež alterjev, katerim egi lahko zaupajo njim pomembne zadeve, in delež tistih, s katerimi se lahko pogovarjajo, ko so nervozni ali depresivni, s starostjo pada. V tretjem krogu imajo starejši odrasli (46–60 let) značilno več alterjev, ki jim lahko zaupajo njim pomembne zadeve, mlajši odrasli (26–45 let) pa imajo značilno več alterjev, ki jim nudijo pomoč v primeru bolezni.

Pri analizi prejete količine posameznih vrst socialne opore glede na spol anketiranca je mogoče opaziti, da ženske na splošno v svojih omrežjih zaznavajo več alterjev, ki jim nudijo različne vrste opore. Statistično značilne razlike glede na spol se pokažejo pri prejemanju zaupanja, samozavesti in pogovoru v primeru nervoze. Tu ženske prejemajo oporo statistično značilno od večjega deleža alterjev. Statistično značilne razlike se pokažejo tudi po krogih. V prvem krogu več moških zaznava take alterje, s katerimi se lahko pogovarjajo o zdravju, kar bi lahko pojasnilo tudi večjo težnjo moških po teh

pogovorih kot žensk. V drugem krogu imajo ženske značilno več alterjev, ki jim lahko zaupajo njim pomembne stvari ter se z njimi pogovarjajo v primeru nervoze ali depresije, kar lahko pojasni stereotip o ženskih pogovorih v kriznih trenutkih, razpravljanju o svojih problemih in moški molčečnosti v zvezi s tem. Tudi v tretjem krogu imajo ženske značilno več zaupanja vrednih alterjev kot moški, kar potrди ugotovitve drugega kroga – ženske se res pogovarjajo o zadevah, ki so zanje pomembne, z več osebami kot moški.

Rezultati analize prejetanja različnih vrst socialne opore glede na starost in spol anketirancev so prikazani v tabeli 6.19.

Tabela 6.19: Prejetanje različnih vrst socialne opore s strani alterjev po krogih glede na starost in spol anketirancev

starost	prejetanje različnih vrst socialne opore					
	(%) alterji, ki jim zaupate	(%) vam povrne samozavest	(%) vas spostujejo	(%) vam nudijo pomoč	(%) pogovor nervoza	(%) pogovor zdravje
vsi alterji (%)						
18-25	37,6	31,1	60,0	50,8	33,2	35,4
26-45	37,4	34,8	56,5	57,3	31,2	38,7
46-60	32,6	28,5	57,5	46,5	23,7	33,0
61-85	32,4	29,2	63,3	47,0	20,0	40,0
1. krog (%)						
18-25	67,3	50,4	75,2	86,0	53,8	65,8
26-45	64,0	53,6	76,2	83,8	54,7	65,1
46-60	63,1	46,2	73,4	82,3	38,6	45,3
61-85	65,6	41,5	81,5	80,7	36,4	52,1
2. krog (%)						
18-25	41,2	33,9	59,9	48,7	39,0	31,5
26-45	39,7	35,3	58,5	57,4	32,1	38,1
46-60	30,6	28,3	55,0	43,8	23,8	31,5
61-85	21,4	21,1	69,7	43,3	13,2	37,1
3. krog (%)						
18-25	8,7	11,3	45,5	33,5	16,2	25,0
26-45	7,8	21,7	39,4	55,1	16,3	27,6
46-60	29,4	24,2	56,3	23,7	32,4	32,6
61-85	13,3	12,5	40,0	20,8	19,2	34,2
spol						
vsi alterji (%)						
moški	31,6	28,3	57,3	49,3	25,1	35,2
ženski	39,5	33,8	60,1	52,6	32,3	37,0
1. krog (%)						
moški	65,2	49,5	77,1	85,7	47,8	65,6
ženski	65,2	49,0	74,5	82,5	48,9	53,4
2. krog (%)						
moški	29,9	28,4	58,2	44,6	26,4	31,7
ženski	41,6	34,2	60,4	53,2	34,5	35,6
3. krog (%)						
moški	9,4	14,9	43,9	34,8	15,8	23,5
ženski	19,8	20,6	48,5	36,5	26,2	34,0

Ko gre za nudenje socialne opore s strani anketirancev se v ameriški raziskavi (Antonucci in Akiyama, 1987: 523–526) pokažejo statistično značilne razlike pri vseh šestih tipih socialne opore. Starejši anketiranci navajajo manj alterjev, ki jim nudijo oporo, kot mlajši anketiranci. Najmlajši anketiranci navajajo največje število alterjev, ki jim nudijo socialno oporo pri vseh opazovanih tipih opore, z izjemo spoštovanja. Največ alterjev srednje starostne skupine egov prejme od njih spoštovanje.

Rezultati nudenja šestih vrst merjene socialne opore glede na starost anketirancev potrjujejo izsledke ameriške raziskave. Statistično značilne razlike se sicer na splošno pokažejo le pri zaupanju in pogovoru v primeru nervoze, kjer najmlajša starostna skupina nudi te vrste opore največ alterjem omrežja, najstarejša skupina pa najmanj. Starostniki (61–85 let) pa sicer res nudijo vseh 6 vrst opore najmanjšemu deležu alterjev svojega omrežja. Čeprav razlike niso povsod statistično značilne, hipoteze *H9*: »Pričakujemo, da starejši nudijo socialno oporo manjšemu številu članov osebnega omrežja kot mlajši« ne moremo zavreči v celoti, zato lahko povzamemo, da gredo tendence rezultatov naše raziskave vendarle v isto smer kot tendence ameriške raziskave.

Pri analizi po krogih glede na starost egov se izkaže, da v nudenju opore za prvi krog alterjev ni statistično značilnih razlik. V drugem krogu imajo najmlajši egi statistično značilno največ alterjev, ki jim zaupajo, in tistih, s katerimi se pogovarjajo, ko so njihovi alterji nervozni. Ravno obratno imajo pri teh dveh vrstah opore najstarejši egi najmanj alterjev. Tretji krog da zanimive ugotovitve: najstarejši anketiranci nudijo spoštovanje najmanj alterjem tretjega kroga (le 30 %), za razliko od starejših odraslih (46–60 let), ki imajo v tretjem krogu največ takih alterjev (69 %). Pričakovano pa imajo značilno najmanj alterjev, ki jim nudijo pomoč v primeru bolezni, najstarejši egi, največ pa mlajši dve starostni skupini (18–25 let in 26–45 let).

Pri analizi nudenja posameznih vrst socialne opore glede na spol anketiranca je mogoče opaziti, da ženske na splošno v svojih omrežjih značilno nudijo zaupanje, samozavest, in obe vrsti pogovora (v primeru nervoze ali depresije in o zdravju) večjemu deležu alterjev kot moški. Nekatere statistično značilne razlike se pokažejo tudi po krogih. V prvem

krogu glede na spol ni značilnih razlik V drugem krogu imajo ženske značilno več alterjev, ki se lahko obrnejo na njih v primeru pogovora o zdravju. Zadnji krog, za katerega smo ugotovili, da je pri moških pogosteje sestavljen iz površnih prijateljskih vezi kot pri ženskah, pa pojasni značilne razlike v nudenju zaupanja, samozavesti in obeh vrst pogovora (v primeru nervoze ali depresije in o zdravju). Ženske tudi v tretjem krogu nudijo oporo večjemu deležu svojih alterjev kot moški.

Porazdelitev nudenja različnih vrst socialne opore glede na starost in spol anketiranca po krogih je prikazana v tabeli 6.20.

Tabela 6.20: Nudenje različnih vrst socialne opore alterjem po krogih glede na starost in spol anketirancev

starost	nudenje različnih vrst socialne opore					
	(%) vam zaupajo	(%) jim povrnete samozavest	(%) jih spostujete	(%) jim nudite pomoč	(%) pogovor nervoza	(%) pogovor zdravje
vsi alterji (%)						
18-25	43,8	39,4	65,6	68,6	42,6	40,1
26-45	43,0	40,4	60,1	63,3	38,8	43,1
46-60	37,4	33,6	68,5	62,9	34,8	42,7
61-85	30,4	31,9	56,3	54,8	28,0	41,9
1. krog (%)						
18-25	63,7	53,8	83,7	91,5	61,1	70,6
26-45	65,4	57,2	84,5	85,5	57,8	66,8
46-60	59,9	57,3	80,1	89,8	54,4	59,8
61-85	54,9	44,7	75,2	81,5	45,1	62,3
2. krog (%)						
18-25	48,9	42,6	68,0	71,5	46,9	35,5
26-45	45,8	37,9	61,6	65,8	41,9	44,4
46-60	38,4	32,7	72,6	63,2	38,8	45,5
61-85	27,8	26,6	57,5	51,3	20,1	34,6
3. krog (%)						
18-25	23,1	26,9	44,6	55,4	25,1	31,6
26-45	21,1	31,1	44,9	55,8	26,7	27,4
46-60	41,3	35,8	69,1	37,3	35,4	33,9
61-85	21,7	38,3	30,0	21,7	19,2	37,5
spol						
vsi alterji (%)						
moški	36,1	32,8	62,5	63,9	33,9	35,0
ženski	44,7	41,5	65,2	64,8	41,9	47,7
1. krog (%)						
moški	63,1	53,6	81,6	91,4	53,8	65,9
ženski	61,5	55,5	82,6	86,1	59,5	66,2
2. krog (%)						
moški	40,7	34,6	66,1	64,1	39,3	35,2
ženski	45,4	39,4	66,6	67,2	41,8	44,8
3. krog (%)						
moški	14,3	24,6	43,0	46,4	17,0	23,4
ženski	41,1	38,9	57,1	48,8	39,2	40,5

Veliko raziskav ugotavlja, da so za nudenje določene vrste socialne opore značilni specifični posamezniki v anketirančevem omrežju (Wellman in Wortley v Hlebec in Kogovšek, 2003: 117). Vrsta socialne opore je bolj kot od značilnosti članov omrežja samih odvisna od značilnosti (predvsem kakovosti) odnosa. Emocionalno oporo in druženje praviloma zagotavljajo anketirancu najbližje osebe (partner, najbližji sorodniki in najtesnejši prijatelji) (Kogovšek in drugi, 2003: 195). Ker šest različnih vrst opore v okviru naše raziskave predstavlja dimenzije emocionalne opore, bomo preverili slednjo ugotovitev. Do sedaj je naša analiza izmenjave socialne opore vključevala vse alterje omrežja. Ker smo o značilnostih odnosov (sestavi) egov z alterji spraševali le za prvih 10 alterjev, lahko ta del analize naredimo torej le za prvih 10 alterjev.

Za vsa spodnja vprašanja o socialni opori anketiranci navajajo statistično značilno različno število različnih alterjev (glede na sestavo omrežja). Tako posamezne vrste opore prejemajo egi različno močno od različnih alterjev, prav tako pa tudi egi nudijo različno močno posamezne vrste opore različnim alterjem (glej *tabelo 6.21*).

Pri prejemanju vsake od opazovanih šestih oblik emocionalne opore je partner najpomembnejši ponudnik opore, pri prejemanju spoštovanja pa se partnerju po količini ponujene opore pridružijo še otroci, kar potrjuje ugotovitve predhodnih raziskav. Značilno najmanj opore prejmejo anketiranci od širšega sorodstva (»drugi sorodniki«) in alterjev v kategoriji »drugi« (sodelavci, sosedje, sočlani društev ali organizacij itd.) pri vseh šestih opazovanih oblikah socialne opore. Zanimiva je tudi ugotovitev, da sestre/brati z zelo nizkim deležem povrnejo egom samozavest in se pogovarjajo z njimi v primeru nervoze ali depresije. Pri teh dveh oblikah prejete opore imajo egi večji delež prijateljev kot sester in bratov (sicer je situacija obratna).

Ko egi nudijo oporo svojim alterjem, je partner tisti, ki mu/ji največ egov nudi oporo pri vseh šestih oblikah merjene socialne opore. Otroci so poleg partnerja deležni največje količine pomoči v primeru bolezni. Zaznano najmanj zaupanja nudijo egi »drugim sorodnikom«, najmanjšemu deležu »drugih sorodnikov« in »drugih« egi povrnejo samozavest, se z njimi najmanj pogovarjajo, ko so ti alterji nervozni ali depresivni.

Tabela 6.21: Izmenjava različnih vrst socialne opore glede na sestavo omrežja

prejemanje različnih vrst socialne opore						
sestava omrežja	(%) alterji, ki jim zaupate	(%) vam povrnejo samozavest	(%) vas spostujejo	(%) vam nudijo pomoc	(%) pogovor nervoza	(%) pogovor zdravje
partner	77,4	64,5	77,4	91,1	69,9	81,3
starši	48,8	40,0	71,5	86,9	34,1	58,9
sestra/brat	48,3	27,5	60,4	70,0	27,2	44,7
otroci	56,6	47,8	78,7	79,4	33,3	41,0
drugi sorodniki	25,0	25,1	61,4	57,8	16,8	29,4
prijatelji	47,3	40,6	63,8	49,2	43,3	38,8
drugi	33,3	26,9	53,7	38,0	32,4	36,1
nudenje različnih vrst socialne opore						
sestava omrežja	(%) vam zaupajo	(%) jim povrnejo samozavest	(%) jih spostujete	(%) jim nudite pomoc	(%) pogovor nervoza	(%) pogovor zdravje
partner	81,5	69,4	84,7	94,4	79,0	84,7
starši	53,1	35,8	78,1	91,2	49,2	64,2
sestra/brat	43,5	39,6	72,0	83,6	35,3	52,2
otroci	52,2	58,1	75,0	92,6	45,2	57,4
drugi sorodniki	26,4	31,0	65,0	66,7	24,8	42,1
prijatelji	53,5	48,1	68,7	63,5	53,1	43,1
drugi	43,0	33,3	61,1	50,0	28,7	39,8

Merski instrument naše raziskave je bil preveden vprašalnik ameriške raziskave Antonuccijeve in Akiyama (1987), ki je bil nekoliko prilagojen slovenskim razmeram (spremenljivko oddaljenost bivanja smo z ene ure, zaradi geografske majhnosti Slovenije, spremenili na pol ure). V ameriški raziskavi so anketirali le starejše osebe (50 let in več), mi pa smo instrument uporabili za vse polnoletne odrasle (18–85 let). Rezultati, predstavljeni v tej nalogi, se kljub temu bolj skladajo z rezultati ameriške raziskave, kjer pa se pojavljajo razlike, jih lahko pripišemo različni starosti vzorca ali problemom kvotnega vzorca, ki se v našem primeru ne izkaže kot reprezentativen. Tako lahko na podlagi rezultatov celotne naloge potrdimo tudi splošno hipotezo *H3*: *»Ker naša raziskava uporablja identičen merski instrument, kot sta ga v svoji raziskavi uporabila Antonuccijeva in Akiyama (1987), lahko na splošno pričakujemo enake ali zelo podobne rezultate.«*

7. SKLEP

Na koncu naloge naj predstavim nekatere najpomembnejše ugotovitve. Pri primerjavi rezultatov analize raziskave Antonuccijeve in Akiyama (1987) ter naše raziskave ne smemo pozabiti na različno starost vzorca. Antonuccijeva je namreč merski instrument, ki ga uporabljamo tudi mi, razvila za potrebe proučevanja socialnih omrežij starostnikov (starejših od 50 let), mi pa smo preverili skladnost rezultatov na mlajšem vzorcu (18–85 let).

S kognitivnim delom ankete smo testirali, kako anketiranci razumejo in interpretirajo hierarhični pristop Antonuccijeve (Antonucci, 1986) in pri tem uporabljen emocionalni kriterij za merjenje egocentričnih socialnih omrežij (Nadoh in drugi, 2004: 379). Med anketiranci je kar nekaj takih, ki na ta del ankete niso želeli odgovarjati, kar lahko pojasnimo s slabostmi kognitivnega intervjuja – potrebna je specifična poučenost anketirancev, kar zahteva precej časa, pomemben del naloge pa je prenesen na anketiranca. Anketiranci, ki so odgovarjali na ta del ankete, so odgovarjali na tri specifično različne načine: (1) nekateri so interpretirali kriterij bližine kot tip relacije, (2) drugi kot značilnost (kvaliteto) odnosa, (3) tretji pa so uporabili obe kategoriji razumevanja bližine hkrati. Pokažejo se nekatere statistično značilne razlike med temi tremi skupinami glede na starost anketirancev. Zdi se, da so najmlajši anketiranci (18–26 let), ki so verjetno še študentje ali pa so pravkar zaključili študij, v fazi menjave sestava njihovega socialnega omrežja. Ob interpretaciji bližine zato pomislijo na kvantiteto ali kvaliteto odnosov in ne na tip relacije oziroma ljudi kot take. Prav te pa s precej večjim odstotkom navajajo najstarejši anketiranci (51–85 let), ki so kvaliteto odnosov prevedli v tip relacije; zanje bi lahko rekli, da je njihovo omrežje že stabilno. Za tretjo skupino anketirancev, ki uporablja mešan način odgovorov in so srednja starostna skupina, bi tudi lahko interpretirali kot skupino, ki ponovno postavlja hierarhične meje treh krogov svojega omrežja, pri čemer njihovo omrežje še ni v celoti stabilno. Rezultati te analize kažejo na to, da so anketiranci razumeli hierarhično zgradbo generatorja imen tako, kot je Antonuccijeva predvidevala; govorimo lahko o veljavnosti instrumenta tudi za Slovenijo (Nadoh in drugi, 2004: 390).

Pri analizi povprečne starosti alterjev po krogih sta Antonuccijska in Akiyama (1987: 521) ugotovila, da so v notranjem krogu značilno mlajši alterji kot v zunanem krogu. V naši raziskavi pa so ravno obratno člani zunanjega kroga (3. kroga) mlajši od predstavnikov prvega in drugega kroga, najstarejši pa so alterji prvega kroga. Razlike rezultatov obeh raziskav lahko pojasnimo z razlikami v starosti vzorcev. Podrobnejša analiza povprečne starosti alterjev glede na starost egov in umeščenost v koncentrične kroge je smiselno povezala rezultate obeh raziskav.

Starejši anketiranci v raziskavi Antonuccijske in Akiyama (1987: 521–523) poznajo alterje osebnega omrežja v povprečju 10 let dlje kot mlajši anketiranci. Anketiranci poznajo alterje zunanjega kroga v povprečju 3 leta manj kot alterje notranjega in srednjega kroga (Antonucci in Akiyama, 1987: 521–523). Tudi mi dobimo podobne rezultate. Količina do 5 let trajajočih vezi s starostjo ega pada, ravno obratno pa pri več kot 20 let trajajočih vezeh število teh s starostjo narašča. To lahko povežemo z daljšo dobo življenja in posledično večjo verjetnostjo, da so poznanstva daljša.

Tudi pri pogostosti stikov sta Antonuccijska in Akiyama (1987) ugotovila statistično značilne razlike glede na starost anketirancev. Mlajši anketiranci imajo s svojimi alterji pogostejše stike kot starejši. Pri proučevanju omrežja po krogih pa imajo anketiranci vsaj tedenske stike s člani notranjega kroga in tedenske ali mesečne stike s člani srednjega in zunanjega kroga (Antonucci in Akiyama, 1987: 521–523). V naši raziskavi pridemo do podobnih rezultatov. Delež tedenskih stikov s starostjo upada, ravno obratno pa se večja delež mesečnih stikov ali manj. Pri porazdelitvi po krogih opazimo, da je v prvem krogu pri vseh starostnih skupinah največ tistih, s katerimi anketiranci živijo (to so verjetno starši, otroci in partner), najmanj pa mesečnih stikov ali manj. V drugem krogu je mogoče zaznati močan upad najpogostejših stikov in porazdelitev večine alterjev na tedenske in mesečne stike. V tretjem krogu imajo najmlajši anketiranci še vedno največ alterjev, s katerimi so v tedenskem stiku, ostali pa v zadnji krog uvrščajo tiste, s katerimi se srečujejo mesečno ali manj.

Delež staršev kot tudi delež prijateljev s starostjo močno upadata. Ravno obratna situacija pa je pri deležu otrok in drugih sorodnikov, ki s starostjo anketiranca naraščata (najmlajši egi še nimajo otrok). Te ugotovitve bi lahko povezali z življenjskim ciklom, v katerem je anketiranec, in pojasnili možnosti druženja in vzpostavljanja novih, nesorodniških vezi. Mladi in ljudje v delovno aktivni dobi imajo večjo možnost vzpostavljanja stikov z ljudmi zunaj ožjega sorodniškega omrežja, zato je odstotek sorodnikov tu nižji v primerjavi s starejšimi. Pri analizi sestave vsakega kroga posebej sta Antonuccijeva in Akiyama (1987: 523) ugotovila, da v notranji, prvi krog anketiranci uvrščajo v večini partnerja in otroke. V drugem krogu je največ bratov/sester in drugih sorodnikov, v tretjem, zunanjem krogu pa je največ prijateljev in drugih sorodnikov. V našem primeru so splošni rezultati po krogih nekoliko drugačni zaradi mlajšega vzorca, podobnosti pa je mogoče opaziti pri starejših anketirancih.

Pri izmenjavi socialne opore potrdimo rezultate nekaterih raziskav, da ženske menijo, da prejemajo in tudi nudijo več različnih vrst socialne opore kot moški.

Antonuccijeva in Akiyama (1987: 523–526) sta ugotavljala razlike v količini ponujene in prejete (emocionalne) socialne opore tudi glede na pomembnost in bližino odnosa med anketirancem in alterjem. Ugotovila sta, da si alterji prvega kroga z anketirancem izmenjujejo več različnih vrst emocionalne opore kot z alterji drugega in tretjega kroga. V naši raziskavi egi prejmejo od alterjev prvega kroga v povprečju skoraj 4 različne vrste socialne opore, od alterjev tretjega kroga pa le še 1,7 različne vrste opore. Situacija je podobna, ko merimo različno število opor, ki jo egi nudijo alterjem, le da so številke tu nekoliko višje. Egi seveda menijo, da nudijo več različnih vrst opore kot jih prejemajo. Rezultati potrdijo teoretična izhodišča, da je prav najbližji del posameznikovega omrežja, še posebej nekatere najbližje sorodstvene povezave (starši–otroci, bratje-sestre), močan vir opore, ki hkrati nudi tudi največ različnih vrst socialne opore, člani socialnega in razširjenega omrežja pa so večji specialisti (Kogovšek in drugi, 2003: 195).

Pri analizi izmenjave socialne opore glede na bližino alterja ugotovimo, da egi od več kot polovice alterjev prvega kroga prejemajo zaupanje, spoštovanje in pomoč ob boleznih.

Spoštovanje prejemajo od več kot polovice alterjev drugega kroga, pomoč ob bolezni pa od skoraj poloviceomenjenih alterjev. Od dobrih 45 % alterjev tretjega kroga anketiranci prejemajo spoštovanje. Pri nudenju socialne opore več kot polovica egov nudi alterjem prvega kroga vseh šest merjenih vrst socialne opore. Več kot polovica egov nudi alterjem drugega kroga spoštovanje in pomoč ob bolezni, slaba polovica alterjev tretjega kroga pa od anketirancev prejema spoštovanje. Tudi tu so rezultati zelo podobni ameriškim (Antonucci in Akiyama, 1987).

Pri analizi po krogih v prvem krogu ugotovimo statistično značilne razlike po starosti pri obeh vrstah pogovora. Anketiranci iz mlajših dveh starostnih razredov imajo v prvem krogu več alterjev, s katerimi se lahko pogovarjajo o svojem zdravju, ali ko so nervozni ali depresivni, kot starejši dve skupini anketirancev. V drugem krogu delež alterjev, ki jim egi lahko zaupajo njim pomembne zadeve, in delež tistih, s katerimi se lahko pogovarjajo, ko so nervozni ali depresivni, s starostjo pada. V tretjem krogu imajo starejši odrasli (46–60 let) značilno več alterjev, ki jim lahko zaupajo njim pomembne zadeve, mlajši odrasli (26–45 let) pa imajo značilno več alterjev, ki jim nudijo pomoč v primeru bolezni.

Emocionalno oporo, katere različne dimenzije vključuje tudi naša raziskava, praviloma zagotavljajo anketirancu najbližje osebe (partner, najbližji sorodniki in najtesnejši prijatelji) (Kogovšek in drugi, 2003: 195). Ugotovimo, da je pri prejemanju vsake od opazovanih šestih oblik emocionalne opore partner najpomembnejši ponudnik opore, pri spoštovanju pa se partnerjem pridružijo še otroci, kar potrdi ugotovitve predhodnih raziskav. Ko egi nudijo oporo svojim alterjem, je partner tisti, ki mu največ egov nudi oporo pri vseh šestih oblikah merjene socialne opore. Otroci so poleg partnerja deležni največje količine pomoči v primeru bolezni.

Rezultati, predstavljeni v tej nalogi, se kljub različni starosti vzorcev precej skladajo z rezultati ameriške raziskave. Kjer se pojavljajo razlike, jih lahko pripišemo različni starosti vzorca ali problemom kvotnega vzorca, ki se v našem primeru morda ne izkaže kot reprezentativen.

8. LITERATURA

Ajrouch, Kristine J.; Antonnuci, Toni C.; in Janevic, Mary R. (2001). Social Networks Among Blacks and Whites: The Interaction Between Race and Age. Gerontological Society of America, S112-S118.

Antonnucci, Toni C. (1986). Measuring Social Support Networks: A Hierarchical Mapping Technique. Generations, X, 10-12.

Antonnucci, Toni C. in Akiyama, Hiroko (1987). Social Networks in Adult Life and a Preliminary Examination of the Convoy Model. Gerontological Society of America, 519-527.

Antonnucci, Toni C. in Akiyama, Hiroko (1995). Convoys of Social Relations: Family and Friendship within a Life Span Context. V: Blieszner, R.; Bedford – Hilkevitch, V. (ur.). Handbook of Aging and the Family. Greenwood Press. Westport, Connecticut; London, 356-371.

Bookout, J. Caroline, Davey, Adam in Belliston, Lisa M. Longitudinal Analysis of Sibling Support in Parent Care. Dostopno na:

<http://www.arches.uga.edu/~adavey/jcbpresentgsa.pdf> (izpis dne: 3.11.2003)

Cohen, Sheldon in Wills, T.A. (1985). Stress, Social Support, and the Buffering Hypothesis. Psychological Bulletin 98 (2): 310-357.

Cornman, Jennifer C. (2001). Perception of Elderly Taiwanese About the Availability of Social Support. Office of Population Research Princeton University: working paper series. Dostopno na: <http://opr.princeton.edu/papers/opr0105.pdf> (izpis dne: 4.11.2003)

Ferligoj, Anuška (1995): Osnove statistike na prosojnicah. Ljubljana.

Ferligoj, Anuška; Kogovšek, Tina; Hlebec, Valentina (2002). Socialna omrežja Ljubljančanov kot socialni kapital. Ljubljana: Center za metodologijo, statistiko in informatiko.

Guion, Lisa A. (2001). Conducting an In-depth Interview. Dostopno na: <http://edis.ifas.ufl.edu/pdf/files/FY/FY39300.pdf> (izpis dne: 4.11.2003)

Hlebec, Valentina (1999). Evaluation of survey measurement instruments for measuring social networks: doctoral dissertation. Ljubljana: FDV.

Hlebec, Valentina (2003). Analiza socialnih omrežij. Dostopno preko: http://www.fdv.uni-lj.si/predmeti/analiza_omrezij.pps (prosojnice s predavanj) (izpis dne: 20.3.2003)

Hlebec, Valentina in Kogovšek, Tina (2003). Konceptualizacija socialne opore. Družboslovne razprave, XIX, 43: 103-125.

Iglič, Hajdeja (1988a). Ego-centrične socialne mreže. Družboslovne razprave, 5, 82-93.

Iglič, Hajdeja (1988b). Analiza socialnih mrež: prikaz osnovnih značilnosti socialnih mrež Jugoslovanov. Ljubljana: Inštitut za sociologijo pri Univerzi.

Iglič, Hajdeja (1989). Socialne mikrostrukture: sorodstvena in tradicionalna orientacija v iskanju socialne opore. Ljubljana: RSS.

Kogovšek, Tina (2001). Ocenjevanje zanesljivosti in veljavnosti merjenja značilnosti egocentričnih socialnih omrežij: doktorska dizertacija. Ljubljana: FDV.

Kogovšek, Tina; Hlebec, Valentina; Dremelj, Polona; in Freligoj, Anuška (2003): Omrežja socialne opore Ljubljančanov. Družboslovne razprave, XIX, 43: 183-204.

Krause, Neal in Shaw, Benjamin A. (2000). Giving Social Support to Others, Socioeconomic Status, and Changes in Self-Esteem in Late Life. *Gerontological Society of America*, S323-S333.

Marsden, Peter V. (1987). Core Discussion Networks of Americans. *American Sociological Review*, 52, 122-131.

Marsden, Peter V. in Campbell, Karen E. (1984). Measuring Tie Strength, *Social Forces*, 63, 482-501.

Nadoh, Jana; Podreberšek, Petra in Hlebec, Valentina (2004). Cognitive evaluation of the hierarchical approach for measuring ego-centered social networks. *Metodološki zvezki*, 2004, letnik 1, št. 2, 379-393.

Sugarman, Leonie (1986). *Life-span Development, Concepts, Theories and Interventions*, Methuen, London. 6.

Sudman, Seymour; Bradburn, N.M. in Schwarz N. (1996). Thinking about answers: Application of cognitive processes to survey methodology. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1-79.

Taylor, Andrew R.; Sylvestre, John C. in Botschner, Janos V. Social Support is Something You Do, Not Something You Provide: Implications for Linking Formal and Informal Support. Dostopno na: <http://www.lin.ca/resource/html/Vol25/v25n4a2.htm> (izpis dne: 4.11.2003)

Thoits, Peggy A. (1985). Social Support and Psychological Well-Being: Theoretical Possibilities. V: Sarason, I. G. in B. R. Sarason (ur.). *Social Support: Theory, Research and Applications*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 51-72.

Van der Poel, Mart (1993). Personal Networks. A rational-choice explanation of their size and composition. Lisse: Swets&Zeitlinher.

Vaux, Alan (1988). Social Support: Theory, Research, and Intervention. New York: Praeger.

Wasserman, Stanley in Faust, Katherine (1998). Social Network Analysis. New York: Cambridge University Press.

Wellman, Barry (1993). An egocentric network tale: comment on Bien et al. (1991). Social networks 15, 423-436. Dostopno preko:
<http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/index.html> (izpis dne: 3.11.2003)

Wellman, Barry (2000). Social Networks and Personal Communities: The Place of Kinfolk in Personal Community Networks. Dostopno preko:
<http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/index.html> (izpis dne: 3.11.2003)

Wellman, Barry in Wortley, Scot (1990). Different Strokes from Different Folkes. American Journal of Sociology, 96, 558-588.

Willis, Gordon B. (1999). Cognitive Interviewing: A "How To" Guide. Dostopno preko:
<http://appliedresearch.cancer.gov/areas/cognitive/interview.pdf> (izpis dne: 5.11.2003)

Zemljič, Barbara in Hlebec, Valentina (2001): Zanesljivost mer središčnosti in pomembnosti v socialnih omrežjih. Družboslovne razprave XVII, 37-38: 191-212.

Lecture 10: Interpersonal Relationships and Socialization Concern is with Inter-and Intra-Personal Processes and the Life-Course. Convoy model. Dostopno na:
<http://www.soc.umn.edu/~edwards/gero5100/lect10.htm> (izpis dne: 3.11.2003)

The in-depth interview. Dostopno na: <http://www.pra.ca/resources/indepth.pdf>
(izpis dne: 4.11.2003)